ספר

תּוֹסֶפְתָּא עַתִּיקְתָּא

באגדתא ובהילכתא

יכלכל בקרבו ברייתות עתיקות וקדמוניות, משניות חצוניות וירושלמיות, מרבותינו ז״ל התנאים והאמוראים בהלכות ובאגדות אשר כבר נודעו להגאונים הקדמונים ז״ל ונמצאו בידם בכמה פנים שונים והעלו את דבריהם להלכה ולמעשה וישימום לחוק בישראל ומעיני האחרונים נעלמו עד כה והיו גנוזים ספונים וטמונים בבתי אוצרות הספרים השונים בכתבי יד אשר אוציאם בזה לאורה אי״ה עם כל נוסחאותיהם השונות.

מחלקה שניה ושלישית

והוא קונטרס

שמחת עולם

מכיל

מסכת שמחות זוטרתי; אבל רבתי (לקוטים)**; מסכת אבל רבתי ומכילתא אחריתא מאבל רבתי** (לקוטים)**; תשובות הגאונים** המכילות לקוטים **ממסכת אבל של בני בבל.** אספתים וקבצתים יחד על פי כתבי יד ישנים וספרים יקרים ועטרתים בהערות ובהגהות ובשינויי נוסחאות ומראה מקום בתנ״ך ש״ס בבלי וירושלמי ובכל ספרי המדרשים והאגדות ובספרי הראשונים והאחרונים להלכות ולאגדות והקדמתי לפניהם הקדמה בקורת ארוכה וגדולה בחמשים וחמשה סימנים אשר בהם הרחבתי לדבר עליהם ועל **מסכת שמחות** או **אבל רבתי** אשר במסכתות הקטנות הנלוות אל הש״ס בבלי בסוף סדר נזיקין ועל כל הענינים המסתעפים עמהם לסול המסילה לפניהם למען ירוץ כל קורא בהם, אנכי הצעיר

המאסף והמעיר

חיים מאיר הורוויץ הלוי

(מהסג גבולי תשמורו, ואת חפצי תעזורו
אז ברכת ד׳ עליכם, ותכונן כל מפעליכם)

פראנקפורט על נהר מאיין

תרמ״ט

בהוצאת בית מסחר הספרים של חיים מאיר הורוויץ הלוי בק״ק פראנקפורט דמיין יע״א אוהלאנדשטראססע № 40.

מגנצא

בדפוס של הגביר ר׳ אשר בן הרה״ג דר. לעהמאנן.

מחירו 2 1/4 מארק.

ספר

תוספתא עתיקתא

מחלקה שניה ושלישית.

מסכת שמחות זוטרתי; אבל רבתי (לקוטים); מסכת אבל רבתי ומכילתא אחריתא מאבל רבתי (לקוטים); תשובות הגאונים המכילות לקוטים ממסכת אבל של בני בבל עם הערות והגהות מראה מקום ושינויי נוסחאות והקדמת בקורת ארוכה עליהם ועל כל הענינים המסתעפים עמהם בחמשים וחמשה סימנים וזה שמם לעולם

שמחת עולם

Uralte Tosefta's (Borajta's)

Zweite und dritte Abtheilung.

Tractat Semachot sutarti; Ebel rabbati (Fragamente); **Tractat Ebel rabbati** in zwei Recensionen (Fragamente); Gutachten der Geonim und Fragamente aus dem **Tractate Ebel** der babilonischen Schule nebst Variaten, Paralellstellen, Anmerkungen, und einer ausführlichen kritischen Einleitung in 55 §§.

Mainz, 1890.

Joh. Wirth'sche Hofbuchdruckerei, (Oscar Lehmann).

Uralte Tosefta's (Borajta's)

Sammluug von uralten, noch unedirten halachischen und agadischen Borajta's aus der Zeit der Mischna, Borajta und der Talmuden (2—5 Jahrhundert).

Zweite und dritte Abtheilung

enthält

Tractat Semachot sutarti; Ebel rabbati (Fragamente); **Tractat Ebel rabbati** in zwei Recensionen (Fragamente); **Gutachten der Geonim** und **Fragamente** aus dem Tractate **Ebel** der babilonischen Schule.

Nach seltenen Handschriften, uud mit Variaten, Paralellstellen Anmerkungen und einer ausführlichen kritischen Einleitung in 55 §§ versehen, zum ersten Male herausgegeben

von

Chaim M. Horowitz.

(Jeglicher Nachdruck verboten.)

Frankfurt a. M. 1890.

Verlag von Chaim M. Horowitz, hebräische Buchandlung und Antiquariat,
Frankfurt a. M., Uhlandstrasse Nr. 40.

ספר

תוספתא עתיקתא

באגדתא ובהילכתא

יכלכל בקרבו ברייתות עתיקות וקדמוניות, משניות חצוניות וירושלמיות, מרבותינו ז"ל התנאים והאמוראים בהלכות ובאגדות אשר כבר נודעו להגאונים הקדמונים ז"ל ונמצאו בידם בכמה פנים שונים והעלו את דבריהם להלכה ולמעשה וישימום לחוק בישראל ומעיני האחרונים נעלמו עד כה והיו גנוזים ספונים וטמונים בבתי אוצרות הספרים השונים בכתבי יד אשר אוציאם בזה לאורה אי"ה עם כל נוסחאותיהם השונות.

מחלקה שניה ושלישית

והוא קונטרס

שמחת עולם

מכיל

מסכת שמחות זוטרתי; אבל רבתי (לקוטים); מסכת אבל רבתי ומכילתא אחריתא מאבל רבתי (לקוטים); תשובות הגאונים המכילות לקוטים ממסכת אבל של בני בבל. אספתים וקבצתים יחד על פי כתבי יד ישנים וספרים יקרים ועטרתים בהערות ובהגהות ובשינויי נוסחאות ומראה מקום בתנ"ך ש"ס בבלי וירושלמי ובכל ספרי המדרשים והאגדות ובספרי הראשונים והאחרונים להלכות ולאגדות והקדמתי לפניהם הקדמה בקורת ארוכה וגדולה בחמשים וחמשה סימנים אשר בהם הרחבתי לדבר עליהם ועל מסכת שמחות או אבל רבתי אשר במסכתות הקטנות הנלוות אל הש"ס בבלי בסוף סדר נזיקין ועל כל הענינים המסתעפים עמהם לסול המסילה לפניהם למען ירוץ כל קורא בהם, אנכי הצעיר המאסף והמעיר

חיים מאיר הורוויץ הלוי

(מהסג גבולי תשמורו, ואת חפצי תעזורו
אז ברכת ד' עליכם, ותכונן כל מפעליכם)

פראנקפורט על נהר מאיין

תרמ"ט

בהוצאת בית מסחר הספרים של חיים מאיר הורוויץ הלוי בק"ק פראנקפורט דמיין יע"א אוהלאנדשטראססע .40 №

מגנצא

בדפוס של הגביר ר' אשר בן הרה"ג דר. לעהמאנן.

ב"ה

הזכרת דברים

הנה כבר בהצעתי להקונטרס **מתניתא מלכתא** נסיתי לתאר ולבאר כל הענינים אשר יכלולו ויכלכלו חלקי ספרי **תוספתא עתיקתא**, ולשנות הדברים אך למותר וברצות ד' דרכי להשלים בדפוס כל החמשה החלקים אבוא אליך קורא יקר בארוכה אשר עוד לא יסכונו דברי טרם אציעם כולם לפניך ועתה במה אקדם כהיום את פניך קורא יקר ונאמן ולמה אלאך בפיטומי מילי בעלמא. אמנם נמצאתי להגיש בפתח קונטרסי זה את תודותי וברכותי לכבוד הרבנים הגאונים שי' ולכבוד חכמי זמנינו ומוציאי מ"ע לבית ישראל שי' אשר הרבו לדבר טובות על ספרי ועל חפצי וכתבו ידם לקבלם במחיר אשר שתי עליהם ובדבריהם ובמעשיהם היקרים החזיקו את ידי והאמיצו את רוחי למהר ולהחיש לכלות בדפוס את אשר החילותי ב"ה. גם כבדוני במכתבי תהלותם להלל בשער את ספרי אשר חנני ה' להו"ל אשר אדפיסם אי"ה בהקונטרסים הבאים אי"ה. אמנם לדאבון לב כל איש ישראל ולעצבת רוח כל שוחרי תורה חכמה ומדע נמצאו עוד בקרבינו חכמים בעיניהם אשר בלשונם הגבירו לעלות על כסא הרבנות ולקחת עטרת הדאקטאר על ראשם האומרים „מה יושיענו זה ?" הלא די לנו והותר בהספרים אשר הנחילו לנו הראשונים ולא די להם בדברי רוח כאלה אך כזאבי ערב יתנפלו עוד על המחבר והמו"ל כי ירהיב עוז בנפשו להציע עוד ספרים כאלה בדור דעה כזה. אוי לדורונו שאלה מנהיגיו ואוי להמיחלים לתורת פיהם וב"ה כי דעתם בטלה ברוב דעות וכל השומע יצחק להם ובצחוק ובשחוק אשיב חרפתם אל חיקם ועוד ימים לישראל אשר כל חכמתם תתבלע וצחות לשונם תהיה לצחנה ועוד יבושו ממעשיהם וישובו מדרכיהם וכבוד חכז"ל ותורתם ואמתם יעמוד לעד ובשערים יהלל שמם וחכמתם עד העולם ועדה המחברת הזאת ועדים דברי אלה כי ב"ה לא שמתי לב לדברי בלע והשחת כאלה, הם יקפוצו את ידם מלקבלם ואנכי לא ארפה את ידי אי"ה מלהועיל לישראל ולספרותם כאשר אך תהי' לאל ידי. המה ירחיבו את פיהם ואנכי אדום ואשחק על חלומותיהם ועל דבריהם. ועתה קורא יקר ונאמן, אשר נאמנה עוד רוחך עם ד' וחכז"ל ותורתם, רצה נא גם עתה את מנחתי אשר הבאתי אליך ודברי חכז"ל ישעשעו את לבבך תמיד ותברך אתי לה' אשר בחר בחכז"ל וברוך שבחר בהם ובמשנתם. אמן.

שמחת עולם

ראש דבר למסכת שמחות זוטרתי ולכל המסכתות אשר בשם מסכת שמחות ואבל רבתי נקראו:

א. רב נטרונאי גאון בתשובתו בספר חמדה גנוזה סימן צ׳ השיב לשואליו כדברים האלה „וששאלתם מהו אבל רבתי (פי׳ הנזכר במס׳ מו״ק כ״ד ע״א כ״ו ע״ב וכתובות כ״ח ע״א)? אבל מסכת ומשנה הוא ויש בה הלכות אבילות ורוב הלכות דבאלו מגלחין (פרק ג׳ דמועד קטן) בה שנויות ושתים הם אחת גדולה ואחת קטנה״ וכלשונה בסתם נמצא בערוך ערך אבל וז״ל „אבל רבתי בגמ׳ דהקובר את מתו בפ׳ ואלו מגלחין פי׳ מסכת הוא ויש בה הלכות אבלות ורוב הלכות אלו מגלחין בה שנויות וב׳ הן אחת גדולה ואחת קטנה״. כנראה היתה השאלה על ב׳ הענינים האלה א) „אבל רבתי״ הכינוי הזה איננו בדיוק כלל כי אבל, יהיה כי נקרא אָבֵל או אֵבֶל, הוא לשון זכר ותיבת רבתי הוא סימן נקבה והיה לו לומר אבל רבא או אבל גדול גם נראה כמורכב משתי לשונות אבל הוא עבריה ורבתי (בהוראת „גדול״) הוא ארמית? גם שאלו ב) מהו אבל רבתי אם הוא ספר ופי׳ תנא באבל רבתי כי שנה בספר אבל רבתי או פי׳ בדבר ובענין האבל ולפי זה תיבת רבתי איננה מובנת ואם כינה רבתי משמע דאיכא ג״כ זוטרתי? ועל זה השיב הגאון כי אבל הוא מסכת ומשנה וכל כנויי המשניות באו על פי הרוב בלה״ק ותיבות מסכת או משנה נדלגו בזה כדי לשנות בלשון קצרה ולכן יכונה בלשון נקבה ומכונה „רבתי״ באשר באמת שתים המה א׳ גדולה (בלשון חכז״ל רבתי) וא׳ קטנה ולפי זה מה שהובא במועד קטן בלשון ברייתא סתם הוא מאבל זוטרתי ומה שנאמר בפירוש אבל רבתי הוא ממסכת אבל רבתי. והנה נלמוד מדבריהם כפי הנ״ל כי לא כוונו כלל לגוף המסכתא אך לפרש דברי התלמוד הנ״ל ומקורו של בעל הערוך היא תשובת הגאון הנ״ל, אך בטח אין כונת הגאון למסכת שמחות זוטרתי כי איננה כלל בדיני האבלות וכל מה שהובא בפרק אלו מגלחין לא נמצא בה כלל ולפי זה גם לא להמסכתא המכונה אבל רבתי שבידינו היתה כונתם ולא נתברר לנו אם היתה מצויה בידם אך לבעל הערוך בטח לא נודעה כלל באשר לא הביא דבר מאומה ממנה בספרו. ועתה כאשר נדבה לבנו לחקור על מסכתות אבל ושמחות השונות לא נוכל לדעת אודותם מאומה מהספרים הנ״ל ועלינו לבקש ולחפש במקומות אחרות לדעת את עקבותיהן ועוד ננסה דבר אי״ה על מסכתות אבל רבתי השונות ונשים עתה פנינו אל המסכתא שמחות זוטרתי שהיא המסכתא שמחות סתם:

ב. הספר אשר העתקתיו והדפסתיו בזה לראשונה נמצא כלו בכתב יד דע ראָססי 1420 אמנה לא נקרא שם עליו כלל לא בראשו ולא בסופו וכן נמצא בכת״י וואַטיקאַן 44, אשר ראשית וסוף הפרקים נעתקו בהמבוא להתנחומא מהרה״ח ר״ש בובער נ״י צד 158, וחסרים בו המשניות הראשונות א׳, ב׳, ג׳ וחצי משנה ד׳ גם מתחלת באמצע הענין ארץ ישראל שהן דומין לחולין וגם בו לא נקרא שם עליו לא בראשו ולא בסופו (ומפני החסרון הזה לא ידע הרה״ח הנ״ל מה לידון בו) אמנם בא בו בין כמה ספרי קדמונים ומסכתות קטנות תנחומא, מדרש משלי, מעשה תורה, מעשה דר׳ יהושע בן לוי, אלפא ביתא דבן סירא, פירוש אבות (שהוא קיצור האבות דר׳ נתן שבנוסחת

הדפוס, ועיין רשימת הכת"י הזה לכל פרטיו ועניניו במבוא להתנחומא הנ"ל). אמנה נראה לכל עין כעין מסכתא קטנה בארבעה פרקים ומהמשניות הראשונות נכיר בו את המסכתא שמחות זוטרתי כי הם נעתקו בשמה מקדמונינו ז"ל כאשר נבאר הלאה אי"ה. הספר הזה העתקתיו בזה ע"פ כת"י דע ראָססי הנ"ל עם שינויי נוסחאות מכת"י וואטיקאן הנ"ל כפי מה שנעתק ממנו במבוא להתנחומא שם, כי לא יחלנו תועלת מאומה ממנו ולא השתדלנו להשיג העתקתו, וכת"י אחר ממנו זולת הנ"ל לא נודעו לנו:

ג. **שם** המסכתא הלזו לא נזכר בב' הכת"י הנ"ל וכנ"ל, גם רבותינו רב נטרונאי גאון ובעל הערוך לא כוונו אליה כלל כנ"ל בסימן א' אמנם תכונה בפי מעתיקיה בשמות האלה א) מסכת שמחות ב) מסכת שמחות דהיא אבל רבתי ג) שמחות זוטרתי ד) שמחות זוטרתי דרבי חייא וכינוה בשם ברייתא והעתיקו את דבריה בלשון תנו רבנן, תניא, דתניא, תנא רבי חייא, ועוד דרשו ז"ל שנראה כי חשבוה כתוספתא וברייתא ויחסוה לרבי חייא:

ד. **והנה** כבר מצאנו ששמשו בה והעתיקו את דבריה ר' יצחק אבן גיאות (בספרו הלכות אבלות), הרי"ף (בפרק אלו מגלחין במועד קטן) בלשון תנו רבנן, טור יורה דעה סימן של"ה עד סימן של"ח בלשון דתניא, ההלכות אשר בסוף מחזור מנהג רומי חלק ב' עם פירוש קמחא דאבישונא בולוניא ש"א ובמחזור מנהג רומי ח"ב דפוס מנטובה הלכות אבלות בלשון תנא רבי חייא, רבינו בחיי בספרו כד הקמח אות ווידוי ועוד דרשו ז"ל והרמב"ם הביא את דבריו להלכה אולם בשמו יכונה (כפי המספרים הנ"ל בסימן ג'): א) הרמב"ן בתורת האדם, רבינו ירוחם בתולדות אדם וחוה, הרא"ש פרק ג' דמועד קטן, החינוך, ר' יוסף קארו בספריו כסף משנה על הרמב"ם ובית יוסף על הטור, מעבר יבק סדר הוידוי ובשפתי צדק מאמר א' פרק ט': ב) הרמב"ן שם: ג) בתניא רבתי: ד) מר' צדקיהו בשבולי הלקט ועיין במראה מקום בהערותינו לפרק א' משנה א'—ד'. הצדה לדרך מר' מנחם בן זרח ואחרים העתיקו ע"פ התורת אדם ולא פקדוה בשם ועיין בהשמטות:

ה. **עניננו** יסוב בהלכה ובאגדה בענין ביקור חולים ווידוי החולה מיום נפל האדם למשכב עד פטירתו, לכן לא יסכון ולא יאות לו שם אבל כלל אך שמחות בכינוי ליגון ותוגה „שמערץ" שהניגוד מאבל הוא יום טוב ומיגון הוא שמחה, אסתר ט' כ"ב „אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב" וכדברי בעל ההגדה של פסח „מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב" וכדברי הספרן מועד קטן כ"ה ע"ב „שמחה לתוגה נהפכה" ולכן תכונה המסכתא הלזו בעקרה אך מסכת שמחות וכן יכנוה כל מזכיריה הנ"ל שהם דקדקו לכנות להמסכתא אבל רבתי בשם אבל ואך באשר לא ידעו ממנה כינו רבים מהראשונים והאחרונים ז"ל בשם מסכת שמחות את האבל רבתי שבידינו ועיין ברש"י מועד קטן כ"ו ע"א ד"ה ואלו קרעין ובכתובות כ"ח ע"א מפרש רש"י והר"ן אבל רבתי במסכת שמחות ובאשר הרמב"ן יכנה תמיד את המסכתא אבל רבתי שבידינו אבל סתם כינה את המסכתא הלזו נשען על דברי רש"י ז"ל הנ"ל במסכת שמחות דהיא אבל רבתי אמנם אח"כ מזכירה אך בשם מסכת שמחות. והנה באמת לא מצאנו כינוי ולשון סגי נהור למתים מיתה (זולתי לשון שכיבה) ולאבל אך לחסרון וחולי אשר ביד ד' לרפאותם ולכן הקדמונים ז"ל לא קראו בכינוי את האָבֵל ואת האֵבֶל בלה"ק והכינוי „שמחות" לא יאות למסכת בהלכות אֵבֶל ואָבֵל כלל לפ"ז אך למסכתא אשר תסוב על החולה כנ"ל: השבולי הלקט והתניא רבתי כינוה מסכת שמחות זוטרתי כי כבר נקרא בימיהם האבל רבתי בשם מסכת שמחות סתם ובמקום אשר תסיים

המסכתא שמחות זוטרתי מתחלת האבל רבתי משעת גסיסה והלאה. אמנה כל יודעי המסכתא שמחות זוטרתי כל מה שהביאו מדיני ביקור חולים ווידוי הביאו בשם מסכת שמחות ומשעת גסיסה והלאה אך בשם אבל רבתי או אבל סתם ואין מלה בלשונם בשם מסכת שמחות מעניני אבילות הרי שמסכת שמחות זוטרתי שלמה בידינו בהכת"י שלפנינו דבר לא נעדר. גם כי לא הי' מעניניה כלל דיני החולים העומדים להבריא כי לא הביא הרמב"ן מאומה בשמה בזה:

ו. והנה מה שכינו גם המסכת אבל רבתי בשם מסכת שמחות הוא באשר כבר נודע להם שם מסכתא זו ולא ידעו עקרה ובאשר גם המסכת אבל רבתי מתחלת דבריה בהחולה הגוסס כנוה בשם שמחות וזה כוונת רש"י ז"ל כתובות כ"ח ע"א ד"ה אבל רבתי. מסכת היא וקורין אותה מסכת שמחות וזו היא משנה ראשונה שלה הגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו והוסיף התיבות „וזו וכו'" כי אך על שם המשנה הראשונה המתחלת הגוסס נקראת מסכת שמחות ואולי זו כונת בעל שיטה מקובצת כתובות שם וז"ל „פי' לפירושו הוקשה לו אמאי קראו אותה מס' שמחות ולא קראו אותה על שם תחילת המסכתא כמו מס' משקין מס' ביצה ותירץ ז"ל לפי שהמשנה הראשונה הגוסס לכן לא קראו אותה על שם תחילתה דאין קוראין שם על פורענות" עכ"ל והא דלא כינוה מסכת נחמות באשר בשם הזה יש לטעות שיש לסבור שמיירי אך מתנחומי האבלים, ואף כי כבר כינו רבים גם להפסיקתות מז' דנחמתא וכו' בשם ספר נחמות. ובאשר כבר נאחז השם מסכת שמחות למסכת אבל רבתי לכן כינו השבלי לקט והתניא רבתי את הברייתא הלזו בשם שמחות זוטרתי כנ"ל:

ז. המסכת שמחות או מסכת שמחות זוטרתי הלזו כבר נחלקה בכת"י לארבעה פרקים ולמשניות. להפרק הראשון לא נרשם מספר לפניו ומכיל ששה משניות. הפרק הב' מכיל ה' משניות, הפרק הג' ח' משניות, והפרק הד' ה' משניות בסך הכל כ"ד משניות ולא נרשם עוד לפניהם לא תיבת משנה או מתני' כבתלמוד בבלי ולא הלכה כבירושלמי אך נרשם מספרם לפניהם זולתי המשנה הראשונה שבכל פרק ופרק אשר נדלג מספרה בהכת"י כי מלפנים לא מנו תחילות:

ח. דרכו בדרשותיו ובהלכותיו כמו במשניות קדומות בלשון קצרה ובסדר נכון גם אגדותיו קצרות ומכילות משלים נעימים ואיזה מהם באו על אופנים שונים בלשון מושלו משל פרק א' משנה ה', פרק ב' משנה א' וג', פרק ג' משנה ב' ג' ד' ה' ו', פרק ד' משנה ב' ובהזכירו הענין בדרך אחר ישמש בלשון ועוד וכו', ד"א (בראשי תיבות = „דבר אחר" או „דרך אחר") ובפרק ב' נשנה ד"א כחמשה פעמים ועיין פרק ב' משנה א'.

ט. נושאי המאמרים הם תנאים שבמשניות ותוספתא ואלה שמותם: ר' אליעזר פרק א' משנה ד' (ה' ו'): ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי פרק ד' משנה ה': ר' אלעזר בר' שמעון פרק ד' משנה ב' וג': ר' דוסתי (= דוסתאי) בר' ינאי פרק ד' משנה ד': ר' חנינה בן אנטיגנוס פרק ב' משנה ב': ר' יהודה בשם ריב"ז פרק א' משנה ב': ר' יהושע פרק ב' משנה ז' ופרק ג' משנה ח': ר' יוחנן בן זכאי פרק ב' משנה א' ופרק ד' משנה א': ויש אומרים פרק ד' משנה ה': ר' מנחם בר' יוסי פרק ג' משנה ח': ר' נחמיה פרק ג' משנה ח': ר' נתן פרק ג' משנה ג': ר' עקיבה פרק א' משנה ד' פרק ב' משנה א': ר' (רבי) פרק ג' משנה ו' פרק ד' משנה ג' וה': ר' שמעון פרק ג' משנה ח': ר' שמעון בן אלעזר פרק ג' משנה ב' וה': ר' שמעון בן יוחאי פרק ד' משנה ד': ר' שמעון בן מנסיא פרק ג' משנה ח'

ופרק ד׳ משנה ה׳: שהם י״ח איש ומאמריהם עשרים ושמונה וכולם המה מדורות התנאים ואין אף אמורא אחד ביניהם. אמנם איזה מדבריה נזכרו במקום אחר בשם אמוראים והא דר׳ יהושע פרק ב׳ משנה א׳ נאמר בש״ס שבת קכ״ג ע״א בשם רבי אליעזר בן הורקנוס אך כיוצא בזה מצאנו ג״כ בשארי ספרי הכו״ל:

י. לשונה הוא לשון ספרי הירושלמיים ובמקום שהסופר לא תקן (קלקל) נמצאו בה דרכי הירושלמי כמו לדבק תיבת של להתיבה שלאחריה ולכותבם ביחד שלמלך, שלמלאכים, שלדבר וכו׳, עקיבה, חנינה בהא. גלעינה, גלעינין = גרעינין, איכן = היכן, אגמון = הגמון, אסטרטיוט = סרדיוט בבבלי, פרשיות = פרשת הילכתא במקום משנה, כלפי חשיכה וכו׳ כן כתיבתה תמיד מלא יוד וויו מנותים (ממתים) שיני (שני) באוניות (באניות) אילו (אלו) וכו׳ ועיין בערוך ערך ספר ב׳ תנא תוספאה פי׳ מנהג הכותב מקרא לכתוב בחיסור כגון משה בלא ו׳ לאמר בלא ו׳ אבל התנא מנהגו לכתוב התיבה מלאה בלא חיסור ולפעמים תאחז בלשון המקרא ואל ירע לך, לא יאבלו ולא יטעמו, לחרפות לדראון עולם וכו׳: ועיין הפלאה שבעירוכין ח״ב דפוס וויען בשכחת המלקט דף ב׳ ע״ב „אי״ש דרך רבינו (הערוך) למלאות החסר כגון שני כותב שיני וכו׳" ע״ש:

יא. מקורין לא נזכרו בו אך בפרק ד׳ משנה ד׳ „ב״ז הילכתא באבות" והוא במסכת אבות פרק ג׳ משנה ח׳ אך קרוב הדבר שהיא הוספה מאוחרת אך שמושה במסכת אבות ניכר מהמשנה הנ״ל ומפרק ב׳ משנה א׳ ומפרק א׳ משנה ה׳. בפרק ב׳ משנה ג׳ כבר שמשה בהענין שבפרקי רבי אליעזר פרק ל״ד והאריכה בו ועיין בספרינו משנת רבי אליעזר ועכ״פ הענין הזה קדום מאוד ויסודו בברייתא קדומה וזולת הנ״ל לא מצאנו כי שמשה באחד הספרים אשר בידינו אף להיפך:

יב. המדרשים אשר שמשו בו הם א) מדרש משלי: ב) מדרש קהלת רבה: ג) מדרש רות רבה: ד) מדרש תהלים: ה) מדרש ויקרא רבה: ו) מדרש תנחומא: ז) הפרקים האחרונים שבספר תנא דבי אליהו זוטא המכונים בפי הקדמונים בשם פרקי רבי אליעזר: ח) חופת אליהו או שבע חופות: ט) פירקא דרבינו הקדוש: י) מסכת חיבוט הקבר: יא) פרק ר׳ יצחק בן פרנך: יב) אבות דרבי נתן נוסחת כת״י: יג) אבות דרבי נתן נוסחת הדפוס: יד) מסכת אבל רבתי שבמסכתות קטנות: טו) פסיקתא רבתי: טז) פסיקתא דרב כהנא (עיין על כ״ז במראה מקום שבהערותינו) ועיין עליהם בספרי משנת רבי אליעזר, אגדת אגדות, בית עקד האגדות חלק א׳, משנת ר׳ נתן ותוספות ר׳ נתן, כבוד חופה וסדר אליהו אשר זמנם מגיע קרוב לימי רבנן סבוראי (500 למספרם). במדרש משלי ובאותו המאמר שהעתיק ממסכתא שמחות הלזו כבר שמש והעתיקו ההלכות גדולות הלכות הספד בסופו:

יג. המסכתא שמחות הלזו ע״כ נכתב בארץ ישראל ולא בבבל מפני הטעמים האלה: א) לשונה הוא לשון בני ארץ ישראל כנ״ל: ב) כי תדבר מפירות מעושרים מעשר ראשון ומעשר שני תרומה טהורה ותרומה טמאה שיש לשאול להחולה עליהם פרק א׳ משנה א׳ ועיין פרק ג׳ בסופו „אילו החנוונים המעשרים פירותיהם כראוי וכו׳" וכל זה אינו נוהג אלא בארץ ישראל ולא בבבל: ג) גם בימי הגאונים לא נודעה בבבל אמנם כבר שמשו בה בעלי המדרשים של ארץ ישראל כנ״ל וע״כ שגם היא נכתבה בארץ ישראל ולא בבבל:

יד. זמנה ע״כ מאוחר מזמן סידור המשנה שהרי כבר שמשה במסכת אבות גם מאוחר זמנה מהאגדה שבפרקי רבי אליעזר פרק ל״ד אמנם כבר מצאנו כי דבריה

כבר נעתקו בש"ם בבלי וירושלמי בחור ברייתא, גם לו נאחר זמנה הלא יפלא בעינינו כי לא זכרה עוד הרבה ענינים שבש"ם שאין נכנסין להחולה ושארי דברים בענין זה וע"כ המאמרים האלה כאוחרים מדבריה וע"כ היא ברייתא קדומה ונסדרה בימי ר' חייא ור' אושעיה: ואולי מסדרה יהיה רבי נתן בעל מחלוקותו של רב כי מהמשנה הראשונה שבה מוכח דס"ל כר' שמעון שזורי במסוכן ובמסכתא כתובות נ"ה ע"א גרסינן „דאמר ר' נתן הלכה כר' שמעון שזורי במסוכן" ע"ש ועיין מהניתא מלכתא סימן ד':

טו. אמנם לפי התניא רבתי נזכר בה מאמר רבי חייא בראש המסכתא אך לא יתבן נוסחתו באשר המאמר הזה כבר נעתק בפי הקודמים לפניו ובהם לא נזכר רבי חייא לנושא המאמר גם בספר שבלי הלקט שיסוד התניא רבתי ממנו כידוע וגם שם יכנה את ר' חייא אך בשם בעל מסכתא הלזו וע"כ הוא שצ"ל גם בו שמחות זוטרתי דרבי חייא ויש למחוק בו תיבת אמר או באשר יאחז כי היא ברייתא מר' חייא על כן ייחס הדברים הנאמרים בה בסתם לר' חייא, בההלכות שבסוף מחזור מנהג רומי בולוניא ש"א ומנטובה תני ר' חייא, אך רבי חייא יהיה לדעתם מסדר המסכתא הלזו ככל מתניתא דמתנייא בי ר' חייא ור' הושעיא:

טז. דתועליות היוצאות ממסכת שמחות זוטרתי הלזו בהלכות ובאגדות ובחקירות לשון חכז"ל ובסדר התנאים וימיהם מובנות מעצמן אחרי כי היא ברייתא קדומה וזמנה יפול בין זמן סידור המשנה והתוספתא ובין זמן סידור התלמוד בבלי והירושלמי ונכיר בה עקבות שינוי הלשון בהימים האלה, ועיין בפרק א' משנה ד' ע"ד הגליות וע"ד סדר בתי העונשים והמשפטים פרק א' משנה ה':

יז. מנעימות משליה יוכח כל חיך טועם ומהמשל מג' אוהבים בפרק ב' משנה ג' כבר נוכחו מנועם צופיו כל שוקדי על ספרו של המשורר יאהאן גאטט-פריעד פאן הערדער (1744—1803) בשירו Drei Freunde אשר ראשיתו יסודו ממסכת שבת ל"ב ע"א והמשל הזה הוא בפרקי רבי אליעזר פרק ל"ד והעתקתו מתאמת מילה במילה עם המובא בכד הקמח מרבינו בחיי אות אבל ומנורת המאור נר ה' חלק א' כלל א' פרק ג' בשם מדרש והמשורר הנ"ל לא הערה את מקורו והמשל הזה נעתקו בכל הלעזעביכער על שמו ולא נודע עוד כי ממקור ישראל יצא ועיין בספרי משנת רבי אליעזר חלק ב' פרק ע"ח. אמנם כבר היה לעולמים כי כבר רבינו בחיי ז"ל הביא שם המשל הזה בשם הביאו חכמי המחקר והם המתפלספים והתרעם ע"ז שלא הביאו מחכז"ל שהם העיקר ע"ש:

יח. בספרי ההלכה נאחזו דבריה להלכה למעשה והרי"ץ גיאות, הרי"ף, הרמב"ם, רבינו ירוחם בתולדות אדם וחוה, הרמב"ן, הרא"ש, הטור, צדה לדרך, החינוך, שבלי הלקט, תניא רבתי, ההלכות במחזור מנהג רומי, השלחן ערוך הביאו את דבריה להלכה למעשה בספריהם כאשר תמצא בהערותינו א"ה ואחריהם נמשכו האחרונים וישימום לחוק בישראל עד היום הזה:

יט. מעיני החוקרים והמבקרים נעלמה המסכתא שמחות זוטרתי ודברי התורה האדם וכו' לא בחנו כלל כי חשבו שכונתם למסכת שמחות שבמסכתות קטנות אך רבינו הגר"א מווילנא כבר עמד על זה והעיר כי המסכתא שמחות שבידינו איננה שלמה ועיין הערת הרה"ח ר"ש בובער נ"י בהקדמתו לספר שבלי הלקט דפוס ווילנא דף י"א הערה רמ"א. בציון שנת תר"א שאל חכם אחד כי יודיעוהו מה היא המסכתא שמחות שזכרה הרמב"ן וכו' ולא מצא מענה. והראשון שעמד עליה ע"י הספרים הנ"ל והעמיק מחקר בה הוא הרה"ח דר. נ. ברילל בספרו „יאהרביכער פיר יידישע געשיכטע אונד

ליטעראַטור" שנה ראשונה צד 12—10 וצד 26—22 אשר ספרו הגיע לידינו אחרי כבר סדרנו את דברינו וגם דעתו נוטה לקדמות המסכתא הלזו. בקיצור מופלג בהאשכול' אות אבל ממני הצעיר אך המדפיסים קלקלו הענין מבלי דעת ועשו מב' הענינים ענין אחד כאשר יוכח כל קורא כי שלחו יד במלאכתי:

כ. **והנה** ע"ד ענינו עם האבל רבתי אינו אך בדבר סמיכותם כנ"ל בסימן ה' כי במקום אשר המסכת שמחות זוטרתי מסיימת בו תתחיל האבל רבתי והם שני ספרים שונים בשני ענינים שונים וגם שמותיהן שונות והשם היאורה לזו לא יכון לזו. אמנה אפשר כי מחבר אחד הוא לשתיהן. אך האבל רבתי שהוא מסכת שמחות שבנוסחת הדפוס במסכתות הקטנות אף שענינו שונה ג"כ ואין לו מקום ראוי להשתמש בזה עכ"ז מצאנוהו שהשתמש בפרק ח' בשמחות זוטרתי פרק ב'. גם באשר התחיל בהגוסס ותדלג על החולי וענינו נראה שכבר מצאה ברייתא בענין הזה עוד לפניה:

כא. **בתלמוד** בבלי ובתלמוד ירושלמי לא נמצאו דיני המסכתא שמחות מקובצים במקום אחד כן אגדותיה וכן הוא עם דיני האבל רבתי כי שמו את סדרי המשנה והברייתא לפניהם אשר לא הכניסו את הענינים האלה בספריהם במקום אחד כי נחשבו לענינים בעד הפרט ולא בעד הכלל ואין להכניסם בעניני הששה סדרים זרעים, מועד, נשים, נזיקין, קדשים וטהרות כמובן ובאשר ממשנה א' דפרק א' דפיאה ותוספתא שם פרק א' ובבלי נדרים ל"ט ע"ב בשם תניא מוכח כי ביקור חולים והלוית המת הם מהדברים שהקרן קיימת לעולם הבא ופירותיהם נאכל בעוה"ז וע"כ שהי' להם דינים מיוחדים בזה במשניות חצוניות שהם מקור הלכות ואגדות בספרי התלמודים בענינים כאלה ומצאנו כי כבר שמשו במסכת שמחות זוטרתי הלזו כנ"ל בסימן י"ד ועיין בהערותינו למסכתא זו:

כב. **באשר** יאות השם מסכת לכל מסכתות הש"ס כן יאות שם מסכת למסכת שמחות הלזו. והנה כבר נסו הקודמים לפנינו לפרש התיבה הזאת ועיין בהקדמת בעל התוספות יום טוב בסדר זרעים שמפרשו מלשון מסכה יינה ובספר חסידים סימן תתקכ"ט לכך נקראת מסכת לשון אריגה כמו עם המסכה, אמנם גם פסקות המכילתא מכונות מסכתא והוא מלשון הכתוב מַסֶּכֶת שופטים ט"ז י"ג וי"ד, דאס גע-וועבע נרדף עם הארג שם פסוק י"ד כי נארגו בו לאריגה אחת ואולי הוראתו כמו מַסֵּבָּה ובלשון חכז"ל נַסְבָּא איין שטיקק, גוססבילד על משקל מַהְפֶּכֶת. מהפֶּכֶת ומפני זה נקראו החלקים ממנה פרק, פרקים גליעד גליעדער. ועיין בלקט הקמח משניות דף א' ע"ג שמפרשו מלשון מסך שהמשנה כמו מסך לפתח תורה שבע"פ ע"ש ועיין במעשה רוקח על משניות דף ג' ע"ב בשם הרמ"ז בקול הרמ"ז בשם מוסף הערוך שהוא מלשון שמועה כמו הסכת ושמע והרמ"ז בעצמו כתב שהוא מלשון נסיכה ושררה וסימנך מתניתא מלכתא ע"ש. בלשון רבים יכונה מסכתות או מסכתיות גם מסכיות כמו מן פרוכת הרבים פרכיות בפרקי רבי אליעזר פרק מ"א עיין תורת האדם דף ל"ב ע"ב פ"ו ע"ב, מלחמות מועד קטן, רא"ש ברכות י"ח ע"א, שיטה מקובצת ב"מ ע"א ע"ב, לקוטות דפוס שאלוניקי ט' ע"א, רשב"א ברכות ל"ד ע"ב שכינו הרבים מסכיות ובספרי המדרשים הנ"ל במתניתא מלכתא סימן א' ובש"ס הרבות מסכתות ומסכתיות). וע"ד שמה שמחות כבר בארנו הטעם למעלה בסימן ה' והיא מסוג התוספתא והברייתא או המשניות החצוניות, עיין מתניתא מלכתא סימן י':

כג. **השינוים** במסכתא זו ובפי מעתיקיה מעטים המה ועם כל זה ישנו הענין כאשר תמצא בהערותינו אי"ה. אמנם בתורת האדם ובר"ץ גיאות ובהספרים אשר העתיקו מהם נדלגו הענינים ע"ד תרומה ומעשר בפרק א' משנה א' וע"ד אם היה

אח להחולה ואין לו בנים שם משנה ב׳ אמנם אין זה כלל מטעם שינוי נוסחא אך באשר לא נהגו בחוצה לארץ או שלא פסקו כמותה כאשר בררנו בהערותינו ב״ה ע״ש ובזה נבין מה שלא מצאנו בש״ם זכר לדברי ר׳ מנחם בר׳ יוסי סוף פרק ג׳ דמצדיקי הרבים הם החנונים המעשרים פירותיהם כראוי באשר לא שייך בחו״ל ומפ״ז נדלגה חלק המשנה הזה בבבלי בבא בתרא ח׳ ע״ב: ועכ״ז נראה כי לבעל התולדת אדם וחוה הי׳ לו נוסחא אחרת ממנה וכן לבעל מעבר יבק עיין בההשמטה להערה ל״ט לפרק א׳:

כד. המסכתא שמחות זוטרתי הלזו נעלמה מעיני קדמונינו ז״ל ולא העתיקו את דבריה לא בעל השאילתות ולא בעלי ההלכות גדולות, הלכות קצובות דרב יהודאי גאון, הלכות פסוקות אף כי כבר כתבו ונשאו בהענין הזה ורבים מהאחרונים לא ידעוה כלל אך ע״י התורת האדם מהרמב״ן כהצדה לדרך והטור. ור׳ יוסף קארו בספריו כסף משנה ובית יוסף אף כי זכרה בשם לא ראה את גוף המסכתא. אך אגדותיה לא נודעו כלל ולא נזכרו בשמה לא בספרי הראשונים ולא בספרי האחרונים והמאמרים כאלה שאבו ממקור אחר אשר מקורו המסכתא שמחות זוטרתי הלזו, ועיין למעלה סי׳ י״ב:

כה. כל זה ראיתי להקדים בראש דברי זה על מסכתא שמחות זוטרתי ואמלא בזה לקבוע הזמנים שבו היו המחברים שזכרוה אשר הזכרנום בסימן ד׳ וי״ח: ר׳ יצחק אבן גיאות מת בשנת 1089, ר׳ יצחק אלפסי 1059. הרמב״ם 1204—1134. רבינו בחיי 1291. ר׳ משה בר נחמן רמב״ן) 1267. הרא״ש 1327—1306. ר׳ יעקב בנו בעל הטורים במאה הי״ד: ר׳ ירוחם בתולדות אדם וחוה 1334: בעל החינוך 1293?: שבלי הלקט במאה הי״ג: תניא רבתי ל״י:? ר׳ יוסף קארו 1575—1488: מעבר יבק. 1620 ועתה אנסה עוד דברים אחדים על הוספותי עליה ב״ה. הכת״י דע ראָססי הנ״ל שמתי לי ליסוד ובשולי הספר רשמתי לי ע״פ הספרים אשר העתיקו את דבריה ויגעתי לעמוד על עיקר הנוסחא הנכונה והעירותי ב״ה במקום הצריך ביאור או מוקשה ומגומגם גם רשמתי איה מקום המאמרים בשארי ספרי חכז״ל ש״ס בבלי וירושלמי ספרא וספרי ובספרי המדרשים הנ״ל ובספרי הפוסקים להלכה למעשה. ועוד תמצא נלוה לזה פירוש המלות הזרות והקשות ע״פ חוקי לשון בני שם, רומית, ויונית. בפנים רשמה, מקום המקראות שבתנ״ך אשר נזכרו בו למען ירוץ כל קורא בו. וכניתי שם המסכתא הלזו מסכת שמחות זוטרתי ע״פ השבלי הלקט והתניא רבתי אף כי עיקר שמה הוא מסכת שמחות סתם אחרי כי כבר נאחז השם הזה למסכת אבל רבתי ואף כי אין השם הזה הולמתו כלל כנ״ל. וארשום לך בזה הפסוקים מהתנ״ך שהובאו במסכתא זו כסדר ספרי התנ״ך: בראשית ה׳ א׳ פרק ד׳ משנה ה׳: שמות ל״ג כ״ג פרק ד׳ משנה ה׳: דברים ט׳ ד׳ פרק ד׳ משנה ד׳: שופטים ה׳ ל״א פרק ג׳ משנה ח׳: ישעיה ל״ג י״ח פרק ג׳ משנה ו׳: מ״ח כ״ב פרק ב׳ משנה ב׳: נ׳ י״א פרק ב׳ משנה ב׳: נ״ז ב׳ פרק ב׳ משנה ב׳: נ״ח ח׳ פרק ב׳ משנה ג׳ ופרק ד׳ משנה ה׳: ס״ד ג׳ פרק ג׳ משנה ז׳: ס״ה י״ג פרק ב׳ משנה א׳: ירמיה ב׳ כ״ח פרק ד׳ משנה ג׳: ט״ו א׳ פרק ג׳ משנה ב׳: יחזקאל ב׳ י׳ פרק ד׳ משנה ה׳: הושע ד׳ ו׳ פרק ד׳ משנה ג׳: י״ד ז׳ פרק ג׳ משנה ה׳: נחום ב׳ ח׳ פרק ג׳ משנה ח׳: חגי ב׳ ח׳ פרק ב׳ משנה ג׳: מלאכי ג׳ י״ח פרק ב׳ משנה א׳: תהלים ד׳ ח׳ פרק ג׳ משנה ז׳: ז׳ כ״ו פרק ד׳ משנה ה׳: ט״ז י״א פרק ג׳ משנה ח׳: כ״ב ל׳ ול״א פרק ד׳ משנה ב׳: כ״ד א׳ פרק ב׳ משנה ג׳: ל״א כ׳ פרק ג׳ משנה ז׳: מ״ט י״א פרק ג׳ משנה ה׳: מ״ט י״ז פרק ג׳ משנה ג׳: מ״ט י״ח פרק ג׳ משנה ד׳: ס״ט א׳ פרק ג׳ משנה ח׳: ס״ט כ״ט פרק ד׳ משנה ה׳: צ״ב ד׳ פרק ג׳ משנה ה׳: צ״ט ו׳ פרק ג׳ משנה ב׳: ק״ז ב׳, ד׳,

י״ז וכ״ג פרק א׳ משנה ד׳: משלי י׳ ה׳ פרק ב׳ משנה ג׳: י״א י׳ פרק ג׳ משנה א׳: ט״ז י״א פרק ג׳ משנה ו׳: כ׳ ד׳ פרק ב׳ משנה ג׳: כ״ד ל׳ ול״א פרק ד׳ משנה ד׳: איוב א׳ כ״א פרק ג׳ משנה א׳: ג׳ י״ז פרק ג׳ משנה א׳: ל״ג כ״ג וכ״ד פרק א׳ משנה ו׳: קהלת ה׳ י״א פרק ג׳ משנה ב׳: ט׳ ח׳ פרק ב׳ משנה א׳: י׳ ח׳ פרק ד׳ משנה ד׳: דניאל ז׳ י׳ פרק א׳ משנה ו׳ ופרק ד׳ משנה ה׳: י״ב ג׳ פרק ג׳ משנה ח׳: והנה קראתי את קונטרסי זה והערותי וכו׳ בשם שמחת עולם על שם המסכתא הלזו מסכת שמחות וה׳ יקים בנו והסירותי מחלה מקרבך כי אני ה׳ רופאך, ובלע המות לנצח, והפכתי אבלכם לששון ושמחתים ונחמתים מיגונם, וישובו לציון ברנה ושמחת עולם על ראשם. אמן:

כו. והנה ראיתי להוסיף בזה לקוטים מהמסכתות אבל שאינם המסכתא שמחות זוטרתי הנ״ל גם לא המסכתא שמחות או אבל רבתי שבמסכתות הקטנות שהיו לפני קדמונינו ז״ל וכבר קדמני בזה הרה״ח דר. ברילל נ״י בספרו הנ״ל ואשר העמיק לחקור בהם ע״ש מצד 1 עד צד 57 אשר אסף בחפניו הלקוטים הנ״ל ועטרם בהערות ישרות ולתשלום הענין העתקתי את דבריו בקצרה עם איזה הוספות ממני במה שהניח לי מקום להתגדר בו והנה תמצא בזה לקוטים מהספרים האלה: א) אבל רבתי הנזכר בתלמוד בבלי מועד קטן כ״ד ע״א וכ״ו ע״ב וכתובות כ״ח ע״א: ב) מסכת אבל או אבל רבתי הנזכר בשו״ת הגאונים וברי״ץ גיאות ובתורת האדם לרמב״ן ברמב״ן מכות ובהרא״ש ובטור ובמגדל עוז על הרמב״ם: ג) מכילתא אחריתי דאבל הנזכר בתורת האדם הנ״ל עם הגהות והערות ומראה מקום והקדמות בקורת עליהם וספחתי להם גם חקירות ע״ד ד) מסכת אבל רבתי או מסכת שמחות שבמסכתות הקטנות ונוסחאותיה:

כז. הנה בתלמוד בבלי מועד קטן כ״ד ע״א וכ״ו ע״ב וכתובות כ״ח ע״א נזכר „תנא באבל רבתי" והנה ע״כ האבל רבתי אין פירושו בדיני האבל אך ספר או מסכתא או ברייתא המכונה בשם הזה והוא לשון קצרה = משנה או מסכת אבל רבתי עיין למעלה סימן א׳ וצדקו בזה דברי רב נטרונאי גאון והערוך באמרם כי ב׳ מסכתות או משניות היו להם א׳ קצרה אשר ממנה נעתקו כל דיני הלכות אבילות במס׳ מועד קטן פרק ג׳ וא׳ גדולה = רבתי ואשר העתיקו מן הגדולה אמרו תנא באבל רבתי והאבל רבתי לא היתה ידועה כל כך כי לא מצאנו את דבריה אך בפי רב פפא ורפרם בר פפא (בעל הלכות גדולות והתורת האדם גרסי בשניהם רפרם בר פפא וכת״י אחד בדקדוקי סופרים שם גרסי בשניהם רב פפא) ורב נחמן ואך ג׳ דברים נודעו ממנה ע״פ הנ״ל. והנה ע״כ אין כונתם למסכת שמחות שבידינו אחרי כי המאמרים שבמועד קטן לא נמצאו בהם כלל לא במסכת שמחות זוטרתי שאינם מעניניה כלל ולא במסכת אבל רבתי שבמסכתות הקטנות. והנה מצאנו כי דרך רב פפא בש״ס לפסוק הלכה ע״פ מאמרים קדומים בלשון הילכך תענית ז׳ ע״א כ״ט ע״ב סוטה מ׳ ע״א חולין מ״ו ע״א ע״ו ע״ב וכו׳ ברכות י״א ע״ב (לפי גרסת הרא״ש והרי״ף, ובנוסחותינו סתמא דתלמודא) גם הוא המשיב על השאלה למאי הילכתא? יומא פ״ה ע״א בבא בתרא ק״ז ע״א וכו׳ וכן תמצא הלשון א״ר פפא הלכתא וכו׳ תענית י׳ ע״א בבא בתרא קכ״ה ע״ב מנחות מ״א ע״ב וכו׳ ולפ״ז דברי רב פפא על המשנה נדה פרק ה׳ משנה ג׳ תינוק בן יום אחד . . . . . הרי הוא לאביו ולאמו ולכל קרוביו כחתן שלם וע״ז נאמר בגמרא נדה מ״ד ע״א למאי הילכתא אמר רב פפא לענין אבלות קרוב הדבר כי מצא רב פפא הענין הזה במסכת אבל רבתי אשר היתה ערוכה לפניו כנ״ל שבה היה כתוב תינוק

בן יומו שמת הרי הוא לאביו ולאמו כחתן שלם ועיין מסכת שמחות פרק ג׳ הלכה א׳. כן נראה שנמצא בהאבל רבתי דרב פפא גם המאמר הזה מעשה שמתה אשתו של ר׳ טרפון ואמר לאחות אשתו בתוך האבל התכנסי ותגדלי את בני אחותך ואף על פי כן לא בא עליה אלא לאחר שלשים יום דמסכת שמחות פרק ז׳ באשר מפרש במועד קטן כ״ג ע״א מאי לזמן מרובה (במעשה דיוסף הכהן שם) שלשים יום שידע את זה מהאבל רבתי שהיתה גלויה לפניו. ורב פפא הוא שאמר במס׳ ברכות ו׳ ע״ב אגרא דבי טמיא שתיקותא שנראה כי עסק הרבה בענין הזה דגמילות חסדים ועיין עם כל זה הברייתות במועד קטן כ״א ע״א וכ״ג ע״א והוא יושב ודומם וע״ז אמר כי בבית האבל מקבלין שכר על השתיקה שאסור בתלמוד תורה ואף בדברים בטלים, וא״כ גם זה יהיה מקורו מהאבל רבתי. כן העתיק מהאבל רבתי רב נחמן בכתובות כ״ח ע״א וכבר שמשה בהמאמר הזה מסכת שמחות פרק ב׳ הלכה י״ד וקרובה להברייתא בירושלמי גיטין פרק ח׳ הלכה ט׳. ולפי המאמרים המעטים האלה נכיר את דרכה כי הכילה בה דיני הָאֵבֶל ודרך אגב הביאה ג״כ דינים משארי ענינים הקרובים בענינם כפריעת חוב כתובות שם ושכבר שמשה במשנתו של רבי נדה שם וגיטין פ״ח משנה ט׳ וכבר שמשו בה רב פפא, רפרם בר פפא ורב נחמן בבבל גם הירושלמי גיטין שם והמסכת שמחות שנראה כי דברים רבים שבה יסודם מהאבל רבתי, ובאשר המאמר דרב נחמן נמצא באמת במסכת שמחות כנ״ל לזאת האמין רש״י ז״ל כתובות שם שהוא האבל רבתי ועיין בהערותינו להמאמרים הנ״ל:

כח. בשם אבל רבתי גם אבל סתם מובאים ונזכרים מאמרים רבים בתורת האדם להרמב״ן ובהרי״ץ גיאות וברמב״ן מכות בספר שבעה עינים דף ז׳ ע״א, בהרא״ש מו״ק סימן קכ״ו ובטור יורה דעה סימן שמ״ט. אמנם נראה כי האבל רבתי זה נמצא בב׳ נוסחאות כי מה שמביא הרי״ץ גיאות בשם האבל רבתי הביא הרמב״ן בשם מכילתא אחריתי דאבל וא״כ המכילתא אחריתי של הרמב״ן היא הנוסחא העיקרית של הרי״ץ גיאות וגם האבל רבתי זה אינו האבל רבתי שבמסכתות קטנות ולא האבל רבתי שבש״ס. ואם נשפוט לפי המאמרים שנותרו בידינו בהספרים הנ״ל הכיל בקרבו הדינים מחובת האחרים להמת, פי׳ האחרים שאינם קרוביו ואבליו של המת שהוא חובת המקברים והמספידים ודיני נחום אבלים ולפנות עצמות ולא מיירי כלל מדיני האבילות מקרובי המת ולפ״ז יהיה פירושו ונקודו אֲבֶל רבתי = אֲבֶל כָּבֵד או גָּדוֹל ענין אֵבֶל והספד. לשונה קרובה ללשון המשנה. התנאים שנזכרו בהם ר׳ אלעזר בר׳ צדוק: חכמים: ר׳ יהודה: ר׳ יהושע: ויש אומרים: ר׳ מאיר: ר׳ עקיבא: ר׳ שמעון: ר׳ שמעון בן גמליאל: ר׳ שמעון בן ננס: ר׳ שמעון בן ר׳ עקיבא כולם תנאים קדמונים ומהאמוראים לא נזכר אף אחד. המסכתא שמחות שבידינו כבר שמשה בה וא״כ קדמה לפניה ולדעת הרה״ח הנ״ל צד 24 וצד 25 נוסדה מר׳ אלעזר בר׳ צדוק ע״ש והנה ע״כ נכתבה בארץ ישראל כי המנהג לומר צדוק הדין בשעת יציאת נשמה נהגו אך בארץ ישראל ולא בבבל כעדות רב האי גאון בתשובתו הנעתקת בתורת האדם דף ל״ג ע״א „ליכא מידם דמיתמר בבבל וקרי ליה צדוק הדין״. גם החבורות הקדושות לגמילות חסדים נמצאו בארץ ישראל מקדמת דנא עיין מועד קטן כ״ז ע״ב „חבורתא איכא במתא״ ור׳ אליעזר בר׳ צדוק היה חבר לחבורה כזו עיין תוספתא מגילה פרק ג׳, מסכת שמחות פרק י״ב ועיין הוריות י״ג ע״ב ודרכי המשנה צד 98. ור׳ אליעזר בר׳ צדוק זה שהוא היה בימי רבן גמליאל השני, הי׳ בלוד, עיין תוספתא פסחים פרק ג׳ ועיין עוד הלאה סימן מ״א ובספר הנ״ל בארוכה ובהערותינו להלקוטים האלה אשר לקטם הרה״ח הנ״ל

ע"פ הספרים הנ"ל וספחתים ג"כ בזה, ויש להוסיף עוד הרי"ץ גיאות בתשובתו בשם אבל רבתא בספרי בית נכות ההלכות חלק ב' צד 27. בית יוסף בטור יו"ד סימן שמ"ד מכנה אותם בשם אבל רבתי במקום שהנ"ל מכנים אותה אבל סתם ואך לפעמים „אבל רבתי". — בספר העיטור חלק ב' דף ל"ב ע"ב וגרסי' במס' שמחות נראה שכונתו ג"כ להאבל רבתי זה שנתחלפה לו במס' שמחות. אמנם מה שהביא השורש ישי רות דף כ"ו ע"ב בשם דתניא באבל רבתי שגיאה היא בידו עיין בהערותינו הערה קי"ח וקי"ט:

כט. גם מהאבל רבתי הנ"ל נמצאו לפני הרמב"ן ב' נוסחאות שונות ואת השנית יכנה ב„מכילתא אחריתי דאבל" ב„אבל מכילתא אחריתי" וזו המכילתא אחריתי שלו היא הנוסחא העיקרית והסתמית של הרי"ץ גיאות וכנראה שמש הרמב"ן בה אך לפרקים ולכן תמצא דברים רבים שהזכירם אך הרי"ץ גיאות ולא הרמב"ן כי לא היו בנוסחא הא' שלו וגם מצאנו כי הרמב"ן מעתיק דברי האבל רבתי בשם הרי"ץ גיאות כי לא מצא המאמר הזה בהנוסחא שלפניו וכן אפשר שמה שנעתק מהרמב"ן ולא מהרי"ץ גיאות יסודו מהנוסחא הא' ובאמת שונות נוסחאותם הרבה כאשר ימצא המעיין הנאמן בהערותינו אי"ה. רבי שם טוב אבן גאון בספרו מגדל עוז על הרמב"ם הלכות אבל פרק י"ד הלכה ט"ז מזכיר את אבל רבתי דמכילתא אחריתי למקור דברי הרמב"ם שם שגם הרמב"ן בתורת האדם דף ל"ח ע"ב מביא מראש „ובאבל מכילתא אחריתי תניא" ואח"כ מביא „והתם אין נותנין שתי ארונות וכו'" וא"כ כונתו שנמצא גם זה באבל מכילתא אחריתי שם וא"כ הרמב"ן והמגדל עוז שניהם נתכוונו לנוסחא אחת שהיא הנוסחא הסתמית של הרי"ץ גיאות כנ"ל אך נפלאת היא בעינינו שהרי"ץ גיאות לא העתיק את ההלכה הזאת. אמנם נראה כי נדחו המסכתות אבל רבתי הנ"ל מפני האבל רבתי שבידינו במסכתות קטנות ולא נודע עוד ממציאותן. — מה שהביא הרמב"ן בתורת האדם דף ט"ז ע"א נוסחא אחרינא באבל רבתי כונתו אך לנוסחת מסכת שמחות שבידינו במסכתות קטנות:

ל. בתורת האדם להרמב"ן מצאנו הכנוים האלה למסכתות האבל והשמחות:

א) מסכת שמחות והוא מסכת שמחות זוטרתי הנ"ל: ב—ג) באבל, באבל תניא (פעמים רבים) באבל רבתי דף ט"ו ע"ד, ט"ז ע"ג, י"ח ע"א, ס"ב ע"א וע"ב שלפעמים כונתו למס' אבל רבתי או מס' שמחות שבידינו ולפעמים להנוסחא הנ"ל בסימן כ"ח: ד) נוסחא אחרינא באבל רבתי דף ט"ז ע"א אך למסכת שמחות שבידינו: ה) במכילתא אחריתי דאבל דף ל"ה ע"א וע"ג ס"ד ע"א ובאבל מכילתא אחריתי דף ל"ח ע"ב ושם והתם אך להנוסחא הנ"ל באות כ"ח: ו) ברייתא דאבל דף נ"ד ע"א מתניתא דאבל נ"ד ע"א להש"ס במס' מועד קטן: וכבר הרחבנו לדבר על כל הנ"ל ועתה ננסה נא דברים אחדים על מסכתא שמחות או אבל רבתי שבידינו:

לא. כתבי יד ממנה נמצאו ברשימת ר' דוד אָפפענהיים № 502 folio, 157 octavo המכונה בהם מסכת שמחות, עיין במאמרינו מתניתא מלכתא סימן ג', ובמסכתות קטנות כת"י האַלבערשטאַמם (עפשטין) ומכונה אבל רבתי ובכת"י שאַנגלום עיין שם סימן ט' ולא נודע לנו טיבם אך כי המה מנוסחת המסכתא שמחות שבידינו ונדפסה לראשונה בוויניציאה 1520—1523 ואח"כ בוויניציאה 1550 עם התלמוד בבלי ועם שארי המסכתות הקטנות עיין שם סימן ט' ע"ש ואח"כ נלוו תמיד אל הש"ס ונדפסו עמו פעמים רבות. עם מסכת אבות ומסכתות קטנות לבדן ע"פ נוסחת הגר"א שקלאוו תקס"ד (1804):

לב. אלה המה הפירושים שנעשו עליה: בכת״י.: מר׳ אליהו הכהן מאיזמיר נזכר בשם בהקדמתו לספרו שבט מוסר בזכרון ספריו שכתבם „וביאור על פרקי רבי אליעזר ועל אותיות דר׳ עקיבה ועל מסכת כלה ומסכת שמחות ותנא דבי אליהו וביאור על מסכת דרך ארץ רבה. בדפוס 1) בנין יהושע מר׳ יהושע פאלק מליסא דיהרנפורט תקמ״ח (1788): 2) נחלת יעקב מר׳ יעקב יאקב נוימבורג פירטה תקנ״ג (1793): 3) שמחת יהודה מר׳ יהודה נאגר פיסא תקע״ו (1816): — המראה מקום (מסורת הש״ס) לה יסדו הגאון ר׳ ישעי׳ ברלין (פיק) ז״ל ונוסף על הש״ס: — והגהות עליה נמצאו בספר רגל ישרה מר׳ גדלי׳ ליפשיטץ דיהרנפורט תקל״ו (1776), ככר לאדן מר׳ חיים יוסף דוד אזולאי ליווארנו תקס״א (1801) דף קכ״ז, הגהות הגאון ר׳ אליהו מווילנא (הגר״א) במסכתות קטנות שקלאוו תקס״ד (1804) הנ״ל. ר׳ נחום ברילל בספרו יאהרביכער שנה ראשונה וההגהות השונות הנוספות בש״ס ווילנא החדש תר״מ (1880):

לג. החוקרים אשר נסו דבר עליה הלא המה: דר. ל. צונץ בספרו דיע גאָטטעס-דיענסטליכען פֿאָרטראֶגע דער יודען ברלין 1832 צד 80. דר. נ. ברילל בספרו יאהרביכער הנ״ל ואנכי הצעיר בספרי משנת רבי אליעזר חלק ב׳ פרק כ״ט ובאשכול אות אבל אשר המדפיסים שלחו ידם במאמרי וערבו ב׳ מאמרים יחד וע״פ כל הנ״ל ננסה דבר עליה בזה בקצרה:

לד. הראשון שזכרה בשם וששמש בה הוא בעל ההלכות גדולות ומכנהו תני באבל דף קמ״ב ע״ג. רב יהודאי גאון בספרו הלכות פסוקות הלכות אבל מעתיק ממנה בלשון תנו רבנן. רש״י כתובות כ״ח ע״א „אבל רבתי מסכת היא וקורין אותה מסכת שמחות וזו היא משנה ראשונה שלה הגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו״ מועד קטן כ״ו ע״א ד״ה ואלו קרעין במסכת שמחות, תוספות פסחים מ׳ ע״ב ד״ה אבל „אהא דתניא במסכת שמחות״ ונחשבה להם כספרים חצונים שסומכים עליהם ומניחין גמרא שלנו ומבי אין ואנו סומכין על מס׳ סופרים ע״ש. ילקוט שמעוני תורה רמז רס״א, רע״א, תרנ״ח תרע״ח בשם מסכת שמחות, תוספות קידושין ע״ז ע״ב ד״ה לא תוספות עירוכין ד׳ ע״א ד״ה ולא כדתנן במס׳ שמחות תוספות כתובות י״ז ע״א ד״ה מבטלין. בעל האגודה מעתיק בהלכותיו בשם מסכת שמחות כמה הלכות ממנה. רבינו האי גאון ורב שרירא גאון כנוהו במשנתינו עיין תורת האדם להרמב״ן דף נ״ו ע״א וכו׳ ומלבד הנ״ל נזכרה פעמים רבים ברי״ץ גיאות ובר״ף ובמרדכי ובאשכול בתורת האדם לרמב״ן ברא״ש ובטור וכו׳ וכו׳ וכל מה שהביאו ממנה נמצא בה כלשונם:

לה. אמנם אם נשוה נוסחת הדפוס שבידינו עם נוסחת הקדמונים נראה כי נמצאה בידם בנוסחאות שונות וגרסתם יותר שלמה ונדלגו בנוסחתינו כמה משניות וכבר עמדו עליהם המפרשים והיאהרביכער הנ״ל וביד הרמב״ן היתה בב׳ נוסחאות עיין תורת האדם דף ט״ז ע״א נוסחא אחרינא באבל רבתי. ואלה המה השמות אשר תכונה בהספרים הנ״ל אבל סתם (לאפוקי אבל רבתי הנזכר בש״ס) בהלכות גדולות. הרמב״ן שכבר גם מסכת אבל אחרת נמצאה לפניו יכנה אותה לפעמים גם אבל רבתי. הרי״ף יכנה אותה אבל רבתי הרא״ש אבל רבתי וגם מסכת שמחות. רש״י ותוספות וילקוט שמעוני והאגודה אך מסכת שמחות באשר לא ידעו מהאבל רבתי כלל ולא ממסכת שמחות זוטרתי כנו המסכתא הלזו בשם שמחות. בספר השאילתות ובהערוך לא נמצא זכרה כלל ובהערוך באות אבל אין כונתו כלל למסכתא זו כנ״ל בסימן א׳ ולא הביא בערכיו מאומה ממנה הרי שלא נפרצה בימיו בארצו ולא נודעה אליו כלל:

לו. המסכתא שמחות או אבל רבתי הלזו מכילה י"ד פרקים וכבר הביא המרדכי מספר פרקיה. במו"ק סימן אלף תשל"ח פרק ט' דמסכת שמחות: שם סימן אלף תשמ"ז שנינו פרק שנים עשר דמסכת שמחות שמתאימות עם מספר הפרקים שבנוסחתינו. והנה נחלקה למשניות המכונות „הלכה" אך עד פרק ו' ולא יותר בספרים שבידינו ותכלכל לא לבד דיני המת והחיובים אליו אך גם דיני האבילות להאבלים ולפ"ז יש לקרות הכינוי אֶבֶל על שם המתאבלים ואולי לזאת תכונה שמחות ע"ש הכתוב ונחמתים ושמחתים מיגונם (ירמיה ל"א ל"ג) ועיין עכ"ז למעלה בסימן ו' ולפ"ז משלמת ענין שארי המסכתות כי השמחות זוטרתי תסוב על החולה עד שימות. האבל רבתי שבש"ס ומכללה גם אבל זוטרתי, עיין לעיל סימן א', מהאֶבֶל והמסכת אבל של הקדמונים מהחיובים שלאחרים להמת קבורה והספד ופינוי בית הקברות ולקוט עצמות. אמנם האבל רבתי או מסכת שמחות מכיל בקרבו כל דיני האבל הנ"ל גם דיני האבלות להאבלים וא"כ הוא המאוחר בהם כי כל המשלים הוא המאוחר.

לז. אמנם מצאנו כי כבר שמשו בה המדרשים האלה: א) בראשית רבה פ' ס"ב בפרק ג ופ' ק' בפרק ו': ב) במדבר רבה פ' ט"ז בפרק ו': ג) איכה רבתי ג' בפרק י"ב: ד) קהלת רבה פ' ט' בפרק ז': ה) תנחומא פ' מקץ ופ' שלח בפרק ו': ו) שמואל רבתי כ"ג בפרק ג': ז) מדרש תהלים מזמור כ"ו בפרק ח': ח) מסכת מזוזה בפרק ז': ט) מסכת ציצית בפרק י"ב: י) מסכת תפילין בפרק י': יא) מסכת דרך ארץ זוטא פרק ח' בפרק ד'. אך בארבעה המסכתות האלה אין להכריע ולהכריח את שמושם בה ודי בכל הנ"ל להוכיח את קדמותה:

לח. ואלה המה נושאי המאמרים שבה: אבא שאול: אבא שאול בן בטנית: אונקלוס: ר' אליעזר: ר' אליעזר בר' צדוק: ר' אלעזר בן עזריה: בית הלל: בית שמאי: ר' בנימין משום ר' עקיבא (פרק י'): רבן גמליאל: רבן גמליאל הזקן: חכמים: ר' חנינא בן אנטיגנוס: ר' חנינא בן גמליאל: ר' חנינא בן תרדיון: ר' טרפון: ר' יהודה: ר' יהודה בן אלעאי: ר' יהודה בן תימא: ר' יהושע בן חנניה: ר' יוחנן בן נורי: ר' יוסי: ר' יוסי הגלילי: ר' יוסי בן חלפתא: ר' יצחק: ר' ישמעאל: ר' ישמעאל בן אלישע: ר' מאיר: ר' נתן: ר' עקיבא: רבי (בפרק י"ב לפי גרסת תורת האדם להרמב"ן) שמואל הקטן: ר' שמעון: ר' שמעון בן אלעזר: ר' שמעון בן גמליאל: ר' שמעון בן אחי עזריה: ר' שמעון בן יוחאי: ר' שמעון בן ננס: ר' שמעון בן עזריה: ר' שמעון בן ר' עקיבא: ר' שמעון שזורי: כולם הם התנאים המובאים ונזכרים גם במשניות והאחרון שבהם הוא רבי מסדר המשניות: ואלה שמות האנשים והמקומות מלבד הנ"ל הנזכרים בה ואשר תסוב עליהם: אביו של ר' צדוק בגינזק של מדי: איש אחד באושא: אלעזר ובחנניא ובחזקיה (או בן חנניה בן חזקיה) בן גרון: אנטוכיא: אנשי גליל: אנשי דרום: אשתו של רבן גמליאל: אשתו ובנו של ר' חנניא בן תרדיון: אשתו של ר' טרפון ואחות אשתו: בניו של אבא שאול בן קטנים (פרק י"ב צ"ל בטנית): בנו של גורנום (או גורגנום) בלוד: בנו של ר' חנינא בן תרדיון: בנו של ר' יהודה: בנו של ר' יוסי הגלילי: בנו של ר' עקיבא: חבורות שבירושלים: חסידים הראשונים: טבי עבדו של רבן גמליאל: טרגיאנום: יהודה והלל בני רבן גמליאל: ר' יהודה בן בבא: יוסי הבבלי: רבי יוסי בציידן: יוסף הכהן: יוסף פסקס ונחוני בנו: נחל קדרון:

עבדים ושפחות של רבן גמליאל: פפוס ולוליאנוס אחיו בלודקא: קבר חולדה שהיה בירושלים: קיסרי: שמעון בן יהוצדק בלוד ואחיו יוחנן מן הגליל: שפחת ותלמידיו של ר' אליעזר כפרק א': וכל אלה הם מימי התנאים והמקומות שבה הן בארץ ישראל:

לט. לשונה היא לה"ק וקרובה ללשון הברייתות אמנם ענינה, שמכילה דברים רבים שאינם בש"ס בבלי וירושלמי מוכיח עליה שתכיל מלות זרות, רבות וקשות מענין הבגדים וכלי תשמיש ומנהגי אבילות ומלאכות שונות שכן הוא באמת ונעיר בזה אך על איזה מהם לדוגמא בעלמא גלוסקאות מין פרי בפרק ח': פוקדין על המתים. שם: בריתו וקולמסו. שם. ועיין מסכת כלה והברייתא פרק א' ושבת ס"ג ע"א אצעדה זו בירית: פרק ט' הברכים ואת הכדסים ואת הפלמוט ועיין ברילל טראַב-טען דער יודען צד 37 וצד 47: פרק י"א מטלתא דכרמי האודייני: פרק י"ב הדרנא: שם בגלוסקמא בראדין . . . . . ופרם אפיקורסין . . . . . מאפלוני . . . . . בכבודו: פרק י"ג בכוך או באסטן וכו' וכו': דרשותיה כמו בתוספתות קדומות ונמצאו בה משלים רבים וכל זה יוכיח כי קדם זמנה מאד ומלות מיוחדות וקדומות על לשונה:

מ. אמנה מצאנוה כי כבר שמשה במשניות של רבי ובתוספתא ובמכילתא מסכת נזיקין פ' י"ח, ספרא קדושים ו' וי' ושארי ברייתות קדומות הנזכרות בש"ס בבלי וירושלמי ועיין המראה מקום בהיאַהרביכער הנ"ל צד 37—30, וכן כבר שמשה באבל רבתי הנזכר בש"ס ובאבל רבתי של הקדמונים ובמסכת שמחות זוטרתי עיין לעיל סימן י"ב, כ"ז וכ"ח. גם באבות דר' נתן פרק כ"ה ובפרקי רבי אליעזר פרק ל"ח (בפרק ב') ופרק ו' (בפרק י"ב) ודברים רבים בה מתאימים עם התלמוד ירושלמי ותלמוד בבלי. פרק ב' הלכה ט' עיין ירושלמי סנהדרין פרק ו' הלכה ג' ובבלי סנהדרין מ"ב ע"א בשם רב חסדא אך כנראה רב חסדא מודיע לנו מנהג ישן נושן שכבר נזכר במארקוס ט"ו כ"ג ועיין מאטיאש כ"ז ל"ד (ועיין ביאַהרביכער שם): פרק ד' הלכה י"ט ירושלמי פסחים פרק ח' הלכה ח' בשם ר' אבהו: פרק ז' ירושלמי סוכה פרק א' הלכה ב' ובבלי כתובות ק"ג ע"ב: פרק ח' ירושלמי סנהדרין פרק א' הלכה ב' ובבלי סנהדרין י"א ע"א ושבת קנ"א ע"א: פרק ט' ירושלמי מועד קטן פרק ג' הלכה ז' בשם ר' חנינא. וכל זה מוכיח צעירותה וכי מאוחר זמנה מזמן הספרים הנ"ל:

מא. ואם נרדופה לדעת את מקומה שבו נכתבה נראה כי גם היא נכתבה בארץ ישראל מבלי כל ספק: א) כי נשתמשה מספרי בני ארץ ישראל, עיין סימן ל"ז: ב) המקומות הנזכרות בה הם בארץ ישראל וביחוד נזכר בה שם העיר לוד ואשר קרה בה עיין פרק ב' הלכה ד', פרק ד' הלכה י"א, פרק ט' „מעשה כשמת רבי אליעזר" ורבי אליעזר היה בלוד והובא מקיסרי ללוד במותו כאבות דר' נתן פרק כ"ה: פרק ז' ממיתת אשת ר' טרפון, ור' טרפון היה בלוד: פרק ד' הלכה ד' „התחלת זכות רבי עקיבא לפני חכמים" וכידוע הי' ר' עקיבא תלמיד ר' אליעזר בן הורקנוס ור' יהושע שהיו בלוד: את ר' ישמעאל בן אלישע שהיה סמוך לדרומה כההוספה במשנה שבירושלמי כתובות פרק ה' הלכה ט' שהיה מקדים בית האבל לכולן, תוספתא מגילה פרק ג', תכנה המסכת שמחות הלזו בשם „חסידים הראשונים" ועיין עוד מס' שמחות פרק ח' ובבלי גיטין ל"ז ע"א וירושלמי נדרים פרק ג' הלכה ב' ושבועות פרק ג' הלכה ח' ועיין ירושלמי סנהדרין פרק א' הלכה א' שאך בדרום וביחוד בלוד נכנסו לעבר את השנה, ועיין מס' שמחות פרק ט' „ואם היתה חבורה של מצוה כגון קידוש ראש חודש" ועיין ירושלמי מועד קטן פרק ג' הלכה ח' ופרק ב' הלכה ג' וסנהדרין פרק ח' הלכה ב': ג) כמו במשנה פסחים

פרק ד׳ משנה ה׳, כתובות פרק ד׳ משנה י״ב כן נזכר גם בה חלוק מנהגים שביהודה ושבירושלים בפרק ג׳ הלכה ו׳ ועיין בבבלי שבת קנ״ג ע״א ירושלמי ברכות פרק ג׳ הלכה א׳ ונזיר פרק ז׳ הלכה א׳ וברכות פרק ג׳ הלכה ב׳: פרק י׳ עיין בבלי מועד קטן כ״ג ע״א ותוספתא פסחים פרק ח׳ וירושלמי ברכות פרק ג׳ הלכה ז׳ ומועד קטן פרק ג׳ הלכה ה׳ ע״ש. והא דפרק ב׳ הלכה י״ד שמתנגד למנהג בני יהודה (ירושלמי גיטין פרק ח׳ הלכה ט׳ „והארוסה שביהודה כנשואה היא״) יסודה מהאבל רבתי דרב נחמן ורב פפא, עיין לעיל סימן כ״ז: ד) בפרק י״ב „כך היו חבורות עושין בירושלים וכו׳״ מובא בתוספתא מגילה פרק ג׳ בשם ר׳ אליעזר בר׳ צדוק ועיין המעשה מאלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון בפרק ו׳: ה) גם לשונו מתאים עם ספרי הירושלמיים: ו) לפי עדות הגאונים בשו״ת שערי צדק דף כ׳ ע״ב, חלוקי דינים בין בני ארץ ישראל ובין בני בבל בים של שלמה בבא קמא היה מנהג ארץ ישראל שאפילו בן יומו הרי הוא כחתן שלם וכן הוא בפרק ג׳ הלכה א׳. בני ארץ ישראל אינן נפטרין עד שיהי׳ לו ג׳ הימים לפני הרגל וכן הוא בפרק ז׳ בשם אבא שאול ומסיימת „והלכה כדבריו״. בני ארץ ישראל אין מכנסין את האבל לבית הכנסת אך בשבת בלבד עיין פרק י׳ ועיין פרקי דרבי אליעזר פרק י״ז מסכת סופרים פרק י״ט ומדות פרק ב׳ משנה ב׳. ומכל זה מוכח עד למדי שנכתבה בארץ ישראל דוקא:

מב. אמנם מאד יקשה לנו להגביל את זמנו ולדעת את מחברו על נכון. והנה בסימן מ״א ראינו עקבותיו בלוד ועיין עוד ביאהרביכער צד 42—43 הערה 91—94, ועיין בנחלת יעקב לפרק י״א. ונראה כי שם נוסדה המסכתא הלזו והובא לבית מדרשו של ר׳ יהודה בר אלעאי ששמש לר׳ טרפון בלוד, ובאושא נוספו עליה ושינוה וכן רבו בה דברי ר׳ יהודה ונזכרו מעשיו בפרק י׳ וי״א ומעשיות שהיו בימיו ובשמו שם ובפרק ט׳ במקום שלא נזכר שום מעשה מאחרים מחביריו. גם לשון ר׳ יהודה ניכר בהם וביחוד הלשון במה דברים אמורים עיין דרכי המשנה צד 156. בבית המדרש של ר׳ יהודה הנ״ל הי׳ גם רבי כתוספתא מגילה פרק ב׳ וגם דבריו באו במסכת שמחות בפרק י״ב לפי גרסת התורת האדם, אמנם נוסחתינו נראה עקרית: אולם אח״כ נוספו עליה הרבה גם מהבבלי ומהירושלמי, עיין לעיל סימן מ׳ וביחוד כאשר הובאה לבבל בימי הגאונים והמשוה הנוסחאות שהובאו ממנה בספרי הקדמונים עם נוסחתינו יכיר וידע איך נשתנו נוסחאותיה ועיין במפרשיה הנ״ל בסימן ל״ב ויאהרביכער צד 56—48 ועיין הלאה סימן מ״ח וכנראה נוסדה גם כן ללמוד בה בבית האבל אשר על זה יוכיחו המעשיות הרבות להלכה שבה וגם האגדות שנקבצו בה ועיין מרדכי מועד קטן סימן קס״ח:

מג. והנה תועליות המסכתא שמחות הלזו רבות מאד הן בדבר הלכה למעשה והן באגדה והן בקורות התנאים ודברי ימי עולם ובחקירות דברים עתיקים וע״ד לשונות בני קדם כי עניניו יכלכלו בהם כל הידיעות הנ״ל אשר כמקור נאמן ונפתח היא לכל דורשיהם אחרי כי יסודה ועקרה בזמן קדום כנ״ל ואין מדרכינו בזה לנסות דבר בענינים כאלה כי לא לבאר דבריה יצאנו ונניח לאחרים מקום להתגדר בזה ונעיר אך על היאהרביכער הנ״ל צד 51 ע״ש:

מד. אמנם יסוד מוסד ומקור נאמן היא לבעלי ההלכה בענין האָבֵל והאֵבֶל וכבר הביאו דבריה להלכה בעל ההלכות גדולות 750, רב יהודאי גאון בהלכות פסוקות הלכות אבל, רב האי גאון ורב שרירא גאון, הרי״ץ גיאות, תוספות פסחים מ׳ ע״ב ד״ה אבל, הרי״ף, והמרדכי, האשכול, שבלי הלקט, תניא רבתי, תורת האדם לרמב״ן,

האגודה הרא"ש והטור והשולחן ערוך והכסף משנה ושו"ת הריב"ש סימן תכ"א ואחריהם נמשכו כל נושאי כליהם והפוסקים האחרונים עד היום הזה:

מה. והנה על פי כל הדברים הנ"ל נתחברו ונכתבו כחמשה מסכתות שונות בדיני האָבֵל והאֵבֶל מלבד המסכת שמחות זוטרתי: א) אבל זוטא שממנו יסוד הברייתות בהלכות אבל בש"ס: ב) אבל רבתי שזכרוהו רב פפא ורפרם בר פפא ורב נחמן עיין עליהם למעלה סימן א' וסימן כ"ז וכבר נאבדו בימים קדמונים: ג) אבל הנזכר ברי"ץ גיאות וברמב"ן וכו' ולא נמצא עוד בידינו עיין לעיל סימן כ"ח וכ"ט: ד) מסכת שמחות או אבל רבתי שבידינו במסכתות קטנות. אמנם לאבל ג' נמצא להרמב"ן ולמגדל עוז ה) מכילתא אחריתי דאבל עיין למעלה סימן כ"ט ול' ולמסכת שמחות הי' לו נוסחא אחרינא עיין סימן ל', אמנם רבו הנוסחאות והגירסאות השונות בה כאשר כבר העירו ע"ז מפרשיה הנ"ל, ובאשר כל אלה נוסדו להשלים ענין השמחות זוטרתי ובמה שסיימה התחילו הן וע"כ כבר שמשו בה וכבר היתה לנגד עיניהן, עיין לעיל סימן ל"ו. והנה מצאנו דרכן של המשניות החצוניות לנתח הענינים הדומים זה לזה ולשנותם בפני עצמם כמו מסכת גרים ועבדים, מסכת ספר תורה ותפילין ומזוזה וכו' כן נהגו בזה ויהי להם לשלשה ספרים: א) מיום שיפול האדם למשכב עד המיתה והוא המסכת שמחות זוטרתי: ב) מהמיתה והלאה בחובת האחרים להמת וקרוביו אֵבֶל: ג) בענין אבילות הקרובים של המת, אָבֵל והענין הב' והג' נתאחדו יחד במסכת שמחות שבידינו במסכתות הקטנות:

מו. אמנם נראה כי לבני מזרח או בבל היתה מסכת אחרת בדיני האבילות שחולקת על המסכתות הנ"ל אך ממנה לא נותר בידינו שריד מאומה אך כי שונים היו בני מזרח מבני ארץ ישראל בדיני האבילות כנזכר בתשובת שערי צדק דף כ' ע"ב ובים של שלמה לבבא קמא בחילוקי דינים בין בני ארץ ישראל ובני בבל ועיין רא"ש מועד קטן סימן קל"ד ובטור יורה דעה סימן ת"א „ובחילוף נהוגין (בטור מנהגים) שבין בני בבל ובין בני ארץ ישראל" והנה מנהגי בני בבל הם גם כן נגד דין התלמוד בבלי, עיין הערותינו בסימן מ"ז וע"כ שברייתא אחת היתה מסייעתן שנאבדה מאתנו. התשובה הנ"ל תמצא מעותקת לפניך בזה בסימן מ"ז על פי השערי צדק הנ"ל:

מז. והא לך בזה העתקת תשובת הגאון בתשובות הגאונים שערי צדק שאלוניקי תקנ"ב סימן י"א, דף כ' ע"ב ועיין לעיל סימן מ"ו וסימן כ"ח: **אנשי מזרח** אין מתאבלין על הוולד עד שימלאו לו ל' יום ובני ארץ ישראל אפילו הוא בן יומו הרי הוא כחתן שלם מן הדא תינוקות בת יום אחד מיטמאה בנדה ובת עשרה ימים בזיבה תינוק בן יום אחד מיטמא בזיבה ובנגעים ומיטמא בטמא מת וזוקק ליבום ופוטר מן היבום ופוסל מן התרומה ונוחל ומנחיל וההורגו חייב והרי הוא לאביו ולאמו כחתן שלם (נדה פרק ה' משנה ג' ומפרשו רב פפא נדה מ"ד ע"א לענין אבילות): **אנשי מזרח** פוטרין את האבל לפני הרגל אפילו שעה אחת ובני א"י אינו נפטר עד שיהיו לו שלשה ימים לפני הרגל מן הדא הקובר את מתו שלשה ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שבעה (מועד קטן י"ט ע"ב, ועיין בשערי צדק סימן י"ח אשר נעתיק בזה אחר זה ע"ש): **אנשי** מזרח אין פותחין לפני המת במועד ובני א"י פותחין לפניו (והאי פותחין לא נתפרש לנו אמנם ע"כ אינו צדוק הדין דהרי הביאו הרא"ש במועד קטן סימן קל"ד והטור יורה דעה סימן ת"א ובחלוף מנהגים שבין בני בבל ובני א"י כתוב „שלדברי שניהם אין אומרין צדוק הדין בחולו של מועד" ואולי הוא ענין ווידוי או קדיש ועיין כתובות ח' ע"ב מברכת אבלים וצ"ע): **אנשי מזרח** מכניסין את האבל בכל יום לב"ה ובני א"י בשבת בלבד

(עיין לעיל סימן מ"א ס"ק ו' ועיין בשערי צדק סימן ט"ז) עד הנה [יב רב נוטרונאי ז"ל והלכה כדברי המיקל באבל (א"ח (הוא המגיה השערי צדק ר' חיים מודעי) נראה שזהו סיום התשובה הקודמת על דבר המחלוקת שבין אנשי מזרח ואנשי א"י ואח"כ מתחיל סי' י"ב המיוחס לרב נטרונאי ז"ל)]". — סימן י"ח וששאלתם מי שמת לו בערב יו"ט וקברו אותו קודם שתחשך ולא הספיק לבוא לביתו קודם שקיעת החמה לאחר יום טוב צריך שימנה שבעה או דילמא עבדינן בו בי"ט דוחה אבילות כך שנו חכמים אם קבר את המת קודם שקיעת החמה (עיין מנהג אנשי מזרח לעיל וכן פסק ההלכות גדולות בהלכות אבל ע"ש ועיין ברמב"ם הלכות אבל פרק י' הלכה ג' ובכסף משנה שם ועיין מועד קטן כ' ע"א גבי כפיית המטה ולשיטתם הא דר' יוחנן שם קאי על כל דיני האבילות, עם כל זה אין זה מלשון הגמרא ואולי כוונו לברייתא כפי מנהג בני המזרח או בבלי שנאבדה מאתנו, עיין לעיל סימן מ"ו) אפילו שעה אחת קודם יום טוב בטלה ממנו גזרת שבעה אע"פ שלא הגיע לביתו עד ששקעה חמה שאם אי אתה אומר כן אילו קבר את המת בחול וישב שם על הקבר ג' ימים ולאחר ג' ימים בא לביתו מאימתי סופר משנסתם הקבר הוא מונה או משבא לביתו הוא מונה הוי אומר משנסתם הקבר הוא מונה הילכך כיון שקברו קודם שיכנס יו"ט אפילו שעה א' בטלה ממנו גזרת ז' אע"פ שלא הגיע לביתו עד ששקעה חמה עד הנה.

מח. בנוסחתינו שבדפוס נוספה בראש מס' שמחות או אבל רבתי אגדה אחת המתחלת ויהי בחצי הלילה וכו' ומאמר רבי יוחנן האמורא עליה, ועיין פסיקתא דרב כהנא דפוס ליק דף ס"ד ע"ב, פסיקתא רבתי דפוס פראג דף ל"ב ע"א ילקוט שמעוני תורה רמז תש"ך רש"י במנחת יהודה דף מ"ה ע"ג שבת י' ע"ב וביצה ט"ו ע"א ואולי לזה כוון בעל הפיוט אז רוב נסים בהגדה של פסח וביוצר לשבת הגדול המיוחס להפייטן ר' ינאי ז"ל „זרע בבורי פתרוס מחצת (נקט מחצת כי אך המחץ הי' בחצי הלילה אמנם מיתתם היה ביום) בזו הלילה", כדי שלא להתחיל בפורענות של ישראל והיא אגדה מאוחרת ונוספת כנ"ל וכבר העיר רש"י ז"ל כתובות כ"ח ע"א „וזו היא משנה ראשונה שלה הגוסס וכו'" וא"כ באמת התחילה המסכתא בהגוסס וכו' ולא במאמר דר' יוחנן הנ"ל וכן בנוסחתינו נעתקה בפני עצמה ואח"כ נרשם פרק ראשון ובצד הגוסס וכו' נרשם הלכה א' וע"כ שאינה מעיקר המסכתא הלזו: — שם „אע"פ שהכה אותם מכת מות מחצי הלילה" הגר"א גרס בחצי, אמנם התיבות מחצי הלילה שייכות ל„היתה נפשם מפרפרת בהם עד הבוקר" ועיין בנחלת יעקב שם ואין להאריך בזה:

מט. הנה החולי אשר ימות בו האדם ומיתתו וקבורתו הם המעברות בין העולם הזה והעולם הבא, הארץ והשמים. הגוף ישאר בארץ והנשמה תעלה השמים לקבל שכר ועונש לפי מעשי האדם בארץ. על חלק הגוף או שאריתו בארץ תסובינה המסכתות אבל ושמחות בדיניו והלכותיו בחליו, מחובת קרוביו ואחרים להמת אמנם על חלק הנפש או שכרו בשמים נמצאו ג"כ אגדות בדבר הגן עדן לצדיקים והגיהנם לרשעים והם המסכתות גן עדן ומסכתות גיהנם בנוסחאות שונות, עיין מתניתא מלכתא סימן ט' וי' וכעין מסכת שמחות זוטרתי בענין החולה הנוטה למות תחשב הצואה והנה צוואות מחכז"ל נמצאו רבות בש"ס שיסודם מברייתות עתיקות ואך אחת ידועה לנו בשם ומצויה בידינו והיא צואת רבי אליעזר הגדול או ארחות חיים שנדפס לבדו אמנם אינו אך חלק מהסדר גן עדן וכו' עיין עליהם בספרי משנת רבי אליעזר חלק ב' פרק א' ב' וג' ובמאמרי אגרת פתוחה פרק א' ב' וג' במ"ע בית תלמוד לירח אב ואלול תר"מ, והם

באגדה כהאבל רבתי שבידינו להלכה: יהי רצון שיהיה חלקנו עם הצדיקים בגן עדן ושנזכה לקץ הימין במהרה בימינו אמן:

נ. **והנה** אמרתי לסיים מאמרי זה מעין ההתחלה כי הא דאמרו רב פפא ורפרם בר פפא ורב נחמן תנא באבל רבתי עיין לעיל סימן א' וכ"ז אולי אין כונתם כלל לשם מסכתא רבתי לאפוקי זוטרתי אך כמו הלכתא דאבל רבתי או הלכתא רבתי דאבל ופי' הלכה גדולה בענין האבל עיין בבא מציעא קי"ב ע"ב ושבועות מ"ה ע"א דהלכות גדולות או תקנות גדולות מפרש הגמרא תקנות קבועות ועיין שבת י"ב ע"א הילכתא רבתא לשבתא וברכות ל"א ע"א כמה הילכתא גברוותא, ברכות כ"ז ע"א קידושין נ"ד ע"ב בכורות כ"ו ע"א בבחירתא בבא קמא כ' ע"ב מילי מעלייתא ולפ"ז הלכות פסוקות וקבועות מכונות בלשון גדולה, רבתי, בחירתא, מעלייתא ולפ"ז יש לפרש תנא באבל רבתי בהלכות פסוקות וקבועות שבמסכת או בהלכות אבל ועל כל פנים אינו המסכתא אבל רבתי או מס' שמחות שבידינו. ואם דברי רב נטרונאי גאון והערוך הנ"ל בסימן א' הם דברי קבלה נקבל אך מתיבת רבתי לא מוכח מידי שגם אבל זוטרתי היתה לפניהם כנ"ל וצ"ע:

נא. **והנה** ראינו להזכיר בזה כל המקומות בתורת האדם להרמב"ן שזכר כל מסכתות אבל הנ"ל כפי הדפים מדפוס וויניציאה שנ"ה (1595) ונרשום בצדם לאיזה מהן כוון ומראה מקומם: דף ה' ע"א במסכת שמחות דהיא אבל רבתי (במסכת שמחות זוטרתי פרק א'): ה' ע"ד באבל תניא (פרק י"ב בנוסחתינו): י"ד ע"ב במסכת שמחות תניא (שמחות זוטרתי פרק א'): ט"ו ע"ד באבל רבתי תניא (אינה בנוסחתינו): ט"ז ע"א נוסחא אחרינא באבל רבתי (בנוסחתינו פרק ג' הלכה ח'): ט"ז ע"ג והא תניא באבל רבתי (בנוסחתינו פרק ט'): י"ז ע"ג ובאבל תניא (בנוסחתינו שם): י"ח ע"א ובאבל (בנוסחתינו שם): י"ח ע"א באבל (בנוסחתינו שם): י"ט ע"ג ובאבל תניא (בנוסחתינו שם): כ"א ע"א באבל (אינה בנוסחתינו): כ"ד ע"ב באבל תניא (בנוסחתינו פרק י"א): כ"ז ע"א ותניא באבל (בנוסחתינו פרק ג' הלכה ח') : כ"ז ע"ב באבל תניא (בנוסחתינו פרק א' הלכה ז' וח' ופרק ב' הלכה א'—י"ב): כ"ח ע"א ותניא באבל (בנוסחתינו פרק ג' הלכה א'—ג'): כ"ח ע"ב באבל (בנוסחתינו פרק ג' הלכה ד' וה'): ל"א ע"ב ותניא באבל (אינו בנוסחתינו): ל"א ע"ב ותניא אידך באבל (בנוסחתינו סוף פרק ט'): ל"ב ע"א באבל תניא (בנוסחתינו פרק י"ב): ל"ב ע"ד באבל תניא (בנוסחתינו פרק ח'): ל"ג ע"א ותניא אידך באבל (בנוסחתינו פרק י"א): ל"ג ע"א ותניא באבל (אינו בנוסחתינו): ל"ג ע"ג באבל תניא (בנוסחתינו פרק י"ב): ל"ג ע"ג ובאבל תניא (בנוסחתינו פרק י'): ל"ד ע"ד באבל תניא (בנוסחתינו פרק י"א): ל"ד ע"ד והתם תניא אידך (בנוסחתינו פרק ח'): ל"ה ע"א במכילתא אחריתי דאבל (אינו בנוסחתינו): ל"ה ע"ב באבל תניא (בנוסחתינו פרק י"א): ל"ה ע"ב ותניא באבל (בנוסחתינו פרק י"א): ל"ה ע"ג דתניא התם באבל (בנוסחתינו פרק י"ב): ל"ה ע"ג ובמכילתא אחריתא דאבל תניא (אינו בנוסחתינו): ל"ח ע"ב באבל תניא (בנוסחתינו פרק י"ג): ל"ח ע"ב ובאבל מכילתא אחריתי תניא (אינו בנוסחתינו) : ל"ח ע"ב והתם (אינו בנוסחתינו): ל"ח ע"ד אין מלקטין (אינו בנוסחתינו): ל"ט ע"ב באבל תניא (בנוסחתינו פרק י"ג): ל"ט ע"ג באבל תניא (בנוסחתינו פרק י"ד) : מ"א ע"ד ובאבל (בנוסחתינו פרק י"ד): מ"ב ע"ד באבל תניא (בנוסחתינו פרק ד' הלכה ל"א—ל"ד) : מ"ג ע"א ובאבל תניא (אינו בנוסחתינו): מ"ד ע"א דתניא באבל (בנוסחתינו פרק ד' הלכה ט"ו וט"ז): מ"ד ע"א ותנו עלה התם באבל (בנוסחתינו פרק ד' הלכה י"ג וי"ד): מ"ה ע"ד באבל תניא (בנוסחתינו פרק ד' הלכה י' וי"א): מ"ו ע"ג באבל תניא (בנוסחתינו פרק

י״א): מ״ז ע״ד מצאתי באבל דתניא (בנוסחתינו פרק ד׳ הלכה י׳): מ״ז ע״ד וקתני סיפא (בנוסחתינו פרק ד׳ הלכה י״א וי״ב): נ״א ע״ב באבל תניא (בנוסחתינו פרק ב׳ הלכה י״א וי״ב): נ״ג ע״ב דתניא באבל (בנוסחתינו פרק ו׳): נ״ג ע״ד באבל תניא (בנוסחתינו פרק ה׳ הלכה א׳—ה׳): (נ״ד ע״א „זאת הברייתא ששנויה באבל . . . ברייתא דאבל . . . . סיפא דברייתא דאבל״ כונתו לברייתא דגמרא): נ״ז ע״ב באבל תניא (בנוסחתינו פרק י״א): נ״ז ע״ג באבל תניא (בנוסחתינו פרק ה׳ הלכה י׳): נ״ט ע״א באבל תניא (בנוסחתינו פרק י׳): נ״ט ע״ד כדתניא באבל רבתי (בנוסחתינו פרק י׳): ס׳ ע״א באבל תניא (בנוסחתינו פרק י״א): (ס׳ ע״א מזו הברייתא השנויה באבל כונתו להברייתא דירושלמי): ס׳ ע״ג אבל באבל תניא (בנוסחתינו פרק י״א): ס׳ ע״ד באבל תניא (בנוסחתינו פרק י״א): ס״א ע״ב ובאבל (בנוסחתינו פרק ו׳): ס״ב ע״א והכי תניא באבל (בנוסחתינו פרק ז׳): ס״ב ע״א באבל תניא (בנוסחתינו פרק ז׳): ס״ב ע״א מדתניא באבל רבתי (בנוסחתינו פרק ז׳): ס״ב ע״ב והא דאבל רבתי (בנוסחתינו פרק ז׳): ס״ב ע״ב באבל (בנוסחתינו פרק ז׳): ס״ב ע״ג והכי איתא באבל רבתי (בנוסחתינו פרק ז׳): ס״ד ע״א ובמכילתא אחריתי דאבל תניא (אינו בנוסחתינו): ס״ד ע״ב באבל תניא (בנוסחתינו פרק ט׳): ס״ה ע״א ושוב מצאתי באבל (בנוסחתינו פרק ז׳): ס״ה ע״א והתם באבל (בנוסחתינו פרק ז׳): ס״ה ע״ד ותניא באבל (בנוסחתינו פרק ט׳): ס״ו ע״ב באבל תניא (בנוסחתינו פרק ט׳): ס״ו ע״ד תניא באבל (אינו בנוסחתינו): ס״ח ע״ד ששנינו באבל (בנוסחתינו פרק ד׳ הלכה ה׳): ע׳ ע״ד ובאבל תניא (אינו בנוסחתינו): ע״א ע״א וכך שנוי באבל (בנוסחתינו פרק י׳): ע״א ע״ב בהך ברייתא גופא באבל (בנוסחתינו פרק י׳): ע״ד ע״ד ובאבל נמי תניא (בנוסחתינו פרק ז׳): ע״ד ע״ד הברייתא השנויה באבל (בנוסחתינו פרק ז׳): ע״ח ע״א ובאבל תני לה (בנוסחתינו פרק י׳): ע״ח ע״ב באבל תניא (בנוסחתינו פרק ח׳): פ׳ ע״א ובאבל תניא (בנוסחתינו פרק י״ב): פ׳ ע״ב באבל תניא (בנוסחתינו פרק י״ג): צ׳ ע״ג ועוד אמרו באבל (בנוסחתינו פרק ח׳): — התועלת מהרשימה הזאת רבה עד מאד לעמוד על ידה על הנוסחא האמיתית והנכונה שהיתה לפני הרמב״ן ולמצוא המקומות שלא באו בנוסחתינו והם ממסכת אבל אחרת ושניהם נקראו בו בשמות שוות אבל, אבל רבתי והם שני ספרים שונים כנ״ל שאין להחליפם זה בזה:

נב. **והנני** מעתיק בזה את המפתחות להתורת האדם דפוס וויניציאה הנ״ל למען תוכל לדעת באיזה שער נמצא המאמרים הנ״ל. המפתחות האלה נמצאו בדפוס הנ״ל בדף ב׳ ע״ב ונרשם עליהם „לוח מכל הנמצא כתוב בספר״: שער המיחוש דף ה׳ ע״א: שער הסכנה דף ז׳ ע״א: שער הסוף דף י״ד ע״ב: שער ההוראה דף י״ד ע״ד: שער הפטירה דף ט״ו ע״ג: שער הקריעה דף ט״ז ע״ב: שער מתו מוטל לפניו דף כ״ב ע״ב: שער ההספד דף כ״ו ע״ב: שער ההוצאה דף ל״א ע״ב: שער הקבורה דף ל״ז ע״ג: שער הכהנים דף מ״ב ע״ד: שער האבל סוף דף מ״ה ע״ד: שער ההתחלה דף מ״ז ע״ב: שער האבלות והמלאכה דף נ״ג ע״ב וע״ג: שער רחיצה דף נ״ז ע״ב: שער נעילת הסנדל דף נ״ז ע״ב: שער תשמיש המטה דף נ״ז ע״ג: שער דברי תורה דף נ״ח ע״ב: שער שאלת שלום דף נ״ט ע״ב: שער עטיפת הראש דף נ״ט ע״ג: שער כפיית המטה דף נ״ט ע״ד: שער הנחת תפילין דף ס״א ע״א: שער התכבוסה דף ס״א ע״ג: שער התספורת דף ס״ב ע״ד: שער השמחה דף ס״ד ע״א: שער איחוי הקרע סוף דף ס״ה ע״ג:

ענין הבראה דף ס״ו ע״ג: ענין ברכת המזון דף ס״ז ע״א: ענין האנינות דף ס״ז ע״ב: ענין אבל ונפלים דף ס״ח ע״ג: ענין רחיצה וסיכה ותספורת דף ע׳ ע״א: ענין התחלת האבל דף ע״א ע״ב: שער שבתות וימים טובים דף ע״א ע״ד: שער שמועה וליקוט עצמות דף ע״ח ע״ב: שער אבלות ישנה דף פ׳ ע״ג: שער הגמול דף פ״ט ע״א:

נג. **אלה** המה הספרים אשר שמשתי בהם והזכרתים במאמרי מתניתא מלכתא ושמחת עולם כסדר האלפא ביתא: א. אבות דרבי נתן שבדפוס, אבות דר׳ נתן נוסחת כת״י, אבל, אבל רבתי מסכת, אגדת אגדות, האגודה, אגרת בקורת, אגרת רב שרירא גאון, אוצרות חיים, אוצר הספרים, אור זרוע, איכהארן, אלפא ביתא דבן סירא, רב אלפס (רי״ף), אשכול להראב״ד, האשכול לעקסיקאן, אשכול הכופר להקראים. ב. בית יוסף, בית המדרש, בית נכות ההלכות, בית עקד האגדות, בית תלמוד, בנין יהושע, בראשית רבתי דרבינו משה הדרשן, ברייתא דאבות פרק ו׳, ברייתא דארבעים ותשע מדות דר׳ נתן, ברייתא דרבי אליעזר כת״י, ברייתא דיוסף בן עוזיאל, ברייתא דמלאכת המשכן, ברייתא דר׳ פנחס, ברייתא דל״ב מדות דר׳ אליעזר בר׳ יוסי הגלילי, ברייתא דשמואל הקטן, ברילל א׳ טראַכטען דער יודען, ברילל נ׳ יאהרביכער. ג. גן עדן מסכת, גראַטץ. ד. דקדוקי סופרים, דרכי המשנה. ה. האָפּפמאַנן, הגדה של פסח, הגהות ר׳ אהרן פולד, הגהות הגר״א, הגהות הגרי״ב, הגהות רד״ל, הגהות ר״ה שייער, הגהות רש״ש לספר היוחסין, הגהות הרש״ש, הון עשיר, הלכות גדולות, הלכות פסוקות, הלכות קצובות דרב יהודאי גאון, הערדער, הפלאה שבעירכין, הקדמה לאגדת בראשית, הקדמת דר. שטיינשניידער למשנת המדות. ו. והזהיר. ז. זהר, זהר גדול, זהר חדש, זכור לאברהם, זכרון אהרן. ח. חיבוט הקבר מס׳, חיבור יפה מהישועה, חיבור מעשיות, חדושי הריטב״א, חדושי רמב״ן שבת, חדושי רמב״ן מכות, חדושי הרשב״א, חדושי מהרש״ל, חופת אליהו, חינוך, חלוף מנהגים, חמדה גנוזה, חקר אבות. ט. טורים ד׳, טעם זקנים. י. יד מלאכי, יהודה יעלה שו״ת, יהי מאורות, יוחסין, יוסיפון, יין הרקח, ילקוט שמעוני, ים של שלמה, יסוד אלף בית, יסוד מורא, יפה תואר, יש סדר למשנה. כ. כבוד חופה, כד הקמח, כוכבי אור, כומטינו, ככר לאדן, כלבו, כלה מס׳, כלה והברייתא מס׳, כסף משנה, כפתור ופרח, כרמי שומרון, כתבי יד שונים. ל. לוית המת, לעבערעכט, לעווי, לעווי י׳, לקוטות הרמב״ן, לקוטי הפרדס, לקוטי קדמוניות, לקח טוב, לקט הקמח משניות. מ. מאטיאש, מאירי אבות, מאירי שבת, מאמר על הדפסת התלמוד, מאַרקוס, מבוא הירושלמי, מבוא להתנחומא, מגדל עוז, מדרש בראשית רבה, ויקרא רבה, במדבר רבה, שיר השירים רבה, אסתר רבה, איכה רבה, קהלת רבה, רות רבה, מדרש שמואל רבתי, מדרש משלי, מדרש תהלים, מדרש תנחומא, מוסף הערוך, מזרחי, מחזור וויטרי, מחזור מנהג רומי, מכילתא, מכריע, מלאכת שלמה, מלחמות ה׳, מלחמות ה׳ לבן ירוחם, מנורת המאור לר״י אבוהב, מנורת המאור לר׳ ישראל, מנחת יהודה, מסכתות קטנות כת״י, מסכתות הש״ס כת״י, מסכתא דרך ארץ רבה וזוטא, מס׳ מזוזה, מס׳ סופרים, מס׳ ציצית, מסכת תפילין, מסכת מילה ופדיון הבן, מעבר יבק, מעשה רוקח, מרדכי, משניות, משניות ירושלמיות כת״י, משנת המדות, משנת רבי אליעזר, משנת רבי נתן, משפטי שבועות, מתניתא מלכתא. נ. נחלת יעקב, נסתרות ר׳ שמעון בן יוחאי. ס. סדר אליהו, סדר אליהו כת״י, סדר הדורות, סדר עולם רבה, סדר עולם זוטא, סדר תנאים ואמוראים, סודי רזי, סידור פרשיות של ימים טובים, סידור רב עמרם גאון, ספר זכירה, ספר חסידים, ספר הישר לר״ת, ספר המעשים כת״י, סמ״ג, ספר הרזים, ספרא, ספרא

דאגדתא, ספרי. ע. עיטור ח״ב, עין זוכר, עין יעקב, ערוגת הבושם, ערוגת הבושם פי׳ מחזור כת״י, ערוך. פ. פירוש אבות קיצור אבות דרבי נתן, פירוש רב האי גאון לסדר טהרות, פירוש המחזור, פי׳ ר׳ הלל על הספרא, פי׳ המשניות להרמב״ם, פי׳ התנ״ך כת״י, פי׳ ר׳ שבתי דונולו לספר יצירה, פירוט, פלויט, פסיקתא דרב כהנא, פסיקתא רבתי, פרדס הגדול לרש״י, פרק רבי אליעזר כת״י, פרק ר׳ יצחק בן פרנך, פרקי אבות, פרקי רבי אליעזר. צ. צדה לדרך, צואת רבי אליעזר הגדול, צונץ, צח שפתים, ציון, ציון לדרש, ציוני. ק. קול הרמ״ז, קורא הדורות, קיצור של״ה, קמחא דאבישונא. ר. ראבי״ה, רא״ש, רא״ש פי׳ למשניות, רגל ישרה, רוימער, רוקח, רזיאל הגדול, רד״ק, רמב״ם, רמב״ן תורה, ר״ן ברי״ף, ר״ש פי׳ משניות, רשב״ם, רש״י תנ״ך, רש״י בש״ם, רש״י לבראשית רבה, ש. שאילת שלום, שו״ת הגאונים (הרכבי), שו״ת הריב״ש, שו״ת שערי תשובה, שו״ת שערי צדק, שבט מוסר, שבע חופות, שבעה עינים, שבלי הלקט, שורש ישי, שיטה מקובצת, שלחן ערוך, שלשה ספרים נפתחים, שמושא רבה, שמחות מס׳, שמחות זוטרתי מס׳, שמחת יהודה, שמחת עולם, שערי ציון, שערי שמחה, שתי ידות. ת. תבואות הארץ, ספר התגין, תולדות אדם וחוה, תולעת יעקב, תוספות, תוספות יום טוב, תוספות הרא״ש, תוספות ר׳ נתן, תוספתא, תוספתא כת״י, תוספתא דאבות, תורה אור, תורת האדם, תלמוד בבלי, תלמוד ירושלמי, תנא דבי אליהו, תניא רבתי, תקוני זהר, תקונים שבזהר חדש, תשבי וכו׳ וכו׳, מלבד המסכתות הקטנות הרבות הנזכרות בשם בקונטרסי מתניתא מלכתא.

נד. רשימת הענינים אשר נשאתי ונתתי בהם במאמרי מתניתא מלכתא ושמחת עולם כסדר סימניהם: מתניתא מלכתא בי״ח סימנים.

א) ע״ד מספר המסכתות והמשניות והתוספתא ש״ס בבלי וירושלמי. ב) התוספתות למסכתות אבות קנין מדות ותמיד. ג) ברייתא דמלאכת המשכן וברייתא דמ״ט מדות דרבי נתן ומשנת המדות. ד) מי הוא רבי נתן אשר אליו נתיחשו הספרים הנ״ל. ה) פירוש על דרשתם ז״ל על הפסוק ושמונים פלגשים, פ׳ בתי מדרשים שבירושלים, פ׳ פרשיות שבתורת כהנים ותמנן ספרי דאגדתא. ו) רשימה ממאה ספרי אגדתא למצוא חשבון מספר תמנן ספרי דאגדתא הנ״ל. ז) לפרש דרשתם ז״ל ועלמות אין מספר על החצונות והקטנות ורשימה ממאה ועשרים ספרים הנזכרים בשם בש״ם ובמדרשים אשר כבר נאבדו מאתנו. ח) נוסחאות שונות להמשניות ולהש״ם והם כעשרה ספרים וכו נתבאר דר׳ יהושע בן לוי הי׳ אמורא לקיים שיטת רש״י ז״ל וע״ד אגדת רבי יהושע בן לוי. ט) הספרים הנזכרים בספרי הקבלה וספרי הקבלה והספרים המיוחסים לנביאים וכו׳ כמאה ספרים. י) מסכתות קטנות ברייתות ותוספתות ומשניות חצוניות וספרים המיוחסים לתנאים ולאמוראים ז״ל כמאה ושבעים ספרים. יא) נוסחאות שונות לאיזה ספרים מהנ״ל כמ״ה ספרים. יב) מקומם הראוי להם בסדרי הש״ס. יג) המסכתות הבדויות כעשרה ספרים. יד) עניני המסכתות החצונות לפי דברי הקדמונים. טו) פירוש השם מסכתא, משנה, מתניתין, מתניתא, הלכה, תוספתא, ברייתא וכו׳. טז) [הוספה] ספרי התנ״ך וכתובים אחרונים והספרים הנזכרים בהתנ״ך. יז יח) [מלואים והוספות] הוספות לכל הסימנים הנ״ל מכל עניניהם: — שמחת עולם א) בביאור תשובת רב נטרונאי גאון וביאור אבל רבתי ואבל זוטרתי. ב) הכתבי יד ממסכת שמחות זוטרתי. ג) שם המסכתא. ד) מזכיריו ואשר שמשו בו. ה) ענינו ופירוש שמו. ו) טעם הכינוי שמחות למסכת אבל רבתי. ז) פרקיו ומשניותיו של מסכת שמחות זוטרתי. ח) דרכיו ודרשותיו. ט) התנאים שנזכרו בו. י) לשונו. יא) מקוריו. יב) המדרשים אשר שמשו בו. יג) מקומו. יד) זמנו.

טו) יחוסו לרבי חייא. טז) התועליות היוצאות ממנו. יז) מנעימות משליו. יח) דבריו בספרי ההלכה להלכה למעשה. יט) מאמרי בקורת עליו. כ) ענינו עם האבל רבתי. כא) ענינו עם התלמוד בבלי והתלמוד ירושלמי. כב) ע"ד שמו מסכת ושמחות. כג) שינויי נוסחאות ממנה. כד) היתה נעלמה מעיני הקדמונים ז"ל. כה) מראה מקום לפסוקי התנ"ך בה. כו) ע"ד הוספותי עליה. כז) מסכתות אבל השונות. כח) אבל רבתי שבש"ס. כט) אבל או אבל רבתי בספרי הקדמונים. ל) נוסחאות שונות מהאבל רבתי. לא) הכינויים השונים למסכתות אבל בספר תורת האדם להרמב"ן. לב) כת"י ממס' שמחות. לג) הפירושים עליה בדפוס ובכת"י. לד) ספרי בקורת עליה. לה) שמה בפי מזכיריה. לו) נוסחאותיה השונות. לז) מספר פרקיה. לח) המדרשים אשר שמשו בה. לט) התנאים והאמוראים שבה. מ) לשונה. מא) מקוריה. מב) מקומה. מג) זמנה ומחברה. מד) התועליות היוצאות ממנה. מה) דבריה בספרי ההלכה להלכה למעשה. מו) המסכתות השונות בענין האבל. מז) מסכת אבל של בני בבל. מח) תשובות הגאונים עם הערות. מט) ע"ד ההוספה בראש מסכת אבל רבתי. נ) ע"ד מסכתות גן עדן וגיהנם והצוואות. נא) בפירוש אבל רבתי שבש"ס. נב) מראה מקום בספר תורת האדם. נג) מפתחות לספר תורת האדם הנ"ל. בס"ה נ"ב סימנים וסימניך גם זה לך ב"ן, ועתה כבר ברכני ה' ב"ה בב"ק וזה שמו אלעזר אליהו וגם אליהו שמו הב' עולה בגימטריא נ"ב (וה' יזכני כי יקויים בו אל תקרא (אך) בניך אלא אף) בוניך. — הוספה. נג) רשימת הספרים אשר שמשתי בהם והזכרתים בזה. נד) רשימת עניני המאמר מתניתא מלכתא והמאמר שמחת עולם האלה, והיא הרשימה הנוכחית בזה. נה) פירוש המלות הזרות והקשות במס' שמחות זוטרתי ובהלקוטים מאבל רבתי ומסכת אבל הנספח בזה —. הספרים אשר נעתקו בזה עם הערותי והגהות ומראה מקום הנה הנם 1) מסכת שמחות זוטרתי; 2) לקוטים מאבל רבתי שבש"ס; 3) מסכת אבל רבתי (לקוטים); 4) מכילתא אחריתי דאבל רבתי (לקוטים); 5) תשובות הגאונים המכילות לקוטים ממסכת אבל של בני בבל:

נה. פירוש המלות הקשות והזרות שבמסכת שמחות זוטרתי, אבל רבתי ומסכת אבל רבתי:

וזאת תדע כי כל תיבה שבא לפניה כוכב * הוראתו כי הוראתה ידועה והוא מלשון המקרא ולא הבאתים בזה אך להשלמת כל השרשים שנמצאו ובאו בהן או בעד נטיותן החדשה: ל"מ = לשון המקרא, ס' = סורית, ע' = ערבית, פ' = פרסית, ש' = שמרונית, י' = יונית, ר' = רומית: אבא (ס' אַבָּא) מיין פֿאַטער. אבות פי' מסכת אבות שבמשניות. *אֲבָל. *אֵבֶל. *אָבֵל. *אֲבֵילוּת. אבל רבתי שם מסכת. *אבן. אגדות ספרי האגדה. אגמון (כן בירושלמי סוטה פרק ט', בבבלי הגמון, ס' אְגְמוֹנָא, הֶגְמוֹנָא, י' ἡγεμών) הערפֿיהרער, אַנפֿיהרער. *אדם גדול (בארמית גברא רבא). אדם נכבד. *אדמה. *אוי. אויר (בלשון חכז"ל, ארמית אוירא, ע' אְוַאר, פ' אַבר נאצורית איר, ס' אָאַר, אַאִיר, י' ἀήϱ, ר' aer) לופֿט, צווישענרוים. *אורחים. *אושא שם מקום. אחה מתאחה (נאצורית אחא (משורש אָח ברודער, כמו מחטא דתלמיותא בתלמוד ותלם (ברודער בש' ובלשון אשכנז נאַהע, נאֶהען) תפירה, צוזאַממענהעפֿטען, צונאֶהען. אחנא (כמו בארמית אונזערע ברידער, אחֵינו. אחר כך כמו אחרי כן בלשון מקרא. אחרים פי' חכמים אחרים. כאחת כמו בפעם אחת, ביחד. אי זו, איזהו וועלכער ?, וועלכע?. *אֵיבָה. איכן (כמו אי־כאן בס' אַיכַּן) ווא דענן?. אילו, כאילו

כמו אלה, כאלה בלשון מקרא. אילו, כאילו (כמו אִם לוּ) ווענן, גלייך וויא. אילך (בל"מ הֲלֹם, הלאה) היער, דאָרט. איני כמו אין אני. אינו כמו אין הוא. אימתי (בלשון מקרא מָתַי, ס' אֵמַתַי, ש' אמת) ווענן, וואַנן. ארע, שאירע (ס' אֲרַע, בלשון מקרא קָרָה, קָרָא) בעגעגנען, איינטרעפֿפֿען. *אכל, לאכול, מאכילין, ומאכיל, שיאכילוהו. לוכל כמו לאכול, ע"ד השאלה להתאכל פֿערוועזען, פֿערניכֿטעט ווערדען. אלא (כמו אִם לֹא בלשון מקרא ס' אֱלָא ש' אלא) נור, זאָנדערן. אלו כמו אלה דיעזע. *אמר, שנאמר פי' כי נאמר במקרא: *אסור, אסורים, אסורין פֿערבאָטען. אסורים כמו אסירים געפֿעססעלטע. *אסורים כמו בית האסורים געפֿאֶנגניסס. אסטריוט (כמו אסרדיוט, כרדיוט, ס' אֶסְטַרְטִיָּוטָא, י' στρατιώτης) קריעגער, זאָלדאט, קריעגסאָבערשטער. אף על פי כן דעססען אונגעאַכֿטעט, זעלבזט אויך דאַנן. *אפילה פֿינסטערניסס. אפילו (כמו אַף אילו) אויך ווענן, ווענן אויך. אפיליון (ר' pallium) אָבערגעוואַנד, מאַנטעל. *ארון, ארונות של מתים. ארס, ליארס (בלשון מקרא אָרַשׂ, ס' וש' ארס) פֿערלאָבען. ארוסין פֿערלאָבונג, טרויאונג. אֶשֶׁר הייל, גליקק. אשריהם: *בא עליה, לשון נקיה לביאה. *שמביא. *בזיון. *בטל, מבטלין. *בית האבל. *בית המשתה. בית עולמו הוי' זיינער עוויגקייט כמו בית הקברות בעגראֶבניססּפלאַטץ, פֿריעדהאָף. *במה דברים אמורים. בקר, אבקר, ביקור (לשון מקרא, סורית בקר) דאַס בעזוכֿען וביחוד לחולים. *בקש, מבקש פֿערלאַנגען, ווינשען. בריה, הבריות (כמו בלשון חכז"ל, סורית בְּרִיתָא בל"מ בריאה) געשאָפּף, וועזען, מענש. *בת מאַאס. בבת אחת אויף איינמאל. *גב, זה על גב זה איינס אויפֿס אַנדערע. גבה (ש' גבה ס' גבא) שולדען איינפֿאָרדערן, אַיינקאַססירען. גבאי (ס' גַּבָּיָא) אַיננעהמער פֿאָן אַלמאָזען. *גדל, תגדלי גראָססציעהען. *גדר, גדרות גדרותן צוין, שיידעוואַנד. גהץ, גהצו (ערבית גַהַד) זויבערן דער וואֶשע. *גויה, גויתו קאֶרפער. גוף (בלשון מקרא גַּף, גּוּפָה, ע' גופון) קאֶרפער. *גזל, גוזלין, שהגוזל, גזלו, דגזילות. גזרה (כמו בל"ח בעפֿעהל, פֿעראָרדנונג. גט (מוירא — ערבית Chytt, Chatt שריפֿטשטיקק) שיידעבריעף דער פֿרויען. גיהנם (מושאל מלשון מקרא יהושע י"ח ט"ז גֵּי הִנֹּם ע"ש, ס' גִיהַנָּא, י' γέεννα) העֶללע. *גלגלת (ס' גָגוּלְתָּא) קאָפף, שאֶדעל. *גלות, גליותיהם (ס' גָּלוּתָא) עקסיל. גלעינה, גלעינין (כמו בלשון משנה וכמו גרעין, י' κάρυον, וכנראה קרוב הוא לשורש גלע בלשון מקרא עיין פֿירסט) קערן דער פֿריכֿטע. *גמור, גמורים (ס' גְּמִיר גְּמִירָא) פֿאָללקאָממען, רייף. *גמול, גמילות חסדים ליעבעסבעוויזען. *גן עדן פֿאַראַדיעס. גנב, גונבין, גניבות ועל דרך השאלה לגנוב דעתו, גונבת דעת טוישען, הינטערגעהען. גנה, מתגנה (ס' גַּנֵי) שמאֶהען, בעשאֶמען. גס, גס בה (ס' גַּס) גראָסס זיין, איבערמיטהיג, פֿערטרויט זיין. גוסס, (ס' גס, גוס) טאֶדליך קראַנק זיין. גרגיר (מלשון מקרא גַּרְגַּר, ע' גַרְגְרוֹן, ס' גַרְגִּירָא) רויקע, קאהל. גרדון (ר' gradus) ריכֿטפֿלאַטץ). *גרש, נתגרשה (בלשון מקרא גרושה, ס' גרש) זיך שיידען. *דבר, דיבור אויסשפרוך, וואָרט. *דוח, מדיחין אַבשפּילען, אבוואַשען, רייניגען. *די, כדי וויא צור גענינגע, הינרייכֿענד. *דין, הדינין געריכֿט, דאס רעכֿט. *דַּיָּן ריכֿטער. דינר (ע' דינר,

דִינאַרין אעטיאפיש, דנר, ס׳ דִינָרָא, ר׳ Denarius) דענאַר שם מטבע. *דמה, דומה גלייך, אֶהנליך זיין. *דעת דאס וויססען, דער פֿערשטאַנד. *דר, הדר וואָהנען, ווײלען. *דראון, לדראון (ע׳ דַרָא, לשון מקרא זרא פֿערווערפֿען, פֿעראַבשייען) אַבשויא. *דרש פֿאָרשען, ערקלאֶרען. *מדרש ערקלאֶרונג. האיך (כמו איך, היך ס׳ היך, איך) וויע. הגדה פירושו כמו אגדה. *הוָוה אונגליקק. *היה, היו, היינו, אל תהי קורא כמו אל תקרי שבתלמוד בבלי. היכן כמו איכן. הימנו (כמו ממנו בלשון מקרא) פֿאָן איהם. *הלך, ילך, ללכת, מוליכין געהען, הינפֿיהרען. *הלכה, הלכות (קרוב ללשון מקרא הליכה הליכות, פהאֶניצית הלכת פֿאָר שריפֿט, וויזונג) הוראתו ידועה. הלכתא ביאורו בירושלמי כמו משנה. הללו דיעזע, יענע. *הן הן דיעזע זינד. הנאה (ס׳ הַנִיוּתָא, הַנִיאוּתָא) נוטצען, פֿערגניגען. *הרג, שנהרג. הרי (בארמית אֲרֵי הנה בלשון מקרא) זיעהע, זאָ. *וודה (ע׳ ודי ובלשון מקרא אך בהתפעל) התוודה, מתוודה, נתוודו בעקעננען. התוודות בעקעננטניסס. זהר, הזהרו (ס׳ זַהַר, ש׳ זהר) פֿאָרזיכטיג זיין. זוז, יזוזם (ס׳ זָז) ווייכען, זיך בעוועגען *זוית (ס׳ זָוִיתָא) עקויילע, ווינקעל. *זכה, זוכה, יזכה (קרוב ללשון מקרא, ס׳ זָכָא ש׳ זכה) גערעכט), טוגענדהאַפט זיין. זכות, זכיות (ס׳ זָכוּתָא, ש׳ זכות) פֿאָרטהיילהאַפטעס, טוגענדהאַפטיגקייט. *זמן, (ס׳ זבַן, זַבנָא ש׳ זבנה בחלוף מ׳ בב׳) צייט, טערמין. *זמן, זימן (קרוב ללשון מקרא, ע׳ זמן בע-שטיממען, צאֶהלען ס׳ זַמֵן) בעשטיממען, אַיינלאַדען. *זקף, זקופה (ע׳ זַקַף פֿעסט, האַלט-באַר מאַכען, ס׳ זַקִף) אויפֿריכטען. *זרק, מזרקין (ס׳ זַרַק ש׳ זרק) ווערפֿען. *חביב (כמו בל״ח ס׳ חַבִיבָא) ליעב, טהייער. חבית (בל״ח ס׳ חָבִיתָא) קרוג, פֿאַסס משורש חבא, חבה בל״מ. *חבלה (בל״מ חֵבֶל ס׳ חֶבלָא, חַבִילוּתָא, וכן הוא בש׳ וע׳) שמערץ, פֿערדערבען. *חבר (כמו בל״מ, ס׳ חבַר, חַברָא) פֿריינד וע״ד השאלה קאָללעגע חבר לחכמים. חברותיה נאַכבאַרינען, קאָללעגינען. *חוב, חובה, חייבין, מחייבו נתחייב, מתחייב (כמו בל״מ ובל״ח ס׳ וש׳) שולדיג, שטראַפֿבאַר, שולד, שטראַפֿע. *חוץ, מבחוץ אויסערהאַלב חוץ (כמו בל״ח) אויססער, אָהנע. *חזיר חֲזֵרִים שוויין. חזר, חוזר, החזירן (כמו בל״ח בא׳ הדר ס׳ חדר) צוריקקעהרען, צוריקקגעהען. *חטף, חוטפין (ס׳ חטַף) געוואַלטזאַם פֿאָרטשלעפפען, וועגנעהמען. *חיים, מְחַיִים פֿאָן לעבענדען מְחַיִים לעבענד מאַכען. *חיק, חיקו שאָאָס, בוזען. *חכם, חכמים. *חכמה, בחכמתו. *חליל, חלילים פֿלאֶטע. *חלל, התחילו אַנפֿאַנגען, בעגיננען. *חלץ תפיליו דיע תפילין אבלעגען. *חולצין אויסציעהען, ענטבלאֶססען. חלוק, חלוקו, חלוקך (כמו בל״ח) העמד. חמור, חמור, קל וחומר, קלות וחמורות (קרוב לל״מ) שווער. חנווני, החנוונים (משורש חנה, ס׳ חָנְוָנָא, ע׳ חַאנַאתוּן) קליינהאֶנדלער. *חופות. *חרולים (בחלוף ל׳ בנ׳ פיניצית, חרדן) דאָרן, דיסטעל. חרם, חרסית (בל״מ חֶרֶש) שאָרבען, אירדען. *חורף ווינטער. *חרף, לחרפות שאַנדע, שימפֿף, האָהן. *חרש, חורש פֿפֿליגען, אקקערן. *חשיכה פֿינסטערניס, נאַכטווערדען, דונקעלצייט. חשש, חושש (כמו חשחין בדניאל ועזרא, ועיין איוב כ׳ ב׳ ס׳ חָשׁ) זאָרגען, עמפפֿינדען, בעפֿירכטען. *חתן, בחתן, לחתנים *טהר, מטהר אלס ריין ערקלאֶרען. *טל. טלית (בל״ח משורש טלל, אומהיללע, גע-

וואַנד. *טמא, נטמא, טומאה. *טעה, טועה (נרדף עם תעה, סורית וא׳ טעא, ש׳ טעי, ע׳ טַעַא) אירען. *טעם, יטעמו. טען, נטען (עיין תרגום שמואל ב׳ י״ב ט״ו ובערוך ערך טען ד׳ ועיין בל״מ ישעי׳ י״ד י״ט) שווער ערקראַנקט זיין. טפה, טיפה (כמו בל״מ נטף) טראָפּפען. טפש, והטפשים (קרוב לל״מ) טהאָר, פערשטאָקקטע. טרף מטורף (קרוב לל״מ, סורית טוּרְפָּא) פערווירט, אֶנגסטיג. *יאש, משנתיאשו אויפגעבען, פערצווייפלען. *יבשה פעסטלאַנד. *יהודה, שביהודה דאס לאַנד יודעאַ. *יחד המיוחדים דיע איינציגען, דיע בעשטיממען. *יכל, יכול, יכולה קאֶננען, פערמאֶגען. *ילד, יולידו צייגען, געבאֶרען. יולדיו זיינע עלטערן, דיע איהן געבאָרען האַבען. *ים מעער. *יסף, יוסיף פערמעהרען, מעהרען. ייסור, וייסוריהן (כמו בל״ח מל״מ יסר) בעשטראַפונגען, שמערצען. *יפה שאָן, אַנגענעהם. *יצא, מוציאין וע״ד השאלה כיוצא בו, כיוצא בהן איהנען אֶהנליך. יציאה, יציאת, ביציאתן אויסגאַנג, פאָרטגעהען. *ירא מתירא פירכטען. *יראה, וביראתו פורכט, יראת שמים גאָטטעספורכט. *יורש ע״ד השאלה יורש גיהנם, יורש גן עדן. *ירושה ערבע, ערבטהייל. *ישב, יושבין בישיבה מקום הלימוד. מיושבת איבערלעגט ע״ד השאלה. יישוב (בל״מ ארץ נושבת) בעוואָהנטעס לאַנד. כאן (בל״מ כה) היער, דאַ, עד כאן ביז היער. *כָבֵד, הכביד שווער וע״ד השאלה שווער ערקראַנגט. *כָבֵד, המכבד עהרען. *כבוד, בכבודו, בכבודן עהרע. *כְבָר, שכבר לאֶנגסט שאָן. כדי דיבור (עיין די ודיבור). כוון, מכוון (בל״מ כון א׳ ול״ח וס׳ כַוֵן ש׳ כון) אויפמערקזאַמם, אַבזיכטליך טהון. כיצד, וכיצד (מורכב מן כאֵי צד) וויע זאָ, אויף וועלכער וויזע. כך, ולכך (בל״מ אך בתיבות ככה, שככה, איככה) זאָ, אַלזאָ. כלום (כמו כל מאום) ניכטס, עטוואַס (שמרונית כלום). *כלה, והכלה דיע ברויט. *כלי, כלים גערעֶטהע. כלל, זה הכלל, כללו של דבר פאָללענדונג, פאָללקאָממען וע״ד השאלה רעגעל, גרונדזאַטץ. *כלפי, כלפי חשיכה (מורכב מן כעל אפי ומורדף עם ל״מ כנגד) געגען. *כמו, כמותה, כמותך וויע. כנס, נכנסה, נכנסין, תכנסו, מכניסין (מל״ח) היינאיינגעהען, הינאיינברינגען. כניסה, בכניסתן היניינקאָממען, איינגאַנג. *כעס, מכעיסין, להכעים צירנען, ערצירנען. *כפה בויגען כופה מטתה. בכפיית המטה. כפה צווינגען משורש הנ״ל כופין, כפייה. *כף, לכף חובה, לכף זכות וואַגע. *כפל, בכפליים דאס דאָפפעלטע. *כפר, כפרים דאָרף. *כר, הכר פאָלסטער, קיססען. כרח, בעל כרחו (כנראה הוא כמו על כחו בר׳ נוסף) מיט געוואַלט, געצוואונגען. *כרך, כרכים (בל״ח, ס׳ כְרְכָא) גראָססע שטאַדט, פעסטונגסשטאַדט. כרס, כרסו (בל״ח וא׳, ס׳ כרֵס, ע׳ כרם) בויך, לייב. כרע, מכריע, (הושאל משורש כרע הינבויגען על הכרעת המאזנים) דיע וואַגשאַאלע העראבזינקען לאססען. *כשר, כשרים (נרדף עם ישר) צום גענוססע בעפאֶהיגט, ערלויבט. כת, הכת, כיתות (רומית secta, coetus) גזעללשאַפט, זעקטע. *כתב, נכתבין שרייבען. הכתוב דיע (הייליגע) שריפט. *כתף, כתיפיו אַכסעל, שולטער. לא כל שכן (ל״ח) אום וויעפיעל מעהר. לאו (כמו לא בל״מ) ניכט. *לחי, לחייו קינבאַקקע. לחוץ דראַנגזאַל, דרוקק (כמו לחץ בל״מ). *ליחה זאַפט, נאַסס. *למד, מלמדו, למדנו לעהרען, לערנען.

מלמדי תינוקות לעהרער דער קינדער, דער יוגענד: לסטים (בל"ח ס' לֶסְטָיָא, לֶסְטוֹיָא,
י' Ληστὴς) שטראַססענרויבער. לפי־כך (מורכב מן לפי כך) דעסוועגען. לפניו, מלפניו
פֿאָר זיינעם אַנגעזיכטע, פֿאָר איהם. לקה, ולוקין (ש' לקה, לקי) שלאַגען. *לקט, מלקט,
מלקטי, מלקטין זאַממעלן, אויפֿזאַממעלן. *מִגְדָל טהורם. מגריפה, המגריפה (ס'
מַגְרוּפְתָא) שפּאַטען, גראַבשייט ועיין שקלים פרק ח' משנה ב'. מגרפה (ס' מַגְרְפָנִיתָא)
לאָפּפֿעל, קאָכלאָפּפֿעל. *מדרש ערקלאֶרונג. בית מדרשו לעהרהויז. *מדינה, למדינת
הים איבערזעעאישע לאֶנדער. מהו (מורכב מן מה הוא) וויא איזט'ס מיט איהם?
ממון (בל"ח, ס' מָמוֹנָא, ש' ממון) געלד. *מנהג פֿיהרונג, זיטטע. *מנה, מונין צאֶהלען.
מניין (כמו מן אין) וואָהער? *מנה (טה"ל), על מנת דעסוועגען, וועגען. מסכת,
במסכת אחד טראַקטאַט. *מסר, נמסרין, המסורין איבערגעבען, אַבליעפֿערען, איבער-
ליעפֿערען. *מעשה, ומעשה טהאַטזאַכע. *מצוה געבאָט. *מקום, מקומות אָרט.
מקום כינוי להקב"ה. *מרד, מרדו עמפּאֶרען, ווידערשפּאֶנזטיג זיין. מריצה, והמריצה
(כנראה נרדף עם ל"ח רהיטני משורש רוץ, רהט) אולי הוא החבל המריצים בו את
המת להקבר עיין בראשית מ"א י"ד ועיין שקלים פרק ח' משנה ב'. *משא ומתן גע-
שאֶפֿט. *משוא פנים פֿערשאָנונג דער פערזאָן וועגען. *משל, משלו, אמשול פֿער-
גלייכען. *משל, משלו גלייכניסס. *משנה לעהרע משנת, ממשנתו. *משפחה פֿאַמיליע.
*מֵת, מתים טאָדטע. מיתה, מיתתך טאָד. *ממיתים טאֶדטען. *מתח, מתוח אויס-
שפּאַננען, אויסדעהנען. *מתן, מתן ממון, מתן שכרן גאַבע, געשענק. *נגע, הגיע,
יִגַּע אַנריהרען, רייכען. *נהג, נוהגין, שנהגו פֿיהרען, געוואָהנט זיין. נוח, יניח רוהען
וע"ד השאלה נוח לו אַנגענעהם. נוול, מנוולן (קרוב לל"מ נבל, ס' נַוָּל שמוטציג
מאַכען, פֿערשמוטצען, פֿעראַכטען. ניוול, בניוולן פֿעראַכטונג, שמוטץ. *נחם, ומנחמין
טראֶזטען. *נטל, נוטלין, ויטלו, ליטלו טראַגען, נעהמען. *נכסים, נכסיי (בל"ח, ס'
נִכְסָא, ש' נכיס.ה) גיטער, פֿערמאֶגען, בעזיטצטהום. נכש, מנכשין (בל"ח) אויסגאֶטען
(הושאל משורש נכש בא' ס' וש' שלאַגען). ננס שם איש (ש' ננוס ר' Nanus קליין).
*נסג, תסג. נסר, נסרים (ס' נְסִירְתָא בל"מ סרנים מלכים א' ז' ל') באַלקען, ברעטט.
*נפש, בנפשו זעעלע. נצלו ומצילין רעטטען. *נקב נקביו לאָך, אֶפֿפֿנונג. *נשא,
לשאת טראַגען. נשואין, הנשואין פֿערמעהלונג, הייראַטה. *נתן, ליתן, נותנין שלום
געבען. *נתר, והתירו, מתירין אַבבינדען, ערלויבען. סודר, בסודר, סודרין (סורית
סוּדָרָא, ר' sudarium) מאַנטעל. *סוף, סופו, שסוף דאַס ענדע. סכה, סכו, סכין
זאַלבען, רייבען. *סל, הסל קאָרב. סלק, מסלקו, מסלקין (ס' וש' סלק) אַבטהון,
בעזייטיגען. סעודה (מל"מ סעד) מאַהל, מאַהלצייט. *ספד, מספידין, שמספידין
בעטרויערן, בעקלאַגען. ספק מספיק (בל"מ שפק ס' וש' ספק) געניגען, אויסרייכען.
ספקלטור (בל"ח, ס' אֶספּוּקלַטְרָא ספּוּקלָטְרָא רומית, speculator) שפּיאָן, אונטער-
זוכער, טראַבאַנט. *סֵפֶר, ספרים בוך. סרח, סרוחה (בל"ח ובס') איבעלריכען, פֿער-
דאָרבען. *עבד, עובדין דיענען, אַנבעטטען. *עבר, עוברת פֿאָראיבערגעהען. עבירה

עבירות זינדע, איבערטרעטטונג. *עדר, מעדרין אומגראַבען. *עדשים לינזען. *עולם,
עולם הבא, עולם הזה וועלט. *עיר, עיירות שטאַדט. על אחת כמה וכמה אום
וויעפּיעל מעהר. *עמד, מעמידין שטעהען, הינשטעללען. *עמל, שעמל יפה בעמיהען,
אַנשטרענגען. עמץ, מעמצין (ל"מ עוצם, ס' עמץ) שליעססען, דיע אויגען שליעססען.
עסק, עסוק (כמו בל"ח) בעשאֶפּטיגען (קרוב לל"מ). עסק, בעסקיו, עסקי המת בע-
שאֶפּטיגונג, אַנגעלעגענהייט. *עצם, עצמות קנאָכען, ביינע. עצמו, עצמכם ער זעלבזט.
*ערב שבת פּרייטאַג. *ערום, ערומים, ערומין נאַקקט, ענבלאֶסט. עת צ"ל ד"ת
ר"ת מן דברי תורה. *עתיד, לעתיד לבוא, עתידות צוקונפּט. *פזר, ומפזרין צער-
שטרויען. *פּטר בעפּרייען, ערלאַססען נפטרין, נפטרו, להפטר, יפטרו ע"ד השאלה
שטערבען, פּערשיעדען. פטירה, פטירתו שטערבען. *פי מונד לפי נאך. פיים, לפייסו
(ל"ח, ס' אפּים) אַבביטטע טהון, אום פּערצייהונג ביטטען. פלטין (ר' palatium) פּאַלאַסט.
*פלס וואַגע. פנה, מפנים, שיפנה, פנן ווענדען. פנים, פני, בפני עצמן געזיכט,
אַנגעזיכט. פונדק, בפונדק טורקית פונדוק ווירטסהויז, יונית πανδοχειον גאַסטהויז,
הערבערגע. פסק פוסקין (ס' פסק) אויפהאֶרען. *פועל, פועלין (מל"ח פעל) אַרביי-
טער. פקד, פוקדו (מל"מ) גריססען, עמפּפעהלען. *פקח, הפיקחין (מל"מ) שאַרפ-
זיכטיגע, איינזיכטספאָללע. פקק, פוקקין (בל"ח ס' פוקקא) מונד אֶפּפנען. *פּרדס ל"ח,
ס' פרדיסא, י' παράδεισος, ר' paradisus) גאַרטען, לוסטגאַרטען. פרע (ס' פרע
ובל"ח) פּערגעלטען, צוריקקגעבען, צוריקקפאָדערן נפרע, ליפרע, נפרעת (החוב) שולד-
איינקאַססירען. פורעניות, פורענתן, (ס' פרענא, פורענא, פורענותא) פּערגעלטונג
בעשטראַפונג, שטראַפע. *פרץ, פורץ, פורצי איינברעכען, ניעדערברעכען. פרק, בפרק
אחת (בל"מ שיידעווענ) אַבשניטט. פרקליטין (ס' פרקליטא, ע' פאַרקליט, י' παρηκλήτος
ר' paracletus) שיטצער, טראֶזטער. *פרש (ברעכען, ערקלאֶרען) פירוש. פרשיות (כמו
פרשת דרכים בל"ח) שיידעוועג. *פרי, פירות, פירותיהם פרוכט, פּערדיענסט. פרנסה
(ס' פרנסא, פרנסנא נאַהרונגסמיטטעל, ש' פרנסה פפלעגע) נאַהרונגסמיטטעל. פשט,
פשוטות (קרוב לל"מ) אויסשטרעקקען. פתח, פותחין אֶפּנענען, אַנפאַנגען. צד, צדדים
זייטע. צדק, בצדוק הדין דיע גאֶטטליכע פיגונג אלס גערעכט צו ערקעננען. *צלוחית
פלאַשע. *צער, ולהצטער, ומצטערין (קרוב לל"מ ואעטיאפית ול"ח) שמערצען, ליידען.
*ציצית שופאֶרען. צרך, צריך (מל"מ דה"י ב' ב', ל"ח ס' וש) בעדירפען, נאֶטהיג
האַבען. *צרור, צרורות קלומפען, שאֶרבען. *קבל, מקבלין, להקביל אַננעהמען, עמ-
פאַנגען. *קבר, לקבור, קברוני בעערדיגען, בעגראַבען. *קבר, הקבר, הקברות גראַב.
*קבורה בעערדיגונג. קדם, קודם, קודמת, קדמך פאָררעכט האַבען, פאָראַנגעהען.
קול, קולות, קולי קולות שטיממע, געשריי. קולר (ס' קולרא רומית collare) האַלז
באַנד, האַלזקעטטע) קעטטע, פעססעל. קלט וקולטין (קרוב לל"מ) אויפנעהמען, אויפ-
פאַנגען. קלס, מקלסין (קרוב לל"מ, ל"ח ס' קלס, ש' קלס) לאָבען. קלוס, קלוסן
לאָב. קורת רוח אַנגענעהם, בערוהיגונג, צופריעדען שטעללונג. *קום, מקיים, מקיימין

אויפרעכטהאלטען, בעשטאטיגען, פעסטהאלטען. *קיץ זאממער. *קל, קל וחומר, קלות וחמורות לייכטעס, גרינגפיגיגעס. קמץ, קמוצות (בל"ח ס' וש', ונרדף עם קפץ בל"מ) שליעססען, צומאכען. *קנן, מקוננות קלאגען, קלאגעליעדער אנשטיממען. *קערה שיעססעל. קפד, הקפידו (ס' קפד) אויפברויזען, אין ציטטערענדער בעוועגונג זיין. *קצה, מקצתן איין קליינער טהייל. *קצר, קוצר ערנדטען. *קרא, מקרא דיע היילינע שריפט. *קרן, בקרן זויות עקקע, ווינקעל. קרע, קורעין צעררייססען. קרע, הקרע ריססע. *קרקע, קרקעית. קרקעותיי גרונדשטיקק. *קשר, וקושרין אנבינדען, בינדען. *ראה, מראין זעהען, צייגען. *ראש, ראשו קאפף. *ראש, ראש המסכת, ראש הפרק אנפאנג. *רב, הרבה פיעל. רוב, רובו מענגע, גראססטער טהייל. *רב, רבינו לעהרער, מייזטער. *רבץ, רבצת לאגערן ע"ד השאלה להרביץ תורה. *רגל, רגיל געוועהנען, געלייפיג זיין משורש רגל פוסס. *רגל, הרגל וואהלפאהרטספייערטאג. רפף, רופפת (ס' רפף) בלינקען. *רצה וואללען. ריקן, ריקנים (ל"מ ריק, ריקם, ס' ריקנא) לעער. *שאל, שאלו פראגען. שאלו השאילני, המשאיל בארגען. *שבח, משובח, ומשתבח לאבען, רידהמען. שבוע הבן שבוע הברת עיין בהערות. *שבר, ישבר צערברעכען. *שבר, השברים ברוך, ברוכשטיקק. שדרה, השדרה (מל"מ שזר ל"ח שדרה, שיזרה) ריקקראד. שהה, ששהה (בל"ח) וויילען, פערווייללען. *שוב ריקקעהרען, בוססע טהון. תשובה בוססע, רויע. *שוה, שוים ווערטה, גלייך זיין. *שוק מארקט, שטראססע. *שחק, משחקין שפאטטען, לאכען, שפיעלען. *שחוק שפאטט, שפיעל. שבינה (בל"ח) אללגעגענווארטיגע. שבונה, בשבונה, בשבונתו (קרוב לל"מ) נאכבארשאפט. *שכר, ששכר לאהן. *שלוה, שלות, שלותן רוהע, פריעדע. *שלוה (בל"ח שליח) שלוחו באטע. *שלף, שלופה הערויסציעהען. *שלם גאנץ, פאללקאממען. שלם, השלים פאללענדען, שטערבען. שם, לשם שמים גאטט צו געפאללען. שמא (בל"ח) פיעללייכט (כנראה מורכב מן של מה וקרוב לל"מ שלמה? ונרדף עם דילמא בל"ח). *שמט, ושמטו, ושומטין לאזרייסען, לאזמאכען. *שמע, משמיעין בעקאנטמאכען, פערקינדען. שמוש. לשמש מטתו (מל"ח ס' וש' שמש וע"ד השאלה בל"ח) בייוואהנען. *שורה, בשורה רייהע, מאאס. שרה (ל"ח ס' וש' שרא) וואהנען והשרוי. *שרף, ישרף פערברעננען. *שתה, משתה מאהל, האכצייט *שתק, משתקין שטילל זיין, שווייגען. *תוך, מתוך (אויס דער מיטטע) וועגען. *תחילה, מתחילה, לבתחילה אנפאנג, פאן פארנע הערויין. *תכלת דונקעלבלויא. תלמוד תורה לעהרע, תורה לערנען. *תלמיד שילער תלמידיך, תלמידיו, ותלמידי תלמידיך. תלמיד חכם געלעהרטע. תינוק, תינוקות (מל"מ יונק) קינד, יונגע. תספורת (מל"ח ס' וש' ספר האארשניידען, ראזירען, שעערען) שעערע, ראזירמעססער. תפילין, תפילין (ס' תפלא, תפלין משורש פלל) גדאנקענצייכען, דענקצייכען, תפילין. *תקן, מתקין, והתקינו פארבריטען, פעראנדנען. תרים (ש' תורם, תרום, ערבית תרם, תרסון, י' θυρέος) שילד.

[א) פרק א׳: א׳.] ב) משאדם עולה למטה נכנסין אצלו ואומרי׳ לו ג) דברים ד) לא דברים מחיים ולא דברים ה) ממיתים. ו) אומ׳ לו שמא ז) הלויתה ח) לאדם או שמא ט) אדם הלוה לך י) או שמא הפקדת יא) אצל אדם או יב) אדם הפקיד אצלך יג) או שמא יש לך פירות שאינן יד) מעושרים. טו) אי זהו מעשר ראשון טז) אי זה הוא מעשר שני יז) אם היה כהן אומ׳ לו יח) אי זו היא תרומה יט) טמאה כ) ואי זו היא תרומה כא) טהורה כב) אין נכנסין אצלו לא כג) ביום ראשון ולא ביום שני

א) כלשון הגיון בכת״י והוספתי מעצמי: ב) רי״ץ גיאות הלכות אבל תנו רבנן, רמב״ן בתורת האדם שער הסיקום דף ה׳ ע״א במס׳ שמחות דהיא אבל רבתי וממנו נעתק בשינויים והלא כסדרן בכלבו לדרך מאמר ה׳ כלל ב׳ פרק ג׳ ע״ש ובמעבר יבק סדר הוידוי דף כ״ז ע״א (דפוס מנטובה) ובשפתי צדק מאמר א׳ פרק ט׳ „כתוב במסכת שמחות" „במסכת שמחות כתוב", ובטור יורה דעה סימן של״ה דתניא וכתב בבית יוסף במסכת שמחות, שבולי הלקט הלכות שמחות סימן א׳ תניא בשמחות זוטרתא דר׳ חייא תניא רבתי סימן ש״ג תניא בשמחות זוטרתי רב חייא אמר משאדם וכו׳, ענין אבילות בסוף מחזור מנהג רומי חלק ב׳ דפוס בולוניא ש״א ומנטובה תנא ר׳ חייא, שולחן ערוך יורה דעה סימן של״ה וליין הבאר הגולה במסכת שמחות, ועיין ברא״ש דבר אות ג׳ ד׳ ע״ו וי״ח: ברי״ץ גיאות ורמב״ן שם תנו רבנן ובתניא רבתי שם רב חייא אמר ובמחזור הנ״ל תנא ר׳ חייא ועיין ברא״ש דבר שם: ג) רמב״ן ותניא רבתי וטור שם (דברים): ד) רי״ץ גיאות (לא דברים) ולפ״ז פי׳ שאך דברים מחיים אומרים לו ולא ממתים. במחזור בולוניא (לא דברים מחיים ולא דברים) ולפ״ז פי׳ ממתים מזה שנוגע לו אם ימות כדמפרש והזיל. אמנם לפי רוב הנוסחאות פי׳ כי לא יאמרו לו דברים מאנשים שעודם חיים לבל יאמר בלבו שהוא לא נמנה עוד עמהם ולא ממתים שיפול לבו ויאמר כי כבר נחשב מהם כמת ועיין הערה ה׳: ה) כן גרסת הרי״ץ גיאות והטור שם ולפ״ז הפי׳ כי יאמרו לו כי הדברים בעצמם שידברו עמו אינם מחיים ולא ממיתים לא יוסיפו לו חיים ולא ימיתו אותו כדי שלא יפול לבו ויאמר להם האמת: ובשארי הנוסחאות ממתים ופי׳ מאנשים שכבר מתו ועיין הערה ד׳ ובמחזור מנטובה גר׳ ממיתה: ו) רי״ץ גיאות רמב״ן שבלי הלקט וטור שם (אומ׳ לו): ז) בכמה נוסחאות הלוית: ח) רמב״ן וטור (לאדם), רי״ץ גיאות אדם: ט) רי״ץ גיאות רמב״ן הלוך אדם שמא הפקדת: כל הקטע אות ווידוי „ועוד דרשו ז״ל שאומרים לו אם הוא נושה באחרים או אחרים נושין בו או הפקיד אצל בני אדם או אחרים הפקידו אצלו" וכל זה מיירי בין על פה ובין בשטר במקום שיכולים היתומים לומר כבר פרע אבינו או שיכול לומר הלוה כבר פרעתי לאביכם המת ובפקדון שיכלו לומר לקוח הוא בידינו: י) עיין הערה ט׳: יא) רי״ץ גיאות ביד אדם רמב״ן אצל בני אדם: יב) רי״ץ גיאות או הפקיד אצלך אדם רמב״ן וטור או שמא הפקידו אצלך: יג) עד תרומה טהורה כלשון ברי״ץ גיאות ורמב״ן וטור באשר אינם שייכים בזמן הזה ובחוצה לארץ: יד) שבלי הלקט ותניא רבתי מעושרין במחזור בולוניא ומנטובה מעושרות: טו) שבלי הלקט ותניא רבתי ומחזור מנטובה איזהו: טז) שבלי הלקט איזהו, תניא רבתי ומחזור ואיזהו: יז) תניא רבתי שם: יח) שבלי הלקט איזהו תניא רבתי איזו היא, מחזור מנטובה איזוהי: יט) במחזור טהור: כ) שבלי הלקט ואיזהו תניא רבתי ואיזו היא במחזור ואיזוהי: כא) במחזור טמאה: תרומה טמאה נשרפת ואין תרומה טהורה נשרפת ומפ״ז שואלין אותו ע״ז אבל בזה״ז אף תרומה טהורה נשרפת ועיין דיניהם ברמב״ם בהלכותיהם ובטור ושו״ע יו״ד סימן של״א: כב) בספרים הנ״ל באות ב׳: רי״ץ גיאות ואין בני אדם נכנסין וכו׳ רמב״ן ואין: כג) רי״ץ גיאות „לא בראשון ולא בשני אלא בשלישי ואם היה מטורף אפילו בראשון" וכן גרסת הרמב״ן: ועיין ירושלמי פיאה פרק ג׳ הלכה ט׳ „או זהו שכיב מרע כל שלא קפץ עליו החולי. דרך הארץ הקרובים נכנסין אצלו מיד והרחוקים נכנסין אצלו לאחר שלשה ימים אם קפץ עליו החולי אלו ואלו נכנסין אצלו מיד דלמא (פי׳ מעשה) רבי הונא רבי פינחס רבי חזקיה סלקון מבקרה לר׳ יוסי בתר תלתא יומין אמר לון כי בעיתון מקיימא מתני׳ שייר קרקע כל שהו מתנתו קיימת וכו׳" ובירושלמי גיטין פרק ו׳ הלכה

ז' נשנו הדברים הנ"ל ומסיימת ההלכה בהתיבות „כי בעיתון מקיימא מתני'" וע"כ שהתיבות שייר קרקע וכו' הוא ענין בפני עצמו ופי' „כי בעיתן מקיימא מתני'" מה שהביא דהרחוקים נכנסין אלו לאחר ג' ימים שהוא בריית' במס' שמחות זוטרתי שלפנינו ושפיר פי' הבית יוסף בטור יו"ד סימן שצ"ה ד"ה ומ"ש והקברים כרחוקים בפ"ק ירושלמי וכו' אמר לון בעיתון מקיימה מתניתין פי' בתמיהה לומר שהקברים כקרובים ונכנסין אצלן מיד וטעות גדול בידי חדושי הגהות (בטור דפוס ווארשויא שם אות ג' וז"ל „לא ידעתי הכוונה בזה לפרש הירושלמי בלשון בתמיהה דשם בירושלמי הכי איתא כי בעיתון מיקיימה מתניתא שייר קרקע כל שהוא וכו' ופי' הרא"ש (לא מצאתי הפי' הזה לא ברא"ש גיטין פרק ז' הלכה ט"ו שהעתיק דברי הירושלמי הנ"ל ולא בפירושו למס' פיאה שם ע"ש ובר"ש פיאה שם) כי בעיתון מיקיימה מתניתא אם תרצו לקיים משנתינו לידע פירושה הכי הוא שייר קרקע וכו' ואפשר שהיה לפניו גרסא אחרת בירושלמי ול"ע" כי איך יפרנס הירושלמי דגיטין שם שלא בא אח"ז הא דשייר קרקע וכו'. אמנם אין הדבר מוכרע כלל כפירוש הבית יוסף שכן פירש הטור לפי דעתו דהרי הדין דהקברים הם כקרובים לא נזכר בשום מקום גם בברייתא דשמחות זוטרתי שלפנינו וע"כ הפירוש בירושלמי בלשון ניחות' דיאות עבדי לקיים המתניתין דהרחוקים נכנסין אחר ג' ימים ובא"נ הבין כזה הרמב"ם הלכות אבל פרק י"ד הלכה ה' שלא זכר הא דהקברים ויהיה בזה פליאת הכסף משנה שם וז"ל „ואמרינן התם שהקרובים והקברים נכנסין מיד ולא ידעתי למה השמיטו רבינו" כי הרמב"ם מפרש את הירושלמי בניחותא כנ"ל. גם פליאתו למה השמיט הרמב"ם הדין דהקרובים נכנסין מיד תסור מעלמא אם נדקדק היטב בדברי הרמב"ם ובמקוריו אשר משם שאב את דבריו ולכן נעתיק בזה את דברי הרמב"ם כלשונו וז"ל שם „אין מבקרין את החולה אלא מיום שלישי והלאה ואם קפץ עליו החולי והכביד מבקרין אותו מיד אין מבקרין את החולה לא בשלש שעות ראשונות ביום ולא בשלש אחרונות מפני שהן מתעסקין בצרכי החולה" וכתב הכסף משנה „אין מבקרין לא בשלש שעות ראשונות ביום וכו' בפ' אין בין המודר דף מ' ע"א ויהיב טעמא בגמ' כי היכי דלא ליסח דעתיה מן רחמי תלת שעין קמייתא רווחא דעתיה בתרייתא תקיף חולשיה ולא ידעתי למה השמיט טעם הגמרא ואפשר שלא היה בגירסתו" והב"ח בטור יו"ד סימן של"ה ד"ה ומ"ש ואין מבקרין מביא ג"כ תמיהת הכסף משנה הלזו ולא מצא תירוץ לדבריו ע"ש אמנם כל הפליאות הבית יוסף הלא מתורצת בדרך הברתה הנה לפי שיטת התלמוד בבלי נדרים מ' ע"א וברכות כ"ה ע"ב „רבא יומא קדמאה דחליש אמר להון לא תיגלו לאיניש דלא לתרע מזליה מכאן ואילך אמר להון פוקו ואכריזו בשוקא וכו'" ולפ"ז אך ביום ראשון אינן נכנסין ולא בעינן ג' ימים וטעמו של דבר מבורר דלא לתרע מזליה וא"כ הא דגרסינן בנדרים שם „לא ליסעוד איניש קצירא לא בתלת שעי קמייתא ולא בתלת שעי בתרייתא דיומא" איירי מיום שני והלאה וע"כ גם זה מטעם דלא לתרע מזליה. אמנם להרמב"ם שסובר כהירושלמי דבג' ימים הראשונים אין מבקרין יסבור דהא דבעינן ג' ימים והא דאין מבקרין בג' שעות ראשונות וג' שעות אחרונות הכל מטעם אחד „מפני שהן (פי' בני הבית שהם הקרובים) מתעסקין בצרכי החולה" ולכן אין לבקר בג' ימים הראשונים מפני שבני הבית שהם הקרובים צריכים לעשות הכנות גדולות לפקח על עסקי החולה ועל צרכיו ומפ"ז לא יוכלו לעיין היטב כי לא יטרידו המבקרים את החולה ולא ישברו את לבו בדבריהם, ולפ"ז הא דקרובים נכנסים מיד מרומז היטב בדברי הרמב"ם כנ"ל ומפני הטעם הזה אין לבקר בג' שעות ראשונות והאחרונות שהוא לפי שיטת הרמב"ם אחר הג' ימים הנ"ל שבשעות האלה טרודים בני ביתו וקרוביו בהכנת הבית וצרכי החולה לסעודתו ולמשכבו ולרפואותיו ולא יוכלו לעיין ג"כ על המבקרים כנ"ל ולדידיה אין לפרש כלל הטעם משום דלא ליתרע מזליה דזה לא שייך אך ביום א' אמנם הרמב"ם ז"ל יפרש טעם הגמ' דנדרים שם לפי דעתו „תלת שעי קדמייתא רווחא דעתיה" ואז יכנס החולה בדברים עם המבקרים ובני ביתו לא יוכלו לעיין עליהם כי לא ידברו עמו מדברים המשברים את לבו וכן „תלת שעי בתרייתא תקיף חולשיה" והוא יכסה דבר עמהם בדברים המשברים את לבו וגם אז אין מבני הבית המשגיחים עליו כנ"ל וד"ל: אמנם נראה שגם הרי"ץ גיאות והרמב"ן דמחקו בזה תיבת ביום ומפרשי „ראשון ושני ושלישי" לא הימים אך השעות והוא מיום ב' והלאה כשיטת הבבלי ולפ"ז ע"ש בדבריהם ול"ל ולא בשלישי ואולי נדלג בהם תיבת ביום ויש

כד) ולא ביום שלישי כה) ואם היה מטורף כו) נכנסין כז) אצלו אפילו כח) ביום ראשון כט) אבל הקרובין נכנסין אצלו ל) בכל שעה לא) שירצו לב) שביקור חולים אין לו שיעור: ב'. לג) לד) אם היה לו אח לה) אומ' לו כתוב גט לאשתך *לה) ואל ירע לו) לך שאמרנו כתוב גט לאשתך לז) הרבה בני אדם כתבו ולא מתו והרבה שלא כתבו ומתו. לח) הרבה שכתבו ועמדו וקרעו. לט) מ) נטה למות אומ' לו התוודה עד שלא תמות מא) הרבה

להגיה ג"כ ולא במקום אלא ואין להכריע ול"ע. אך ע"כ ט"ס בדבריהם דא"כ סותרים לדעת הבבלי ולדעת הירושלמי כנ"ל ועיין הלאה הערה כ"ד: כד) שבלי הלקט ותניא רבתי (ולא ביום שלישי), במחזיר ולא (ביום) שלישי, ברי"ץ גיאות ורמב"ן אלא בשלישי ועיין בהערה כ"ג ואולי לפי נוסחתם זו הטעם דאין נכנסין באשר הקרובים ובני הבית טרודין בהכנת צרכי החולה וס"ל דלהכנה כזו סגי בב' ימים ופליגא אירושלמי דפיאה וגיטין שם ול"ע והאפשר דלדעתם הא דרבא נדרים שם וברכות שם אין להודיע את החולי ביום א', ובשני מודיעין כי היכי דליבעי עליה רחמי' ואין נכנסין עד יום שלישי ואולי יסברו דאין הרעת מזל יותר מב' ימים דאין ישראל נתונים בצרה יותר מג' ימים עיין בראשית רבה פ' צ"א אסתר רבתי ויאמר לה המלך ומדרש תהלים מזמור כ"ב ע"ש ועיין ע"ז ג' ע"ב ובתוספות שם ד"ה שניות ולפ"ז הא דאין מבקרין לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות אך בו' שעות שביניהם יהי' משום עת רצון ע"ש: ועי' מדרש תהלים מזמור מ"א: כה) ירושלמי פיאה וגיטין שם אם קפץ עליו החולי אלו ואלו נכנסין אצלו מיד ועיין הערה כ"ג: כו) רי"ץ גיאות ורמב"ן (נכנסין אצלו): כז) במחזור (אצלו): כח) רי"ץ גיאות ורמב"ן אפילו בראשון ויש לפרשו בשעה ראשונה עיין הערה כ"ג וכ"ד: כט) ברי"ץ גיאות ורמב"ן ותניא רבתי (אבל) והקרובים: ל) רי"ץ גיאות ותניא רבתי כל: לא) רי"ץ גיאות ורמב"ן (שירצו) דס"ל כי הוצה הו"ל להם כי יכנסו והינו תלוי כלל ברצונם כדי שיספקו על צרכי החולה עיין הערה כ"ג וכ"ד: לב) עיין בברייתא במס' שבת קכ"ז ע"א ובנדרים דף ל"ט ע"ב תניא ביקור חולים אין לו שיעור ומפרש שם אביי אפילו גדול אצל קטן ורבא מפרש אפילו מאה פעמים ביום: לג) מכאן עד ועמדו וקרעו נדלג ברי"ץ גיאות וברמב"ן וברמב"ם וטור וטו"ע וטעם הדבר נפרש עוד בהערה ל"ה א"ה: לד) תניא רבתי ואם: לה) בשבלי הלקט ותניא רבתי „ולא היה לחולה בנים" וזקוקה היא לייבום: וכנראה איירי או במטורף או לאחר ג' ימים שנחשב כמסוכן עיין ירושלמי פיאה וגיטין שם והנה אם יאמר המסוכן מדעתו לכתוב גט לאשתו כותבין דהלכה כר' שמעון שזורי עיין גיטין ס"ה ע"ב ובחולין דף ע"ה ע"ב דאמר ר' יונתן הלכה כר' שמעון שזירי במסוכן (ובמס' כתובות כ"ה ע"א הגרסא רבי נתן ובמנחות ל"ה ע"ב הגרסא ר' יוחנן ועיין ברש"י כתובות כ"ו ע"א ובתוס' שם ד"ה משום רבינו ובתוספות מנחות שם ד"ה הא אתמר ובתוספות ר"ה י"ג ע"ב ד"ה אמר רב יצחק ובמתניתא מלכתא סוף אות ד') ולכן פותחין לו כדי לפטור אשתו מן הייבום. והנה כל הפוסקים השמיטו הדין הזה דאומרי' לו כתוב גט וכו' וכן השמיטו בלשון הברייתא הספרים הנ"ל באות ל"ג וטעמם דבזה"ז שאין יבום וכתיבת גט לשכ"מ תלוי בהלכות חמורות ובספקות שאף אח"כ לפעמים הולכת ולא מתייבמת וא"כ מה הועילו החכמים בתקנתם זו שאף בלא זה בזה"ז איננה מתיבמת אך הולכת. ועיין רמב"ם הלכות גירושין פרק ב' ופרק ט' ובטור וטו"ע אבן העזר סימן קמ"א (בשו"ע סעיף ט"ז) וסימן קמ"ה וברמ"א שם וסוף סימן קכ"ד ובמפרשיהם. אמנם באומר מעצמו כתבו גט לאשתי או בכדי שלא תפול ליבם נזכר בפירוש בספרים הנ"ל שם ע"ש ומה שפסק הרמב"ם הלכות גירושין פרק ב' הלכה י"ב והטור אבן העזר סימן קמ"א „אבל במסוכן והוא אדם שקפץ עליו החולי במהרה והכביד עליו חליו" (רמב"ם) „אבל בחולה לאחר ג' ימים או תוך ג' ימים ונתחזק עליו החולי" עיין בכסף משנה ובבית יוסף שם בשם הר"ן והרא"ש שיסודם מהירושלמי פיאה וגיטין שם ומרומז ג"כ במשנה זו: *לה) במחזור נדלג מן לאשתך עד לאשתך הב': לו) בשבלי הלקט ותניא רבתי ואל ירע בעיניך שאמרנו לך כתוב: לז) שם כי הרבה: לח) תניא רבתי והרבה: לט) רי"ץ גיאות שם, רמב"ן בתורת האדם שער הסוף דף י"ד ע"ב במסכת שמחות תנא תולדות אדם והוה כתיב כ"ה ה"א כל זה במסכת שמחות ע"ש היטב שם"ג וכן במסכת שמחות תניא רא"ש מו"ק פרק

מב) שנתוודו ולא מתו והרבה שלא מג) התוודו ומתו. והרבה מד) שהיו מהלכין בשוק ומתודין מה) שמא בזכות שאת מתודה מו) את חיה מז) ואם מח) היה יכול להתוודות בפיו מט) נ) מתודה נא) בפיו ואם לאו נב) מתודה בלבו אחד נג) המתודה נד) בפיו ואחד המתודה בלבו ובלבד נה) שיהא נו) לבו מכוון נז) ודעתו נח) מיושבת: ג'. נט) כל הדברים ס) האלה אין אומ' סא) אותן לא בפני עם הארץ ולא בפני סב) קטנים ולא בפני סג) נשים

ג' סימן ע"ו במסכת שמחות תניא טור וש"ע יו"ד סימן של"ח ובצדה לדרך ובמעבר יבק שם ובשבלי הלקט ותניא רבתי ובמחזור שם: וראיתי להעתיק בזה לשון רבינו ירוחם ביחוד כי נוסחתו שונה הרבה מכל הנוסחאות שלפנינו וז"ל בתולדות אדם והוה נתיב כ"ח ח"א „נוטה למיתה אומרין לו התודה שהרבה התודו ולא מתו והרבה נתודו ומתו והרבה הולכין על רגליהם בשוק ומתודין ובזכות שתתודה תחיה ואם יכול להתודות בפיו יתודה ואם לא יתודה בלבו ואחד המתודה בפיו ואחד המתודה בלבו ובלבד שתהיה דעתו מיושבת עליו וכל אלו הדברים אין אומרים לו בפני נשים ולא בפני עמי הארץ ולא בפני קרובים (קרובים לא נזכר בכל הנוסחאות) ולא בפני קטנים שמא יבכו וישברו לבו כל זה במסכת שמחות" עכ"ל ולא אמנע ממך להעתיק גם לשון המעבר יבק במקומות הנ"ל כי בבבא זו מתאמת עם לשון רבינו ירוחם ובנוסחתו הקדים בבא זו להבבא הראשונה „משאדם עולה למטה" ולא אדע לברר אם נסחה מעצמו או שמצא באמת נוסחא אחרת וזה לשונו בסדר הוידוי שם „כתיב במס' שמחות" ובשפתי צדק שם „במסכת שמחות כך כתו'": „נוטה למיתה אומרים לו התודה שהרבה התודו ולא מתו והרבה לא התודו ומתו והרבה הולכים על רגליהם בשוק ומתודים ובזכות שתתודה תחיה וכו' (זה מלשון המעבר יבק ויש להוסיף „ואומרים לו") לא דברים מקיים ולא דברים ממיתים שמא הלוית או שמא הלוך אדם שמא הפקדת אצל בני אדם או שמא הפקידו אצלך" עכ"ל ונעתקו דבריו ג"כ בקיצור מעבר יבק זכרון אהרן ובקיצור מעבר יבק: מ) שבת ל"ב ע"א ועיין ספרי פ' נשא ובמדבר רבה פ' ח' וסנהדרין מ"ג ע"ב ובמהרש"א שם: מא) רי"ץ גיאות (הרבה שנתוודו ולא מתו): מב) תניא רבתי שהתודו במחזור בולוניא התודו ובמחזור מנטובה שהתודו: מג) רי"ץ גיאות ורמב"ן חינוך נתודו: מד) רי"ץ גיאות רמב"ן והרבה שמהלכין: תניא רבתי (שהיו): מה) רי"ץ גיאות רמב"ן וחינוך (שמא) שבזכות שאתה: מו) רי"ץ גיאות רמב"ן מחזור חינוך אתה חי: שבלי הלקט ותניא רבתי אתה חיה: מז) רי"ץ גיאות שאם ברמב"ן ובמחזור ובחינוך אם: כך הקנה אות וידוי בשם מדרש תהלים מ"ה „מי שאינו יכול להתוודות בפיו יתודה בלבו" כנמצא בנוסחתינו ובילקוט תהלים רמז תשמ"ט בקיצור: מח) רי"ץ גיאות ורמב"ן וחינוך (היה): מט) שבולי הלקט ותניא רבתי הוא מתודה: נ) רי"ץ גיאות רמב"ן וחינוך יתודה: נא) רי"ץ גיאות רמב"ן וחינוך ומחזור (בפיו): נב) רי"ץ גיאות רמב"ן וחינוך יתודה: נג) מחזור מנטובה מתודה: נד) רי"ץ גיאות ורמב"ן בפיו ובלבו ובלבד וכו': מחזור בלבו . . . . בפיו: נה) רי"ץ גיאות ורמב"ן שתהא דעתו מיושבת עליו כל הדברים וכו': נו) מחזור בולוניא שיהיה: נז) שבלי הלקט ותניא רבתי [לאביו שבשמים] כל הדברים וכו': נח) מחזור מכוונת: נט) בכל הספרים הנ"ל בהערה ל"ט: ס) ברא"ש הללו ברמב"ן ובשבלי הלקט ותניא רבתי ומחזור האלו: סא) רי"ץ גיאות לו ורמב"ן (אותן): סב) רי"ץ גיאות ורמב"ן והרא"ש נשים: סג) מחזור מנטובה ונשים: סד) רי"ץ גיאות והרא"ש ורמב"ן שמא: סה) רי"ץ גיאות רמב"ן והרא"ש שבלי הלקט ותניא רבתי ומחזור וישברו: סו) שבלי הלקט ותניא רבתי [של חולה] ומנין שהחולין צריכין להתודות (והוא ממסכה ד') וכו' עכ"ל: סז) בכל הספרים הנ"ל וטור יו"ד של"ח וכתב הבית יוסף במסכת שמחות ושו"ע שם ועיין ברי"ף מועד קטן פרק ג' סימן אלף רל"ו „תנו רבנן חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמא תטרוף דעתו עליו ואין מקרעין לו ומשתקין הנשים בפניו ומקרעין לקטן מפני עגמת נפש" ועיין בר"ן שם ועיין ברמב"ם הלכות אבל פרק ד' הלכה ד' ובכסף משנה שם ואולם בש"ס מו"ק כ"ו ע"ב גרסינן „תנו רבנן חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמת שמא תטרוף דעתו עליו ואין מקרעין בפניו ומשתקין את הנשים ומקרעין לקטן מפני עגמת נפש" והנה מדברי הש"ס משמע דאין מקרעין בפניו אף לאבלים אחרים ואולי תמוך אברייתא דידן שינה הרי"ף בלשונו

סד) שלא יבכו סה) ויפחדו את לבו סו) סז) מת לו מת סח) אין סט) קורעין ע) חלוקו עא) שלא ישברו את לבו. עב) אין בוכין ואין מספידין עג) לפניו שלא ישברו את לבו עד) כיוצא בו אמרו עה) משתקין את עו) מטתו מפני החולה: ד'. עז) עח) מניין שהחולים חייבין להתוודות ת"ל (תהלים ק"ז י"ז) אוילים מדרך פשעם וגו' כל אוכל תתעב נפשם וגו' עט) ויצעקו אל ה' וגו'. מניין שהולכי מדבריות חייבין להתוודות ת"ל (שם ק"ז ד') תעו במדבר בישימון דרך רעבים גם צמאים וגו' ויצעקו אל ה' וגו'. מניין שאסורין חייבין להתוודות ת"ל (שם ק"ז י') יושבי חשך וצלמות וגו' ויכנע בעמל לבם וגו' פ) ויצעקו אל ה' וגו' ומניין שאף יורדי הים חייבים להתוודות ת"ל (שם ק"ז כ"ג) יורדי הים פא) באניות וגו' זו משנת ר' עקיבה ר' פב) אליעזר אומ' אין הדברים הללו אמורים אלא כנגד גליותיהם של ישראל שנ' (שם ק"ז ב') יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר ומארצות קבצם וגו' (שם ק"ז ד') תעו במדבר זו גלות פג) עילם וחברותיה. (שם ק"ז י"ז) אוילים מדרך פשעם אילו יושבי פד) ארץ ישראל פה) שהן דומין לחולים. [1]) (שם ק"ז י') יושבי חשך וצלמות [2] וגו' אילו יושבי פו) [3]) כפרים שהן דומין) לאסורים. (שם ק"ז כ"ג) יורדי הים *פז) [5]) באניות זו גלות פז) רומי [6]) וחברותיה פח) הוא היה אומר [7]) העולה על המטה צריך להיות מתירא על עצמו שאינו יודע שמא [8]) יצאת עליו גזרה [9]) שלמות. פט) שאין אדם רואה את החיה אלא אם כן נתחייב שימות בחיה ואין [10]) רואה את הנחש אלא א"כ נתחייב שימות

וכתב „ואין מקרעין לו" פי' להחולה וכנראה גם המאמר בגמ' שם יסודו ממסכה זו: סח) ברי"ץ גיאות [אין מודיעין לו שמא תטרף דעתו] ברמב"ן ובטור [אין מודיעין אותו שמא תטרוף דעתו עליו]: סט) שם ושם ואין: ע) שם ושם [את] הלוקו. במחזור [לו את] הלוקו: עא] ברי"ץ גיאות ורמב"ן וטור (שלא ישברו את לבו) ולדידהו האי שלא ישברו את לבו דסיפא קאי אכולהו: עב) שם ושם ואין: עג) רי"ץ גיאות בפניו ומשתקין וכו': עד) רמב"ן (כיוצא בו אמרו): עה) רי"ץ גיאות ורמב"ן וטור „ומשתקין את המנחמין (כצ"ל ברמב"ן במקום המנחמים) מלפניו" עכ"ל: ובמחזור „משתקין את התינוק מפני החולה" ועיין הערה ס"ז: עו) עיין הערה ע"ה: עז) עיין ברכות נ"ד ע"ב אמר רב יהודה אמר רב ארבעה צריכין להודות יורדי הים הולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים ועיין בתוספות שם ד"ה ארבעה ועיין בערוך ערך ארבע ובתוס' שבת ב' ע"א ד"ה יציאות אמנם בזה נקט כסדר הכתוב אך מפני שעיקר ענינו בחולה קדמו ברישא: פירקא דרה"ק בבא דארבעה כ"ב, מעשה תורה ד' י"ג ותוספ' אליהו סימן נ"ב: עח) שבלי הלקט ותניא רבתי „ומנין שהחולין (שהחולה) צריכין (צריך) להתוודות ת"ל (שנאמר) אוילים מדרך פשעם ([ומעונותיהם יתענו]) (וגו') כל אוכל תתעב נפשם ([ויגיעו עד שערי מות]) (וגו') ויצעקו (ויזעקו) אל ה' ([בצר להם]) (וגו') יודו לה' חסדו (וגו')" עכ"ל: ובמחזור „מניין שהחולים חייבים להתוודות שנאמר אוילים מדרך פשעם וגו' כל אוכל תתעב נפשם וגו'. ויצעקו אל ה' וגו' תדע שהוידוי מכפר שנאמר והתודה אשר חטא עליה ואומר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו' וכן מלמדין אותו לצוות את בניו ובני ביתו ולחלק להם נכסיו בחייו שלא יבאו אחריו לידי תגר וקטטה. ולהוכיחם ולזרזם ולהזהירם בעבודת הבורא ולקיים התורה והמצות והיתה מנוחתו כבוד" עכ"ל וכנראה מן „תדע" עד סופו יסודו מספר אחר או הוספת בעל הדינים האלה: עט) צ"ל ויזעקו: פ) צ"ל ויזעקו: פא) בכת"י באוניות: פב) תוספת אליהו סימן נ"ב: פג) עיין דניאל ח' ב' והנה לא מצאנו כי הלכו דרך המדבר וכנראה כלל בזה גלות בבל ע"ש נביכדנצר עיין דניאל ג' וד' ועל שם בבל ופרס שנמשלו להיות המדבר אריה ודוב עיין דניאל ז' וע"ז ב' ע"ב: פד) מכאן והלאה נמצא ג"כ בכת"י ואטיקאן 44: 1) בכת"י ואטיקאן [שנאמר]: 2) שם (וגו'): 3) שם כרכין: 4) שם לאסירין: 5) שם באניות: 6) שם (וחברותיה): 7) שם העולה במטה: 8) שם יצא: 9) שם של מות: 10) שם [אדם]: פה) כי הדלים והחולים השאיר נבוזרדן עיין ירמיה ל"ט: פו) בכת"י ואטיקאן ובתוספת אליהו שם „יושבי כרכין" ועל ב' הנוסחאות האלה עיין עירובין נ"ה

בנחש אלא שרחמיו של מקום מרובין בעולם: ה'. צ) הוא היה אומר כל בני אדם כנתונים באסורים. המהלך בשוק כמסור צא) לאסטרטיום. צב) החושש בראשו כנתון צג) בקולר צד) העולה למטה כעולה לגרדון והעולה לגרדון צריך להביא פרקליטין והרי דברים קל וחומר ומה אם העולה לגרדון שלמלך בשר ודם צריך להביא לו פרקליטין העולה לגרדון שלמלך מלכי המלכים ברוך הוא על אחת כמה וכמה. ומה הם פרקליטין שאדם צריך להביא צה) תשובה ומעשים טובים צו) שהם כתרים לפני הפורענות: ו'. צז) הוא היה אומ' כתיב (איוב ל"ג כ"ג) אם יש עליו מלאך מליץ אחד וגו' ואין אנו יודעי' אם מאלו המסורי' לו אם מאילו המשמשין לפני המקום כשהוא אומר (דניאל ז' י') צח) אלף אלפין ישמשוניה הרי למדנו שמאילו המשמשין לפני המקום הכתוב מדבר מה אני מקיים אחד מני אלף אפי' תשע מאות תשעים ותשעה מלמדין עליו חובה ומלאך אחד מלמד עליו זכות ותשע מאות ותשעים ותשעה צדדים מאותו המלאך מלמדין עליו חובה וצד אחד מלמד עליו זכות הקב"ה מכריעו לכף זכות שכן הוא אומר (איוב שם) אם יש עליו מלאך אחד מאלף אין כתיב כאן אלא מני אלף אחד מן הצדדים שיש בו מה כתב אחריו (שם ל"ג כ"ד) ויחננו ויאמר פדעהו וגו' צט) זו בעולם הזה אבל לעולם הבא ק) קא) רובו זכיות יורש גן עדן קב) רובו עבירות יורש גיהנם:

פרק ב' [א] היה א) ר' יהושע אומר שוב יום אחד לפני מיתתך ב) אמ' לו ר' עקיבה ר' 1) למדנו וכי 2) יש אדם יודע אימתי 3) הוא מת עד שיעשה תשובה 4) אמ' להם כל שכן אלא בכל יום יאמ' אדם אעשה היום תשובה שמא אמות למחר 5) אעשה היום תשובה שמא אמות למחר 6) ונמצאו כל ימיו באין 7) בתשובה. ג) איכן הוא פירושו 8) שלדבר (קהלת ט' ח') בכל עת יהיו בגדיך לבנים. ד) א"ר יהודה משלו משל משם רבן יוחנן בן זכאי למה הדבר דומה ה) למלך שעשה סעודה וזימן כל אורחים

וואטיקאן ובתוספת אליהו שם „יושבי כרכין" ועל ב' הנוסחאות האלה עיין עירובין כ"ה ע"ב ופסחים קי"ג ע"א וסנהדרין י"ז ע"ב: *פו) בכת"י באוניות ט"ס: פז) שהושבו דרך הים עיין גיטין כ"ו ע"ב בראשית רבה פ' י' קהלת רבה ויתרון ארץ ופרקי דרבי אליעזר פרק מ"ט וכו': פח) עיין הלכה משנה ה': פט) עיין אבות דר' נתן כת"י פרק ל"א ר' יעקב אומר ירושלמי שבת פרק י"ד הלכה א' תני ר' יעקב אומר ועיין שבת קכ"א ע"ב: צ) עיין שבת ל"ב ע"א תנו רבנן: צא) שם לסרדיוט ופירש"י להוליכו לפני השופט: צב) ופירש"י השטה בעלמא מיחוש קל: צג) ופירש"י כתנורו בקולר הוי טפי משנמסר לסרדיוט וגרוע מעולה לגרדום שאין דנין שם אלא להריגה ועל פרחון חמור וצריך פרקליטין גדולים: צד) ופירש"י שחלה הרבה שצריך לעלות וליפול למשכב: צה) שבת שם: צו) אבות פרק ד' משנה י"א ר' אליעזר בן יעקב אומר. פרקי דרבי אליעזר ראש פרק מ"ג: צז) עיין שבת ל"ב ע"א בלשון הברייתא הנ"ל ועיין רש"י שם ד"ה באותו מלאך, ירושלמי קידושין פרק א' פסיקתא רבתי כי תשא וברייתא דילן אתיא בדעת ר' אליעזר בר' יוסי הגלילי שם ע"ש: צח) וא"כ האלפים הוה מהמלאכים המשמשין לפניו: צט) בירושלמי שם פדעהו בייסורין מצאתי כופר לעצמו הדא דאת אמ' בעולם הזה אבל לעולם הבא וכו': ק) ירושלמי פיאה פרק א' הלכה א' וקידושין שם ועיין ראש השנה י"ז ע"א: קא) קב) בכת"י רובי ל' (פי' נוסחא אחרת) רובו:

ב. א) אבות פרק ב' משנה י' הוא מאמר רבי אליעזר ובשמו שבת קנ"ג ע"א אבות דר' נתן שבדפוס פרק ט"ו ואבות דר"נ כת"י פרק ל': ב) שבת שם ואבות דר' נתן בב' הנוסחאות שם שאלת תלמידי ר"א לר' אליעזר וכן בקהלת רבה בכל עת יהיו בגדיך לבנים: 1) כת"י וואטיקאן למדני: 2) שם (יש): 3) שם אימתי באיזה יום ימות שיעשה: 4) שם (אמ' להם לא כל שכן): 5) שם (אעשה . . . . למחר): 6) שם נמצא: 7) שם תשובה: 8) שם של דבר: ג) שבת שם אבות דר"נ כת"י שם וקהלת רבה שם: ד) שבת שם אמר רבן יוחנן בן זכאי משל וכו', קהלת רבה שם ר' יהודה הנשיא מושלו משל. מדרש

אמ' להם צאו רחצו וסכו וגהצו את בגדיכם והתקינו עצמכם לסעודה הפיקחין שבהם הקפידו על דבריו שלמלך ורחצו וסכו וגיהצו את בגדיהם והתקינו את עצמם לסעודה. והטפשים שבהם לא הקפידו על דבריו שלמלך אלא הלכו להם כל אחד ואחד למלאכת הגיע זמן סעודה אמ' המלך יכנסו הכל לסעודה בבת אחת אילו באו בכבודן ואילו באו בניוולן אמ' המלך אלו מה היו עושין אמ' לו אילו התקינו עצמן ואילו לא התקינו עצמן אמ' אילו שהתקינו עצמן יאכלו מסעודתי ואלו שלא התקינו עצמן לא יאכלו ולא יטעמו מסעודתי. ו) יכול יפטרו להם לבתיהם אלא אמ' המלך אלו יהיו אוכלין ושותין ואלו יהיו עומדין ורואין ולוקין ומצטערין והיכן פירושו שלדבר בישעי' (ישעיה ס"ה י"ג) לכן כה אמר ה' הנה עבדי יאכלו וגו' הנה עבדי ירונו וגו' (מלאכי ג' י"ח ז) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע וגו': ב' ר' חנינה בן אנטיגנוס אומ' ח) כשאדם מת אם היה צדיק שלש כיתות שלמלאכים יוצאות כנגדו. הכת הראשונה אומרת (ישעיה נ"ז ב') יבא שלום. והשניה אומרת (שם) ט) ינוחו על משכבותם והשלישית אומרת (שם) הולך נכחו. ואם היה רשע י) שלש כתות יוצאות כנגדו הראשונה אומר (ישעיה מ"ח כ"ב) אין שלום יא) והשניה אומר (שם) אמר יב) שמויי (צ"ל ה') לרשעים והשלישית יג) אומ' (שם נ' י"א) למעצבה ישכבון (צ"ל תשכבון): ג. יד) שלשה בני אדם הם אחד עסוק בכסף ובזהב ואחד עסוק בנכסים ובקרקעות ואחד עסוק בתורה ובגמילות חסדים וביראת שמים. זה שעסוק בכסף וזהב בשעת פטירתו מן העולם הוא אומר תנו לי מכספי ומזהבי שילכו לבית עולמי והן אומ' אין לך בהן כלום שכבר קדמך הכתוב (חגי ב' ח') לי הכסף ולי הזהב וגו'. וזה שעסוק בנכסים ובקרקעות בשעת פטירתו הוא אומ' תנו לי מנכסי ומקרקעותיי שילכו עמי לבית עולמי והן אומרי' לו אין לך בהן כלום שכבר קדמך הכתוב ואמ' (תהלים כ"ד א') לה' הארץ ומלואה וכו'. זה שעסוק בתורה ובגמילות חסדים ויראת שמים אינו מספיק לגמור את הדבר עד שהמלאכים אומ' לו הרי הן הולכין לפניך שנ' (ישעיה נ"ח ח') והלך לפניך צדקך וגו'. הכל בוכין בשעת מיתתן בין צדיקים ובין רשעים למה שסוף העין לבכות

משלי ע"ז בשם ר' זעירא ועיין מס' שמחות פרק ח' שהיה ר"מ מושלו משל: ה) כלשונו במדרש משלי שם: ו) שבת שם מתנו של ר"מ היה אומר משום ר"מ ע"ש: ז) קהלת רבה שם זוטאי אמר משום ר"מ ע"ש וקרובים דבריו לדברי מתנו של ר' מאיר שבת שם ועיין בסדר הדורות ערך זוטאי תנאיה דר' מאיר: ח) כתובות ק"ד ע"א א"ר אלעזר (ילקוט שמעוני ישעיה רמז שמ"ה וגרסה בגליון יבמות פרק הנושא צ"ל כתובות פרק הנושא), פרק ר' יצחק בן פרנך מס' חיבוט הקבר כת"י ע"ש: ט) כתובות שם הולך נכחו ואחת אומרת לו יבא שלום ינוחו על משכבותם ובפרק ר' יצחק. ב"פ הגרסא כמו בזה אך בכת הא' גרס הצדיק אבד והוא הפסוק הא' בישעיה שם וכפי נוסחתינו הוא כסדר הפסוק שז"ל יבוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכחו: במס' חיבוט הקבר פרק א' בשעת פטירתו של צדיק מהו אומר הצדיק אבד וגו': י) כתובות שם: בפרק ר' יצחק בן פרנך בשעה שהרשע נאבד מן העולם באין עליו חמשה מלאכי חבלה ואומרים הפסוק הזה ישובו רשעים לשאולה ובמס' חבוט הקבר שם ובשעת פטירתו של רשע מהו אומר ובליעל כקוץ מונד וגו': יא) בכתובות שם „אחת אומרת אין שלום אמר ה' לרשעים ואחת אומרת לו למעצבה ישכב (צ"ל תשכבון) ואחת אומרת לו רדה והשכבה את ערלים": יב) תקון הסופר הוא במקום ה' ועיין הערה י"א: יג) עיין הערה י"א: יד) פרקי דר' אליעזר פרק ל"ד ובשמו ילקוט שמעוני ישעיה רמז שכ"ד שלשה אוהבים יש לו לאדם פרק ר' יצחק בן פרנך כת"י אמשול לך משל למה הדבר דומה לשלשה בני אדם אחד עובד אדמה ואחד עוסק בכסף ובזהב ואחד עוסק בתורה וכו' ובביהמ"ד חלק ה' צד 49 אמז"ל ד' מלאכים עומדים לו לאדם בשעת פטירתו ומוסיף שם ארץ ארץ שהלכתי עליך וכו' ע"ש, מנורת המאור נר ה' חלק א' כלל א' פרק ג' וגם אמרו במדרש למי אוי למי אבוי (וכנראה הוא ממדרש משלי ואינו במדרש משלי שבידינו) ועיין כד הקמח מע' בקיי

ולהוריד דמעות. טו) הרשע בוכה שלא עשה תשובה והצדיק בוכה שלא עשה הטוב
בכפליים ממה שעשה. טז) יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה יז) כחיי
העולם הבא. יח) יפה שעה אחת שלקורת רוח בעולם הבא מכל חיי יט) שלות
העולם הזה. כ) העולם הזה דומה לערב שבת והעולם הבא דומה לשבת אם אדם
מתקין לו מערב שבת יש לו מה יאכל בשבת ואם לאו אין לו מה יאכל בשבת. ד"א כא)
העולם הזה דומה ליבשה והעולם הבא דומה לים אם אדם מתקין לו ביבשה יש לו מה
יאכל בים ואם לאו אין לו מה יאכל בים. ד"א כב) העולם הזה דומה ליישוב והעולם
הבא דומה למדבר אם אדם מתקין לו ביישוב יש לו לאכול במדבר ואם לאו אין לו מה
לאכול במדבר. ד"א כג) העולם הזה דומה לקיץ והעולם הבא דומה לחורף אם אדם
מתקין לו בקיץ יש לו מה לאכול בחורף ואם לאו אין לו מה לאכול בחורף שנ' (משלי
י' ה') אוגר בקיץ בן משכיל וגו'. ד"א העולם הזה דומה לחורף והעולם הבא לקיץ אם
אדם חורש כד) וקוצר בחורף יש לו מה לקצור בקיץ ואם אין אדם חורש וזורע בחורף
אין לו מה לקצור בקיץ שנ' (משלי כ' ד') מחורף עצל לא יחרוש לפיכך (שם) ושאל
בקציר ואין:

פרק ג. [א] א) כל באי העולם באין בבכיה ויוצאין בבכיה באין בקולות ויוצאין בקולי קולות
באין מליחה סרוחה והולכין ללחה סרוחה באין מחשיכה והולכין
⁰) לאפילה באין ממקום לחוץ והולכין למקום לחוץ. באין ממקום שאין בריה יכולה לראות
והולכין למקום שאין כל בריה יכולה לראות באין ממקום טומאה והולכין למקום טומאה
באין ערומין והולכים ערומים וכן איוב אומר (איוב א' כ"א) ערום יצאתי מבטן אמי וגו'
ב) באין בידים קמוצות והולכין בידים פשוטות כשהוא בא לעולם הוא בא בידים קמוצות
כלומ' כל העולם שלי הוא וכשהוא הולך ידיו פשוטות כלומ' אין לי בעולם כלום. כל באי
עולם באין בחסד וברחמים ויוצאין בחסד וברחמים. ג) באין שלא בדעת ויוצאין שלא
בדעת באין באהבה ויוצאין באהבה. הרשעים כיצד הם באים באהבה ד) שמא יולידו
בנים כשרים או שמא ה) יעשו תשובה. וכיצד נפטרין באהבה ו) כל זמן שהן בעולם הזה
הם מכעיסין להקב"ה וכיון שנפטרין מן העולם הן פוסקין מלהכעיס את המקום שנ' (איוב
ג' י"ז) שם רשעים חדלו רוגז וגו' ואומ' (משלי י"א י') ובאבוד רשעים רנה: ב. והצדיקים
כיצד הן באין באהבה שהן מעמידין את העולם במעשיהן הטובים. וכיצד הם נפטרין
באהבה היה ר' שמעון בן אלעזר משלו משל למה הדבר דומה ז) למלך ששכר שני

אות אבל השביא המשל הזה בשם הביאו חכמי המחקר והם המתפלספים והתרעם ע"ז
שלא הביאו מחכז"ל שהם העיקר ע"ש ומביאו בשם מדרש: טו) עיין סוכה נ"ב ע"א:
טז) מאמר ר' יעקב אבות פרק ד' משנה י"ז ואבות דר' נתן כת"י פרק ל"ד: יז) שם
„מכל חיי העוה"ב": יח) שם ושם: יט) תיבת „שלות" ליתא שם: כ) רות רבה פ'
ג' קהלת רבה מעות לא יוכל לתקון מדרש משלי פ' ו' הוספה לפסיקתא רבתי פ"ג
(דפוס ווין): משל קדמון הוא במס' ע"ז ג' ע"א: כא) פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ג,
רות רבה, וקהלת רבה, מדרש משלי, והוספה לפסיקתא רבתי שם מעשיות בביהמ"ד ח"ו
סימן ע' עושה פלא ק"א דף ל' ע"א: כב) פרקי דר"א רות רבה וקהלת רבה שם:
כג) מדרש משלי שם: כד) צ"ל כדלקמן חורש וזורע:

ג. א) קהלת רבה כאשר יצא מבטן אמו תני כמו שבא אדם וכו' ועיין אבות פרק ג'
משנה א' אבות דר' נתן שבדפוס פרק י"ט ואבות דר"נ כת"י פרק ל"ב ועיין ברכות
ט"ו ע"ב וסנהדרין ל"ב ע"א: ⁰) בכת"י וואטיקאן למקום השיבה: ב) קהלת רבה כאשר
לא מבטן אמו תני בשם רבי מאיר: ג) עיין אבות פרק ד' משנה כ"ב: ד) עיין ב"ק
קי"ט ע"א וגיטין כ"ז ע"ב: ה) עיין קידושין מ' ע"ב אפילו רשע כל ימיו ועשה תשובה
אין מזכירין לו רשעו: ו) עיין סנהדרין ע"א ע"ב וע"ב ע"א: ז) עיין ירושלמי ברכות

פועלין אחד עשה כל היום ונטל דינר ואחד עשה שעה אחת ונטל דינר אי זה מהן חביב לא זה שעשה שעה אחת ונטל דינר ח) כך משה רבינו שימש ישראל מאה ועשרים שנה ושמואל חמשים ושתים שנה ושניהם שוים לפני המקום שנ' (ירמיה ט"ו א') ויאמר ה' אלי אם יעמד משה ושמואל וגו' וכן הוא אומ' (תהלים צ"ט ו') משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו. עליהם ועל כיוצא בהם הוא אומר (קהלת ה' י"א) מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה וגו'. ט) [ג.] י) ר' נתן היה מושלו משל למלך שבנה פלטין ונתן בתוכה עבדים ושפחות ונתן להם כסף וזהב למשא ומתן וציוה להן ואומ' להן הזהרו שלא תהיו חוטפין וגוזלין וגונבין זה מזה הלך המלך למדינת הים התחילו העבדים חוטפין וגוזלין וגונבין זה מזה לאחר זמן בא המלך ממדינת הים יא) ונמצא כל שיש להן מכפנים והן עומדים מבחוץ ערומים והוציא המלך כל הגניבות והגזילות מידן כך הן הרשעים בעולם הזה הן חוטפין וגוזלין וגונבין זה מזה ובשעת מיתתן אין יוצא עמהן כלום אלא יוצאין ערומים ממצות וערומים ממעשים טובים שנ' (תהלים מ"ט י"ז) אל תירא כי יעשיר איש וגו' כי לא במותו יקח הכל וגו': [ד.] יב) ד"א משל למה הדבר דומה לחבית שהיא מלאה שמן טוב ונתונה באויר אין טפה שלטל יורדת לתוכה עד שהיא מאבדת ממנה טיפה כמותה נכנסה לבית אין טיפה אובדת ממנה כך הן הצדיקים בעולם הזה אם יג) עבר אחד מהן עבירה הקב"ה מסלקו מיד שלא יוסיף לחטוא שנ' (תהלים מ"ט י"ח) כי לא במותו יקח הכל וגו': [ה.] יד) ועוד היה ר' שמעון בן אלעזר אומ' משלו משל למה הדבר דומה לתינוקות שהיו משחקין בגלעינין כל זמן שהן משחקין אם יטול אחד מהן גלעינה מחבירו הוא עומד עליו ומקרע את בגדיו גמרו מלשחוק הם הולכין ומפזרין את הגלעינין כך היו הרשעים הן חוטפין וגוזלין וגונבין זה מזה ובשעת מיתתן הן מניחין כל מה שיש להן לאחרים שנ' (שם מ"ט י"א) ועזבו לאחרים חילם: [ו.] טו) היה ר' מושלו משל אחד למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס והכניס לתוכו פועלים וציוה אותן שיהו עוסקין במלאכתו והיה בו מגדל גבוה והיה המלך עולה לראש המגדל ורואה אותן והן לא היו רואין אותו היה רואה אותן מקצתן מעדרין ומקצתן מנכשין ומקצתן מלקטין צרורות ומקצתן מפנים בתים מלאים לתוך ריקנים. כלפי חשיכה אמ' המלך שלש פורעניות אני נפרע מהן אחת שלא היה רצוני לכך ואחת שלא היו עסוקין במלאכתי ואחת שהיו מפנין בתים מלאים לתוך ריקנים אבל המעדרין והמנכשין והמלקטין צרורות יבואו ויטלו שכרן כך אמ' המלך זה מלך מלכי המלכים הקב"ה הפרדס זה העולם טז) המגדל זה בית המקדש הפועלין אילו בני אדם לעתיד לבוא הקב"ה או' מי שעמל יפה בעולמי יבא ויטול שכרו שנ' (ישעיה ל"ג י"ח) איה סופר איה שוקל וגו' איה סופר מלמד תינוקות יבוא ויטול שכרו איה שוקל קלות וחמורות יז) יבוא ויטול שכרו וכן הוא אומר (משלי ט"ז י"א) יח) פלס

פרק ב' הלכה ה' תנחומא כי תשא, קהלת רבה מתוקה שנת העובד שיר השירים רבה דודי ירד לגנו ע"ש: ח) תנחומא שם ע"ש: ט) מכאן עד משנה ז' נדלג הגליון משגגת הסופר והוספתיו מעצמי: י) לא מצאתי חבר למשנה זו וכנראה נוסדו המשלים האלה על הכתות השונות בבני האדם הא דמשנה ב' על צדיק גמור ודמשנה ג' על הרשעים ועניים עם כל בני האדם שהם בני משא ומתן ובינונים ודמשנה ד' על הצדיק הנח בנערותו: יא) פי' פתאום בא המלך שלא יכלו הגנבים לפנות ולהוציא הגנבות שטמנום בפנים והם היו אז בחוץ ולפ"ז המשל דומה לנמשל: יב) גם למשנה זו לא מצאתי חבר: יג) עיין בראשית רבה פ' כ"ה: יד) גם למשנה זו לא מצאתי חבר: טו) מדרש משלי ט"ז בשם ר' יוסי הלכות גדולות הספד בשם תניא ר' יוסי הגלילי אומר ע"ש: טז) עיין סוכה מ"ט ע"א ובתוס' שם ד"ה ויטעהו: יז) במדרש משלי שם ובהלכות גדולות נוסף „איה סופר את המגדלים איה לומדי מדרש הלכות ואגדות יבאו ויטלו שכרן"

ומאזני משפט לה' וגו' פלס זה יט) מקרא ומאזני כ) משפט אילו כא) הדינין לה' אילו כב) האגדות ומעשהו זה כג) מדרש. כל אבני כיס אילו כד) ההלכות: ז. מתוך שלותן של רשעים בעולם הזה אתה יודע מהו מתן שכרן של צדיקים כה) מה אם הרשעים כך הצדיקים על אחת כמה וכמה. וכן דוד הוא אומ' (תהלים ד' ח') נתת שמחה בלבי וגו' וכן הוא אומ' (שם ל"א כ') מה רב טובך וגו' (ישעי' ס"ד ג') ומעולם לא שמעו ולא ולא האזינו וגו': ח. ועוד כז) היה ר' שמעון בן מנסיא אומ' כח) שבע כיתות של צדיקים עתידים להקביל פני שכינה לעתיד לבוא שנ' (תהלים ט"ז י"א) תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך כט) אל תהי קורא שובע שמחות אלא שבע שמחות ואלו הן ל) (שופטים ה' ל"א) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (נחום ב' ח') מראיהן כלפידים (תהלים ס"ט א') למנצח על שושנים לדוד (הושע י"ד ז') ויהי כזית הודו (דניאל י"ב ג') והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע וגו' לא) מי הם מצדיקי הרבים לב) ר' שמעון אומר אלו החכמים ר' נחמיה אומר לג) אילו גבאי צדקה. ר' יהושע אומ' אילו מלמדי תינוקות. לד) ר' מנחם בר' יוסי

ועיין סנהדרין ק"ו ע"ב בשם ר' יצחק: יח) במדרש משלי ובהלכות גדולות שם לפני המאמר הנ"ל: ירושלמי הוריות פרק ג' בסופו בשם דרש רבי אחא: יט) שאין לנטות ממנו ואינו מסור לשיקול הדעת: כ) בירושלמי שם „מאזני זה המשנה משפט זה התלמוד לה' זה התוספת מעשהו כל אבני כיס כולהם נוטלין שכרן מכיס אחד": כא) בהלכות גדולות הדיינין. כי נדרש לזה שיקול והכרעת הדעת: כב) במדרש משלי ובהלכות גדולות אלו הלכות. ולנוסחתינו פי' מה שהועיל להכיר את כבוד ד' ועיין ספרי דברים מ"ט „דורשי רשומות אומרים רצונך שתכיר את מי שאמר והיה העולם למוד הגדה וכו'": כג) כי המדרש יסוד ההלכות והאגדות: במדרש משלי שם „מעשהו זה תלמוד כל אבני כיס כל עושיהן עתידין ליטול שכרן לעתיד לבא" ובהלכות גדולות „מעשהו כל אבני כיס זה תלמוד שכל המקרא והמשנה והמדרש והתוספות והאגדות כלולין וכל עושיהן עומדין ליטול שכרן לע"ל: כד) שהם גדולות וקטנות וכנראה כונתו להמשניות והתוספתות ועיין הערה כ"ג: כה) עיין מכות כ"ד ע"ב ונדרים כ' ע"ב וילקוט שמעוני תהלים רמז תשט"ז: כו) נ"ל נתתה: כז) ספרי דברים פסקא י' „ר' שמעון בן יוחי אומר לשבע שמחות פניהם של צדיקים ראוים לעתיד לבוא" ולעיל מזה „שבע כתות של צדיקים בגן עדן זו למעלה מזו וכו'", שם פסקא מ"ז „ר' שמעון בן יוחי (כן גרס הילקוט) אומר לשובע שמחות פניהם של צדיקים עתידים להקביל פני שכינה לעוה"ב": כח) ספרי דברים פסקא י' ומ"ז, פסיקתא דרב כהנא ולקחתם לכם „ד"א שובע שמחות את פניך אל תהי קורא כן אלא שבע שמחות אלו שבע כתות של צדיקים שהן עתידין להקביל פני השכינה ופניהם דומות וכו'", ויקרא רבה פ' ל' „ד"א שובע שמחות את פניך אלו ז' כתות של צדיקים שעתידים להקביל פני שכינה ופניהם דומות וכו'", מדרש תהלים פ' ט"ז „אל תקרי שובע אלא שבע אלו ז' כיתות של צדיקים שעתידים לראות פני שכינה לעולם הבא שנ' תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך אל תקרי שובע אלא שבע" ועיין שם פ' י"א אלו שבע כתות של צדיקים וכו' ועיין ירושלמי חגיגה פרק ב' הלכה א' „ואתיא כמ"ד שובע שמחות את פניך שבע כיתות של צדיקים לעתיד לבוא" פרקא דרבינו הקדוש בבא דשבעה סימן י': כט) עיין הערה כ"ח: ל) עיין בכל המקומות הנ"ל בהערה כ"ח: לא) וסופו קרא ומצדיקי הרבים ככוכבים וא"כ הם ו' א) שמש ב) לפידים ג) שושנים ד) זית ה) זהר הרקיע ו) כוכבים והז' הוא או יפה כלבנה שיר השירים ו' י' או כברקים ירוצצו נחום ב' ה' ונדלג בזה ועיין בכל המקומות הנ"ל: לב) ספרי דברים פסקא מ"ז „ד"א ומצדיקי הרבים אלו גבאי צדקה ר' שמעון בן מנסיא אומר אלו זקנים וכן הוא אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו": לג) עיין בבא בתרא ח' ע"ב אלו גבאי צדקה במתניתא תנא והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע זה דיין שדן דין אמת לאמיתו וגבאי צדקה ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד אלו מלמדי תינוקות ועיין בתוס' שם ד"ה ומצדיקי ועיין סנהדרין פ"ו ע"א דסתם תוספתא ר' נחמיה: לד) לא מצאתי מקור לזה ואולי בחסר אינו נוהג בהו"ל נדלג שם ועיין ויקרא רבה פ' ט' על ושם דרך ר' יוסי ב"ר יהודה בשם ר' מנחם בר' יוסי ע"ש:

אומ' אילו החנוונים המעשרים פירותיהם כראוי ומאכילין את ישראל עליהם הוא אומר (שם) ומצדיקי הרבים וגו':

פרק ד. [א.] א) רבן יוחנן בן זכאי כיון שבא להפטר מן העולם [1]) הזה בכה אמרו לו תלמידיו רבינו [2]) יוחנן אדם גדול כמותך בוכה. הרבה תורה ריבצת בישראל [3]) וראיתה תלמידיך ותלמידי תלמידיך יושבין [4]) בישיבה לפניך [5]) ואתה בוכה אמ' להן אמשול לכם משל למה הדבר דומה לאחד שהלך להקביל פני [6]) אגמון מקום שיש פרקליטין מקום שיש מתן ממון מקום שיש דעת גונבת דעת מקום שאת יכול לגנוב דעתו בדברים והרי הוא בוכה לפי שאינו יודע אם מחייבו מיתה ואם לאו ומה אם זה שהוא בשר ודם ויש כל הדברים הללו לעשות כך אני שאני הולך להקביל פני מלך מלכי המלכים הקב"ה על אחת כמה וכמה ואני הולך למקום שאין פרקליטין למקום שאין מתן ממון ולמקום שאין דעת גונבת דעת ולמקום שאין אתה יכול לגנוב דעתו בדברים ולמקום שאין משוא פנים ואיני יודע אם מיתה הוא מחייבו ואם לאו לא כל שכן שאני צריך לבכות ולהצטער. ועוד אמשול לכם משל אחר למה הדבר דומה ב) לאחד שהיה מהלך בדרך כל היום כלפי חשיכה הגיע לשתי פרשיות אחת הולכת ליישוב ואחת הולכת למדבר ואינו יודע לאיזו מהן ילך כך אני בדרך אחת הייתי מהלך כל ימי חיי ועכשיו לשתי פרשיות אחת הולכת לחיי העולם הבא ואחת הולכת לחרפות לדראון עולם ואיני יודע להיכן מוליכין אותי אם לחיי העולם הבא ואם לחרפות לדראון עולם: ב. ג) אחד הצדיקים ואחד הרשעים מקבלין פני השכינה בשעת מיתתן שנ' (תהלים כ"ב ל') לפניו יכרעו כל יורדי עפר וגו' מפני מה הרשעים מקבילין פני השכינה לא היה איפשר להם להרשעים להקביל פני השכינה אלא שהרשעים מרדו בהקב"ה ובשעת מיתתן הן מראין להם פני השכינה ואומ' להן בואו וראו פני המלך שהייתם מורדין בו שהוא עתיד ליפרע מכם. ואף הצדיקים בשעת פטירתן מראין להן פני שכינה ואומ' להן בואו וראו המלך שהייתם עובדין אותו שהוא עתיד ליתן לכם שכרכם. ר' אלעזר בר' שמעון אומ' ד) אף הקטנים מקבילין פני שכינה שנ' (שם כ"ב ל"א) זרע יעבדנו יסופר לה' לדור: ג. ומפני מה הם מתים כשהם קטנים ה) ר' אלעזר בר' שמעון אומ' בעון נדרים שנ' (ירמיה ב' כ"ח) לשוא הכיתי את בניכם. ו) ר' אומ' בעון ביטול תורה שנ' (הושע ד' ו') ותשכח תורת ז) שמויך וגו' הא למדנו שכל מי שיש לו בן ואינו מלמדו תורה נוח לו כאילו קברו: ד. ח) ר' דוסתי בר' ינאי אומ' מניין אתה אומ' שכל מי שהוא שוכח דבר אחד ממשנתו הרי הוא מתחייב בנפשו שנ' (דברים ד' ט') רק השמר לך וגו' כ"ז ט) הלכתא באבות וכן הוא אומ' (משלי כ"ד ל') על שדה איש עצל עברתי וגו' י) על שדה איש עצל עברתי זה תלמיד חכם שאינו עוסק בתורה מתוך שאינו עוסק טועה שנים ושלשה דברים בפרק אחת או במסכת

ד. א) ברכות כ"ח ע"ב ואבות דר' נתן שבדפוס פרק כ"ה ע"ש: [1]) בכת"י ואטיקאן היה: [2]) שם רבינו כמותך הכה גדול שהרבה תורה: [3]) שם וראית: [4]) שם (בישיבה): [5]) שם ואת: [6]) שם אגמן: ב) שם ושם ע"ש: ג) מדרש תהלים פ' כ"ב בשם רבי יוחנן נדה ל' ע"ב ספרא פרשה א' פרק ב' אבות דר"נ שבדפוס פרק כ"ה מסכת חיבוט הקבר פרק א' ועיין ילקוט שמעוני תורה רמז של"ו בשם פרקי רבי אליעזר וילקוט שמעוני תהלים רמז תרפ"ה ותרפ"ט ע"ש: ד) עיין מס' כלה פרק א' וסנהדרין ק"י ע"ב: במדרש תהלים שם ר' אלעזר אומר: ה) שבת ל"ג ע"א מס' כלה פרק א' ילקוט ירמיה רמז רס"ו: ו) שבת שם ר' יהודה הנשיא וע"ש: ז) ל"ל אלקיך ולשון כינוי הוא: ח) אבות פרק ג' משנה ח': ט) פי' משנה באבות שם: י) ספרי עקב מ"ח, אבות דר' נתן שבדפוס פרק כ"ד, מדרש משלי פ' כ"ד ועיין רש"י משלי שם, תנא דבי אליהו זוטא פרק ט"ז ילקוט שמעוני משלי רמז תתקס"א ע"ש:

אחד שנ' (שם כ"ד ל"א) והנה עלה כולו יא) כמשונים מתוך שאינו עוסק בה סופו להיות מבקש ראש הפרק ואינו מוצא ראש המסכת ואינו מוצא שנ' (שם) כסו פניו חרולים מתוך שאינו עוסק בה נמצא מטמא את הטהור ומטהר את הטמא שנ' (שם) וגדר אבניו נהרסה. יב) ועליו הוא אומר (קהלת י' ח') ופורץ גדר ישכנו נחש הא למדנו שכל מי שהוא פורץ גדרותן שלחכמים סוף פורענות לבוא עליו. יג) ר' שמעון בן יוחאי אומר הנחש פרץ גדר מתחילה לפיכך נעשה ספקלטור לכל פורצי גדרות: ה. יד) אחד רשעים ואחד צדיקים נכתבין בפני עצמן שנ' (תהלים ס"ט כ"ט) ימחו מספר חיים וגו' ר' אומר שני ספרים הם אחד שלצדיקים ואחד שלרשעים שנ' (דניאל ז' י') דינא יתיב וספרין פתיחו. ויש אומ' ספר אחד שנ' (בראשית ה' א') זה ספר תולדות אדם ואומ' (יחזקאל ב' י') טו) ויפרוש אותה לפניו והיא כתובה פנים ואחור וגו' פנים שלותן שלרשעים וייסוריהן שלצדיקים בעולם הזה ואחור פורענתן של רשעים ומתן שכרן שלצדיקים לעתיד לבוא (שם) וכתוב אליה קינים טז) והגא הגא היא לצדיקים לעתיד לבוא שנ' (תהלים צ"ב ד') עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור. (יחזקאל שם) והי הווה היא לרשעים לעתיד לבוא שנ' (שם ז' כ"ו) הווה על הווה וגו'. ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומ' הרי הוא אומ' (שמות ל"ג כ"ג) יז) והסירותי את כפי וגו' אחורי בעולם הזה ופני לעולם הבא. אוי להן לרשעים שהן נמסרין למלאכי חבלה אבל הצדיקים (ישעיה נ"ח ח') והלך לפניך

יא) צ"ל קמשונים: יב) ספרי שם ע"ש: יג) ויקרא רבה פ' כ"ו תני ר' שמעון בן יוחאי קהלת רבה אם ישוך הנחש תני (בשם) רשב"י ועיין במדבר רבה פ' י"ט וילקוט שמעוני קהלת רמז תתקפ"ט ועיין ירושלמי פאה פרק א' הלכה א' ובבלי תענית ח' ע"א: יד) עיין ראש השנה ט"ז ע"ב: טו) ספרי במדבר פסקא ק"ג עירובין כ"א ע"א אבות דר' נתן שבדפוס פרק כ"ה ילקוט שמעוני יחזקאל רמז שמ"א: טו) צ"ל והגה הגה: יז) עיין ספרי שם אבות דר' נתן שם ועיין ספרא ויקרא פרשה א' פרק ב' ותנחומא פ' כי תשא ולקח טוב שם וילקוט שמעוני תורה רמז ר"לו ושמ"ה וחיבוט הקבר פרק א' ופרק ר' יצחק בן פרנך ועיין פרקי דר"א פרק מ"ו: יח) לכוון המספר הזה אעתיק ע"פ הקונקורדנציא כל המקומות בתנ"ך שבאו בהן תיבת אוי

1) אוי לך מואב	במדבר כ"א כ"ט	על מואב
2) אוי מי יחיה משומו אל	במדבר כ"ד כ"ג	על הקיני
3) ויאמרו אוי לנו	שמואל א' ד' ז'	הפלשתים
4) אוי לנו מי יצילנו	שמואל א' ד' ח'	הפלשתים
5) אוי לנפשם	ישעיה ג' ט'	על ישראל [1]
6) אוי לרשע רע	ישעיה ג' י"א	על ישראל
7) אוי לי כי נדמיתי	ישעיה ו' ה'	ישעיה
8) רזי לי אוי לי	ישעיה כ"ד ט"ו	על ישראל [2]
9) אוי לנו כי שדדנו	ירמיה ד' י"ג	על ישראל [3]
10) אוי לנו כי עיפה	ירמיה ד' ל"א	על ישראל
11) אוי לנו כי פנה יום	ירמיה ו' ד'	על ישראל [4]
12) אוי לי על שברי	ירמיה י' י"ח	על ישראל [5]
13) אוי לך ירושלים	ירמיה י"ג כ"ז	על ישראל [6]
14) אוי לי אמי	ירמיה ט"ו י'	על ישראל [7]
15) אמרת אוי נא לי	ירמיה מ"ה ג'	על ישראל [8]
16) אוי לך מואב	ירמיה מ"ח מ"ה	על מואב
17) אוי אוי לך [18]	יחזקאל ט"ז כ"ג	על ישראל [9]
18) אוי עיר הדמים [19]	יחזקאל כ"ד ו'	על ישראל
19) אוי עיר הדמים [20]	יחזקאל כ"ד ט'	על ישראל [10]
20) אוי להם כי נדדו [21]	הושע ז' י"ג	על ישראל [11]

צדקך ר' שמעון בן מנסיא אומ' יח) בשלשה עשר מקומות כתב אוי אוי יט) כ) ובשלשה עשר מקומות כת' אשרי אוי להן לרשעים שהן מבטלין את דבריהן כא) אשריהם של צדיקים שהן מקיימין את דבריהן. [כב סליק].

---

21) הוי להם בסורי מהם (2) הושע ט' י"ב על ישראל (12
2) הוי נא לנו (23) איכה ד' ל"ח על ישראל (13
23) למי הוי למי אבוי (24) משלי כ"ג כ"ט והשיב הכפל ביחזקאל ט"ז כ"ג לאחד ולפ"ז ט"ם בזה ול"ל בעשרים ושלושה או אם לא יחשוב ספר משלי שאינו דברי נבואה יהיה עשרים ושנים: ויש לנכות הכפל בפרשה אחת (יחזקאל כ"ד ו' וט') והא דמשלי כנ"ל וכל האוי שנאמרו על האומות אחרות ומה שאמר ישעיה על עצמו ישעיה ו' ה' וא"כ יהיה י"ג במכוון ואחרי לשונות אויה הוי אוי אבוי לא קחשיב: יט) בתנ"ך זולתי ספר תהלים והם 1—2) מלכים א' י' ח'. 3—4) דברי הימים ב' ט' ז': 5) איוב ה' י"ז: 6) משלי ג' י"ח: 7) משלי ח' ל"ב: 8) משלי ח' ל"ה: 9) משלי כ' ז': 10) משלי כ"ח י"ד: 11) ישעיה ל' י"ח: 12) ישעיה כ"ו ב': 13) דניאל י"ב ב': כ) עיין ויקרא רבה פ' ל"ד „ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אמר כ"ב פעמים כתוב אשרי" וכונתו לספר תהלים שנמצאו בו כ"ה פעמים אשרי עיין בקונקורדנציא ולא חשיב אשרי שישלם לך גמולך, אשרי שיאחז שנאמר על בבל תהלים קל"ז ח' וט' והכפל בתהלים קמ"ד ט"ו וא"כ הם כ"ב בדיוק ומה שסיים מסכת שמחות זוטרתי מוסיף הויקרא רבה ועיין בביאור הרזוו"ה שם במדרש רבה דפוס ווילנא: כא) כת"י וואטיקאן „אשריהם הצדיקים שמקיימין את דבריהם" נשלם: כב) בכת"י ליתא והוספתי מעצמי ובכת"י וואטיקאן גרסם אח"ז „נשלם":

ובזה מסכת שמחות זוטרתי נשלמה עד תומה
ובזה תמו גם הוספותי עליה המכונות „שמחת עולם".
ובכל לבי אודה את ד' אלקי עזרי שוכן רומה
ואברכה את שמו תמיד כי טוב וכי חסדו לעולם:
האר גם את עיני בתורתך והיה עמי גם לימים יצרו
ומלא לי מספר ימי, ואגלה נפלאות אשר בה נאצרו.

א) אבל רבתי (א')

א) מועד קטן כ"ד ע"א אמר א) רפרם בר פפא ב) תנא באבל רבתי „אבל אסור לשמש מטתו בימי אבלו ומעשה באחד ששמש מטתו בימי אבלו ושמטו חזירים את גויתו".

ב) מועד קטן כ"ו ע"ב אמר ג) רב פפא תנא באבל רבתי „אבל לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות":

(ג) (נדה מ"ד ע"א) ד) „תינוק בן יומו שמת הרי הוא לאביו ולאמו כחתן שלם"):

(ד) (מועד קטן כ"ג ע"א) ה) „מעשה שמתה אשתו של ר' ו) טרפון ואמר לאחות אשתו בתוך האבל התכנסי ותגדלי את בני אחותך ואף על פי כן לא בא עליה אלא לאחר שלשים יום"):

ה) כתובות כ"ז ע"ב אמר רב נחמן תנא באבל רבתי ז) „במה דברים אמורים שנתגרשה מן הנשואין אבל כשנתגרשה מן הארוסין נפרעת על ידי עצמה שאין לבו גס בה":

א) בדקדוקי סופרים שם נמצא גם הגרסא רב פפא: ב) קאי אהא דאמרינן שם משמיה דשמואל „אבל ששימש בימי אבלו חייב מיתה" ועיין ירושלמי מו"ק פרק ג' הלכה ה' חד תלמיד מן שמואל שימש מטתו שמע שמואל איקפד עלוי ומית ועיין בראשית רבה פ' ק': ולפ"ז הא דחייב מיתה הוא מפני שעבר על דברי חכמים: ג) בהלכות גדולות דף מ"ה ע"א ובתורת האדם דף ס"ו ע"ב הגירסא גם בזה רפרם בר פפא: ד) לפרש המשנה נדה פרק ה' משנה ג' „תינוק בן יום אחד וכו' הרי הוא לאביו ולאמו ולכל קרוביו כחתן שלם" אמרינן בגמרא שם דף מ"ד ע"א „למאי הלכתא אמר רב פפא לענין אבילות" ונראה כי ידע את זה מהאבל רבתי שידע ממנו כנ"ל ובאמת נמצא כזה במס' שמחות פרק ג' הלכה א' ועיין בתוספות יום טוב שם למה נקרא חתן שלם: ה) במס' מועד קטן כ"ג ע"א „אמר רבי יוסי מעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו [בערב הפסח כן גרסת ההלכות גדולות] ואמר לאחותה בבית הקברות לאי ופרנסי את בני אחותך ולא בא עליה אלא לזמן מרובה וכמה זמן מרובה אמר רב פפא שלשים יום" והנה המעשה הלזו נמצא במס' שמחות פרק ז' כמו שנעתק בזה ומפורש בו „לאחר שלשים יום" וא"כ גם הפירוש הזה ידע רב פפא מהאבל רבתי: ו) וכן בירושלמי יבמות פרק ד' הלכה י"א קהלת רבתי פ' ט' ובנוסחת הבבלי שם „ביוסף הכהן" (וכידוע גם ר' טרפון היה כהן, עיין בסדר הדורות בערכו וכהן בכהן נתחלף להם ועיין בתוספות מו"ק שם יבמות מ"ג וכתובות ד' ובהרא"ש אלו מגלחין סי' מ"ה דלפי הרי"א נוסחת הבבלי עיקר דאשר המעשה שמתה אשתו בערב הפסח נמצא ביוסף הכהן זבחים ק' ע"א ומס' שמחות פרק ד' הלכה ט'): ז) כנראה נמצא בה הלכה י"ג וי"ד למסכת שמחות פרק ב' ע"ש דאך עי"ז נבין שייכות הענין הזה דפרעון חוב באבל רבתי כי נשנית דרך אגב ועיין בנחלת יעקב שם ויסוד הענין הזה הוא במשנה גיטין פרק ח' משנה ט' והיכא כלל מעניננו של המס' שמחות שם דלא איירי כלל מפריעת חוב אמנם בברייתא כזו נמצאה בירושלמי גיטין פרק ח' הלכה ט' ע"ש ועיין במס' כתובות שם:

ב) אבל רבתי (ב')

א. א) הגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו אין קושרין את לחייו ואין סכין אותו ואין מדיחין אותו ואין פוקקין [ב) את] נקביו ואין שומטין [ג) את] הכר מתחתיו ד) ואין נותנין אותו

א) הרי"ץ גיאות כ"ה תורת האדם דף ט"ו ע"ד באבל רבתי תניא: שמחות פרק א' הלכה ד' ע"ש ועיין זבחים פרק כ"ג משנה ה', ספר החסידים סימן תשכ"ג: ב) תורת

לא על גבי החול ולא על גבי חרסית ולא על גבי אדמה ואין נותנין על כרסו לא קערה ולא מגרפה ולא צלוחית [ה) של מים] ולא גרגיר מלח ואין ו) משמיעין עליו עיירות ואין שוכרין עליו חלילים ומקוננות ואין מעמצין את עיניו עד שתצא נפשו וכל המעמץ עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים:

ב. ז) אין קורעין ח) ואין ט) חולצין ואין מספידין עליו ואין מכניסין עמו ארון י) בבית עד [יא) שעה] שימות כללו של דבר כל שהוא משום עסקי המת יב) אין עושין עמו עד שתצא נפשו יג) ואין פותחין בצדוק הדין על המת עד שתצא נפשו של מת יד) שכל הימים שהיה טו) ר' שמעון בנו של ר' עקיבא חולה לא בטל מבית מדרשו אלא פוקדו ביד שלוחו בא הראשון ואמר לו טז) נטען אמר להם שאלו בא השני ואמר לו יז) הכביד החזירן לתלמוד תורה בא השלישי ואמר לו גוסס אמר להם שאלו בא הרביעי ואמר לו השלים עמד וחלץ תפליו וקרע את בגדיו אמר להם אחנא בית ישראל עד כאן היינו חייבים בתלמוד תורה מכאן ואילך אני ואתם בכבודו של מת:

א. יח) חמור גזל המת מגזל החי יט) שהגוזל את החי יכול לפייסו ולהחזיר לו גזלו ובמותו אינו יכול כיוצא בו המכבד את יולדיו במותן משובח ממי שמכבדן בחייהם כ) שהמכבדן בחייהן אינן מכבדן אלא משום יראה ולשום ירושה והמכבדן במיתתן אינו מכבדן אלא לשם שמים:

ב. כא) רשב"ג אומר האומר לחבירו השאילני חלוקך כב) שאלך ואבקר את אבא שהוא חולה והלך ומצאו מת קורעו ומאחה וכשבא לביתו מחזיר לו חלוקו ויתן לו דמי כג) הקרע כד) ואם לא הודיעו הרי זה לא יגע בו:

האדם: ג) שם: ד) רי"ץ גיאות ולא: ה) רי"ץ גיאות: ו) עיין בברייתא בגמרא סנהדרין מ"ז ע"א הלינו לכבודו לשמע עליו עיירות להביא לו מקוננות וכו' ועיין שמחות פרק א' הלכה ו': וע"ד תיבת משמיעין עיין מדרש שמואל רבתי א' כל שנה ושנה היה הולך בדרך אחרת בשביל לשמע את ישראל ועיין תנא דבי אליהו רבה פרק ה' ועיין אבות דר' נתן שבדפוס פרק ד': ז) שמחות פרק א' הלכה ה': ח) רי"ץ גיאות ולא: ט) עיין הפי' בשם רב האי ברי"ץ גיאות כ"ג ועיין אלפסי מו"ק סימן אלף ורי"ד ורמב"ם הלכות אבל פרק ה' הלכה ג' ועיין בשערי שמחה לרי"ץ גיאות שם בשם הריטב"א ופי' הר"ש בתורת האדם דף י"ה ע"א ועיין פי' מהר"ם מרוטינבורג ברא"ש מו"ק סימן פ"ט וטור יו"ד סימן שפ"ב ועיין אור זרוע ח"ב תי"ה שהביא פי' רש"י ופי' הערוך ערך חלץ בשם רבינו חננאל. ועיין ב"ק י"ז ע"א הלוני כתף בראשית רבה פ' ק' ותנחומא ויחי י"ז ועיין שמחות פרק ט' „חלץ ב' ידיו" והלאה „וחלץ את תפיליו" ואין להכריע: י) תורת האדם לבית: יא) תורת האדם: יב) רי"ץ גיאות ולא: יג) בשם „אבל רבתא" הרי"ץ גיאות בתשובתו בבית נכות ההלכות חלק ב' צד 27 רמב"ן בתורת האדם דף ל"ג ע"א כדתניא ועיין בספר הפרדס סימן ר"ץ כלבו קי"ד ב' ותניא רבתי סימן ס"ו ושערי תשובה (שו"ת הגאונים) רי"ט חמדה גנוזה סימן כ"ד ועיין ברכות י"ח ע"א שמחות פרק י' ועיין יאהר-ביכער צד 24 הערה 32: מכאן עד „שכל הימים" אך ברי"ץ גיאות במקומו ובתורת האדם בשם כדתניא דף ל"ג ע"א ונראה שדבריו שם הם מתשובת גאון ובנוסחתו כדלג המאמר הזה: יד) אך בתורת האדם: טו) שמחות פרק ה' ע"ש: טז) עיין תרגום שמואל ב' י"ג ע"ו ועיין ערוך ערך טען ד': יז) עיין ירושלמי סנהדרין פרק ט' הלכה ג' אמדוהו לחיים ומת מאימתי מונין לו משיכביד, בבלי סנהדרין ס"ח ע"ב ואם לאח"כ הכביד ומת ועיין יאהרביכער צד 13 הערה 20: יח) רי"ץ גיאות ל"ה סי' ג' רמב"ן מכות ג' ע"ב בשבעה עינים דף ז' ע"א תורת האדם דף כ"א ע"א באבל: שמחות פרק ט' בשינויים ועיין ריטב"א מו"ק כ"ו ע"ב: יט) ברי"ץ גיאות אך בעניינו ולא כלשונו: כ) ברי"ץ גיאות שבחייהם יכול לחזור וליתן להם מיעה (כנראה ט"ס הוא וצ"ל „מיהו" ושייך להא דלקמן לתיבת במותם, או פי' = מעה שם מטבע ופי' שיכול לפייסן במעות ובכסף, דיאהרביכער מגיה „משום יראה") במותם אינו יכול: כא) ברי"ץ גיאות לא נזכר

ג. כה) המשאיל כו) חלוק לחברו כז) לבית האבל אינו רשאי ליטלו [כח) הימנו] עד שיצאו ימי האבל כט) וברגל עד שיצאו ימי הרגל ובמשתה עד שיצאו ימי המשתה:

ל) מקום לא) שמספידין הוא מספיד על אשתו לב) ואם לא רצה לג) בעלה בא אביה וקוברה ומוציאין הימנו בעל כרחו:

א. לד) מזרקין כלים על המת וקולטין ומצילין מאויר עד שלא יזכה בו המת שכל הכלים לה) שהמת זוכה בהם אסורין בהנאה חוץ מן הסל ומן המגרפה והמריצה המיוחדים לקבורה:

ב. לו) האומר קברוני בטלית זו על מנת שתהא לי אין [לז) נוטלין] אותה לח) ממנו:

ג. לט) היו אביו ואמו מזרקין בו כלים מצוה על אחרים להציל אמר רשב"ג במה דברים אמורים שלא נגעו במטה אבל נגעו במטה אסורין:

מ) על כל המתים כולן מרבה בעסקיו ומתגנה על אביו ואמו מא) ומשתבח בר"א בזמן מב) שהיו מג) כדי (מד) אבל) אבל לא היו מה) כדי (מו) אבל) אל ירבה בעסקן שאינו אלא מז) מנוולן:

מח) עושין חופות מט) לחתנים ותולין נ) בהם בין פירות גמורין בין נא) פירות שאינן גמורים נב) דברי ר' מאיר ר' יהודה אוסר בפירות גמורין נג) שכל הנתלה בחפתו של מת נד) אסור בהנאה:

שם סמ"ד: ועיין שמחות פרק ט' ותוספתא בבא מציעא פרק ח' ומו"ק כ"ו ע"ב: כב) רי"ץ גיאות ואלך: כג) רי"ץ גיאות קרעו: כד) כן ברי"ץ גיאות וברמב"ן אם: כה) אין לו חבר ועיין בתוספתא בבא מציעא שם: כו) רי"ץ גיאות חלוקו: כז) רי"ץ גיאות לילך: כח) רי"ץ גיאות: כט) ברי"ץ גיאות וברגל כמי עד: ל) תורת האדם כ"ו ע"ג ובאבל: במס' שמחות פרק י"ד מקום שמספידין הוא מספיד על אשתו ואם אין בעלה מטפל לה מטפל בה (נ"ל אביה ועיין ירושלמי כתובות פרק ד' הלכה ו' תני לא רצה הבעל לקוברה (גרסת הסמ"ג לאוין פ' וקברה האב מוציאין) האב קוברה ומוציאין ממנו בדין, רמב"ם הלכות אישות פרק י"ד הלכה כ"ד ועיין בנחלת יעקב ובגרסת הגר"א שם) בקבורתה ומוציאין הימנו בע"כ: לא) תוספתא כתובות פרק ד' וירושלמי כתובות פרק ו' הלכה ו' מקום שנהגו להספיד מספיד: לב) בתורת האדם אם: לג) כן הוא בדפוס וויניציאה בשארי דפוסים בעלה ע"ש: לד) רי"ץ גיאות ל"ט ומ' רא"ש מו"ק סי' קכ"ו טור יו"ד סימן שמ"ט תורת האדם ל"א ע"ב ותניא באבל: עיין סנהדרין מ"ח ע"א: לה) רי"ץ גיאות שזוכה בהם המת: לו) אך ברי"ץ גיאות שם: לז) כן הגיה בשערי שמחה שם: לח) כן נ"ל במקום „ממנה": לט) בתורת האדם שם נעתק מזה אך התיבות „היו אביו ואמו וכו'" סנהדרין מ"ח ע"א: מ) רי"ץ גיאות כ"ג ובאבל הכהו (נ"ל תניא) תורת האדם ל"ג ע"א ותניא באבל: במס' שמחות פרק ט' מורכב בהלכות אחרות „על כל המתים כלן . . . . אינו מרבה בעסקו על אביו ועל אמו המרבה בעסקו הרי זה משובח מפני שאמרו שכל המרבה בעסקו על אביו ועל אמו הרי זה משובח" מועד קטן כ"ב ע"א על כל המתים כולן „רצה ממעט בעסקו ורצה אינו ממעט ועל אביו ועל אמו ממעט" ועיין באשכול להראב"ד חלק ב' לד 162 שהעתיק ג"כ משנתינו זו בשם הגמרא: מא) רי"ץ גיאות משתבח: מב) רי"ץ גיאות שהן: מג) בהאשכול שם וברי"ן באלפס מו"ק אלף רי"ג הגרסא כדאין ובתורת האדם כדאי וכל"ל: מד) אינו בתורת האדם: מה) בתורת האדם כדאי עיין אות מ"ג: מו) אינו בתורת האדם: מז) עיין שמחות פרק ט' ומשניות סנהדרין פרק ז' משנה ב' מו"ק פרק א' משנה ז' נדרים ס"ו ע"א שהלשון מנולן הוא מלשון ר' אלעזר בר' צדוק ור' יהודה: מח) רי"ץ גיאות מ' תורת האדם ל"ה ע"א במכילתא אחריתי דאבל ועיין שמחות פרק ח' ונעתק ג"כ בלשון באבל תניא בתורת האדם שם לפני זה: מט) נ) נא) ברי"ץ גיאות ליתא התיבות לחתנים, בהם, פירות: נב) מכאן עד „גמורין" ליתא בתורת האדם: נג) במס' שמחות שם כללו של דבר התלוי בחופה אסור בהנאה: נד) ברי"ץ גיאות

נה) בן עשרים שנה מקלסין לפני מיטתו בן ארבעים יוצא כחתן בן שבעים יוצא כאב ואין יוצא כחתן ר"ש אומר תינוק שבא לכלל זכות וחובה תולין לו במעשיו ואם לאו תולין לו במעשה אבותיו והאשה תולין לה במעשה אבותיה או במעשה בעלה וחכם תולין [נו) לו] בחכמתו וביראתו:

א. נז) יתומה לשאת ויתומה ליארס יתומה נח) לשאת קודם. נט) שבוע הבת ושבוע הבן שבוע הבן קודם:

ב. המת והמילה המילה קודמת שזו מצוה לחיים וזו מצוה למתים:

ג. ס) המת והכלה הכלה קודמת. המלך והכלה המלך קודם שהכל חייבין בכבודו של מלך:

ד. סא) בית האבל ובית המשתה בית המשתה קודם ואם סב) יש לו פרנסה בית האבל קודם [סג) שנאמר (קהלת ז' ב') טוב ללכת אל בית האבל מלכת אל בית המשתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו].

ה. אבל וחתן אבל קודם מפני שהחתן אוכל ומאכיל אחרים סד) והאבל אינו אוכל עד שיאכילוהו אחרים (סה) שנ' וכו'):

סו) לעולם אינו מת מצוה עד שימצאו ראשו ורבו סז) ר' יהודה אומר השדרה והגלגלת הן הן רובו:

סח) מי שנהרג ע"י עכו"ם או ע"י לסטים או ע"י חיה ומצאו את הראש מונין עליו סט) לז' מצאו את הגוף אחר שמצאו את הראש אין מונין עליו ע) מצאו את הגוף מונין עליו מצאו את הראש חוזרין ומונין עליו לא מצאו את הראש ולא את הגוף משנתיאשו מלשאול:

א. עא) הקורע על מתו ודבר או עב) ששהה כדי דבור חוזר וקורע לכתחלה:

אסורין בהנאה „אבל שאינן גמורין מותרין" וכנראה האי אבל וכו' הוספת עצמו היא: נה) רי"ץ גיאות שם ועיין שמחות פרק ג' הלכה ה' ו' וז': נו) כן נראה להגיה ככל הכ"ל: נז) רי"ץ גיאות ל"ה ובאבל רבתי תורת האדם ל"ה ע"ג ובמכילתא אחריתי דאבל רבתי. ולא מצאתו מקור לזה והטעם מובן מאליו דעיקר המצוה היא הנשואין: נח) כדלג בריי"ץ גיאות: נט) לא מצאתו מקור גם לזה. בה"ם לא נזכר דבר מאומה משבוע הבת ואך משבוע הבן ירושלמי כתובות פרק א' הלכה ה', בבלי בבא קמא פ' ע"א, בבא בתרא ס' ע"ב, סנהדרין ל"ג ע"ב ועיין בערוך ערך שבע א' בשם רבינו חננאל שפירושו לא יתישב לפי משנתינו זו: ס) עיין שמחות פרק י"א כתובות י"ז ע"א אבות דר' נתן שבדפוס פרק ד' ושיטה מקובצת כתובות שם: רי"ץ גיאות וכן המת: סא) רי"ץ גיאות בית המשתה ובית האבל ועיין שמחות פרק י"ב ותנחומא בילקוט שמעוני ה"ב תתקע"ג ב': סב) פי' אם נמצאו כדי מספר המשמשים ועיין טור יורה דעה סימן ש"מ: סג) האי שנאמר בסימן ה בריי"ץ גיאות ובתורת האדם שם שייך יותר למשנה זו ולכן הוספנו בזה: האבל המשתה צ"ל אבל, משתה כבתנ"ך: סד) מכאן עד „אחרים" ליתא בריי"ץ גיאות: סה) עיין הערה ס"ג ועכ"ז יש לישב נוסחתם שכוונתו לתת טעם לב' המאמרים גם יחד ושייך האי שנאמר גם אדלמעלה: סו) תורת האדם מ"ג ע"א ובאבל רבתי: סז) במס' שמחות פרק ב' הלכה י"ב (תורת האדם כ"א ע"ב באבל) ובפרק י"ב (תורת האדם דף ל"ג ע"ג באבל רבתי) מובא מאמר דר' יהודה זה בענינים אחרים. במשנה אהלות פרק ג' משנה ו' בשם ר' יוסי. אך בירושלמי נזיר פרק ז' הלכה א' איתא „כי קבר תקברנו מכאן שאינו נעשה מת מצוה עד שיהיו ראשו ורובו" ועיין נזיר מ"ג ע"ב: סח) רי"ץ גיאות ע': ומותרת למס' שמחות פרק ב' הלכה י"ב ע"ש: סט) צ"ל ג' וז': ע) כצ"ל במקום ומצאו: עא) רי"ץ גיאות ל"ד ובאבל רבתי . . . . והתם נמי תנינא: עב) עיין מס' שמחות פרק ט' נדרים פ"ז ע"א ירושלמי מו"ק פרק ג' הלכה ז' בבלי מו"ק כ"ו ע"ב: עג) בהלכות גדולות דף מ"ב ע"ד (ובשמו בריי"ץ גיאות ל"ד) נמצא עוד בבא אחת

ב. עג) אמרו לו מת בנך וקרע [עד) ואח"כ אמרו לו] לא היה בנך אלא אחיך לא היה אחיך אלא אחר חוזר וקורע לכתחלה. זה הכלל כל קרע שאינו לשם אותו המת חוזר וקורע לכתחלה:

א. עה) כפר שיש בו ב' מתים מוציאין את הראשון ומספידין אותו וקוברין אותו ומנחמין ואח"כ מוציאין השני [עו) ומספידין אותו] וקוברין אותו ומנחמין א"ר יהושע האיך אלו מנחמין והמת בכפר אלא מוציאין את הראשון ומספידין וקוברין ומוציאין את השני ומספידין וקוברין ומעמידין שניהם בשורה אחת ומנחמין אותם אימתי בזמן ששניהם שוין אבל אם היה אחד מהם חבר ואחד עם הארץ החבר קודם שהכל חייבין בכבודו ויש אומרים ע"ה קודם היה אחד מהם עשיר ואחד עני עשיר קודם וי"א עני קודם:

ב. עז) אין מוציאין שני חתנים בתוך ארון אחד כאחת ר' יהודה אומר אם היה כדי לזה ולזה מוציאין ר' עח) שמעון בן גמליאל אומר קרובים עט) אלו לבוא לידי איבה.

פ) אין מוציאין ב' כלות בתוך ארון אחד כאחת ר' יהודה אומר אם היו שתיהן שוות מוציאין רבן פא) שב"ג אומר קרובות פב) אלו לבוא לידי איבה:

ג. פג) אין מוציאין שני חתנים בתוך מטה אחת כאחת ר' יהודה אומר אם היה קלוסן שוה מוציאין מעשה שאירע דבר זה באושא והיו אומרים הוי חתנים הוי כלות:

ד. פד) אין מוציאין שני מתים בתוך ארון אחד כאחת פה) אין קוברין ב' מתים זה בצד זה פו) ולא את המת בצד העצמות ולא את העצמות בצד המת ר' יהודה אומר האיש נקבר עם בתו פז) הקטנה והאשה נקברת עם בנה קטן [פח) ועם בן בנה קטן] זה כלל כל שהוא ישן עמו בחייו יקבר עמו במותו וכל שאין ישן עמו בחייו פט) לא יקבר עמו צ) במותו:

צא) אין נותנין שתי ארונות זה על גב זה ואם נתן צב) כופין את בעל העליון שיפנה שאין נוהגין בזיון במתים:

צג) כל מה שיש באיש יש באשה חוץ מתספורת:

מברייתא השייכת כאן ולא נמצא בשום מקום וז"ל „אמרו לו מת אביך וקרע ובתוך כדי דיבור נמצא בנו יצא ואם שהה אחר כדי דיבור ואמרו לו בני לא יצא ידי קריעה וחוזר וקורע" לפי התוספות מו"ק כ"ו ע"ב הי' הגרסא בירושלמי שם „קרע על אביו ונמצא בנו הם על אתר אינו צריך לקרוע" במקום שבנוסחתינו „קרע וחזרה בו נשמה הם על וכו'" כמו במס' שמחות פרק ט' וירושלמי ברכות פרק ג' הלכה א' ובבלי נדרים פ"ז ע"א: עד) כן נראה להוסיף: עה) רי"ץ גיאות מ': חלק מזה בקיצור ובשינויים נמצא במס' שמחות פרק י"א לפי נוסחת תורת האדם ל"ד ע"ד בשם באבל תניא: עו) כצ"ל לפי הנ"ל: עז) עיין מס' שמחות שם: עח) שם נאמר טעם כזה בשם „ר' שמעון בן אלעזר אומר": עט) כצ"ל במקום אליו: פ) עיין במס' שמחות שם: פא) עיין הערה ע"ח: פב) כצ"ל במקום אליו: פג) במס' שמחות פרק ט' בארוכה: פד) במסכת שמחות פרק י"ג בחסרון הניכר עיין בנחלת יעקב שם: פה) מכאן והלאה בטור יו"ד סימן שס"ג ובתורת האדם דף ל"ח ע"ב ובאבל מכילתא אחריתי תניא: פו) מכאן עד בצד העצמות ליתא בתורת האדם: פז) בתורת האדם קטנה: פח) נוסף בתורת האדם: פט) בתורת האדם אינו נקבר: צ) ליתא בתורת האדם ומסיים „ועכשיו נהגו כר' יהודה" והוספת עצמו היא: צא) רי"ץ גיאות ע"ב טור יו"ד סימן שס"ג תורת האדם ל"ח ע"ב והתם (באבל מכילתא אחריתי הנ"ל) וזה מקור הרמב"ם הלכות אבל פרק י"ד הלכה ט"ז כהם"ט אבן גאון במגדל עוז שם בשם „אבל רבתי דמכילתא אחריתי": צב) ליתא ברי"ץ גיאות: צג) בתורת האדם ס"ד ע"א ובמכילתא אחריתי דאבל תניא: האיסור תספורת שאינו בנשים נראה ג"כ ממס' שמחות פרק ז' ששם נוסחתינו משובשת עיין נחלת יעקב שם ד"ה לתספורת כילד ובנוסחת הגר"א. בהלכות גדולות דף מ"ד ע"ב „כל שלשים יום אסור בתספורת אחד ראשו ואחד זקנו ואחד כל שער שיש בו וכו'"

א. צד) היו לו שתי נשים זו שרגיל אצלה כופה מטתה ושאינו רגיל אצלה אינו כופה מטתה אלא מטתו בלבד:

ב. צה) הדר בפונדק והשרוי אצל חולה אם מת לו מת אינו חייב בכפיית המטה ואם היה פונדק מושכר לו חייב:

צו) מקום שנהגו לנחם אבלים בבצים ועדשים מאכילין מקום שנהגו בבשר ויין מאכילין והכל לפי המנהג:

צז) אבל [צח) עד] שלשה ימים אינו יוצא אחר המטה משלשה ועד שבעה צט) יוצא ק) בשכונתו אבל לא בשכונה אחרת:

קא) אין אומרים לא קב) עת ולא מדרש ולא הגדה בבית מדרשו [קג) של אבל] . . . . מפני שביהודה נותנין שלום בכניסתן וביציאתן ללמדך שאין אבילות בשבת:

א. קד) אין מפנין עצמות מתוך הארון לקבר ואם פנן אסור בהנאה היה של עץ ישרף של חרס או של אבן ישבר והשברים אסורין בהנאה:

ב. קה) המוציא נסרים בבית הקברות לא יזיזם ממקומן:

ג. קו) אין קז) מסלקין עצמות לא מתוך הארון ולא מתוך הקבר לצד לקבור שם מת אחר מקום שנהגו לעשות קח) כן עושין מקום שנהגו שלא לעשות כן אין עושין ועל זה נאמר (משלי כ"ב כ"א) אל תסג גבול עולם:

קט) כל העצמות אדם מלקט חוץ מעצמות אביו ואמו אמר ר' אלעזר בר צדוק אמר לי אבא קי) כשתהיו מלקטין עצמות אל קיא) תכנסו לראותן עד שיפרסו עליהן סודרין וחכמים אומרים נותנין בב' סודרין של אביו בסודר אחד ושל אמו בסודר אחר קיב) . . . . דברי ר' עקיבא ר' שמעון בן ננס אומר אף סודרין קיג) להתאכל:

והאשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה" אחר כל זה הביא האלפסי במו"ק סימן אלף רכ"א בשם אבל רבתי ועיין רמב"ם הלכות אבל פרק ו' הלכה ג' וע"ז כתב הכסף משנה וכן מבואר באבל רבתי פרק ז', תוספות יבמות מ"ג ע"א ד"ה מקום, אשכול ח"ב לד 164, תורת האדם ס"ג ע"ד והכי תניא באבל ע"ש, הרא"ש מו"ק סימן ק': צד) רי"ץ גיאות מ"ו ולא מצאנו לה חבר: צה) עיין ירושלמי מו"ק פרק ג' הלכה ה': צו) רי"ץ גיאות כ"ב תורת האדם ס"ו ע"ד כתב הרי"ץ גיאות תניא באבל ועיין במקומות שזכר הרמב"ן שם מבבלי וירושלמי ועיין יאהרביכער לד 21: צז) רי"ץ גיאות כ"ב טור יו"ד סימן שנ"ג תורת האדם ע' ע"ב ובאבל תניא: הגירסא מתאים עם מס' שמחות פרק ו' „מת באותה העיר ביום הראשון וביום השני אינו יוצא עמהן": צח) רי"ץ גיאות: צט) ליתא ברי"ץ גיאות: ק) מפרש התורת האדם דף ע"א ע"א פירוש כשמת לאחרים מת בשכונתו יוצא אחר המטה לבית הקברות (והתם מוסב על הא דלעיל מזה בדף ע' אמס' שמחות שם): קא) תורת האדם ע"ח ע"א ובאבל תני לה בבית יוסף בטור יו"ד סימן שפ"ד באבל רבתי: במס' שמחות פרק י' „אין אומרים לא הלכה ולא אגדה בבית מדרשו של אבל צריך לשאול מתחילין בהלכות אבלים ופורשים לענינים אחרים וחוזרים וקוראים בהלכות אבלים רבי חנינא בן גמליאל אומר אומרים אגדה בבית מדרשו של אבל ביהודה נותנין שלום בכניסתם וביציאתם ללמדך שאין אבילות בשבת" ומתיבת „עת" שלא נמצא שם נראה כי כיון לאבל רבתי אחר: קב) בבית יוסף שם הגרסא תורה ואולי ט"ס הוא וצ"ל ד"ת = דברי תורה: קג) כן נראה מלשון התורת האדם שם והחסרון הניכר בזה יש להשלימו ע"פ מס' שמחות כנ"ל באות ק"א: קד) רי"ץ גיאות ע"ג ב' בשינוי לשון מעט בראשיתו מס' שמחות פרק י"ג בסופו: ובנוסחא אחרת בתורת האדם ל"ט ע"ב בשם באבל תניא ובטור יו"ד סימן שס"ג: קה) מס' שמחות שם ובתורת האדם וטור שם: קו) גם בתורת האדם דף ל"ח ע"ב: קז) בתורת האדם מלקטין: קח) ליתא בתורת האדם: קט) רי"ץ גיאות ע"ד: ראשיתו וסופו נמצא ג"כ במס' שמחות פרק י"ב: קי) ברי"ץ גיאות כשהיו: קיא) שם תכנס: קיב) כנראה חסרון יש בזה ואולי יש

קיד) אין מתירין בגד מן המת שאין מתירין את הטלית מן הציצית אם היה שם מחיים אבא שאול אומר מתירין אבא שאול בן בטנית קטו) והתירו תכלת קטז) מלפניו:

קיז) קיח) א"ר לוי כל ששת ימים יראה האבל כאלו חרב מונחת לו בין כתפיו מג' עד ז' כאלו זקופה כנגדו בקרן זוית מז' ועד ל' כאלו עוברת קיט) ובירושלמי כל אותה השנה הדין מתוח כנגד אותה משפחה אמר רבי יוחנן כל שבעה החרב שלופה עד שלושים היא רופפת לאחר י"ב חודש היא חוזרת לתערה קכ):

למלאותו ממס' שמחות שם: קיג) ברי"ץ גיאות להתאבל: קיד) העיטור ח"ב דף ל"ב ע"ב וגרס' במס' שמחות: עיין מס' שמחות פרק י"ב ובתורת האדם ל"ב ע"א „אבא שאול בן בטנית היה אומר לבניו קברו אותי תחת מרגלותיו של אבא והתירו תכלת מאפליוני (מטליתי) ובמס' ציצית והובא ג"כ בתורת האדם ל"ב ע"ג „מצינו בברייתא במסכת ציצית משבע מסכיות קטנות דתניא התם אין מתירין ציצית מן המת אבא שאול בן בטנית מתיר אמר אבא שאול אבא אמר לי כשאמות התר לי ציציותי לפי שיש בה משום קדושה וכו'" וכנראה גם זה מן האבל רבתי של הקדמונים: קטו) דלוג יש בזה וצ"ל כמו במס' שמחות שם „אבא שאול בן בטנית היה אומר לבניו קברו אותי תחת מרגלותיו של אבא והתירו וכו'" או „כשמת אבא שאול בן בטנית התירו" או אבא שאול בן בטנית מת והתירו וכו'": קטז) אולי צ"ל מלפני או מאפליוני ועיין הערה קי"ד וקט"ו: קיז) שורש ישי מר"ם אלקבץ דף כ"ו ע"ב בשם דתניא באבל רבתי: קיח) גמרא ערוכה היא במס' מו"ק כ"ז ע"ב ואולי כונתו באמת לגוף הגמרא שמכונה הפרק הג' דמו"ק „אבל רבתי" אך הלשון „דתניא" לא משמע כן ועיין הערה קי"ט: קיט) ירושלמי מו"ק פרק ג' הלכה ז': העתקתי גם את זה להוכיח על עיקר הדבר כי עינו הטעתו במהכ"ת כי לקח את כל זה מהתורת האדם דף ע"ה ע"א או מהתניא רבתי הלכות אבל כלשונם ובאשר לעיל מזה זכרו שם באבל תניא והוא באבל רבתי הישן שגם זה נמצא שם ובאמת אינו אלא גמרא ערוכה במו"ק שם כנ"ל הערה קי"ח: קכ) עיין הערה קי"ח וקי"ט:

„כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם" אמרו חכז"ל לכן אודיעך בזה את אשר גם מראש לא בסתר דברתי כי רובי ההגהות האלה והלקוטים העתקתי מהיאהר-ביכער הנ"ל וי"ר שיחיש ה' וימהר את קץ הגאולה במב"י אמן:

השלמתי את כל הקונטרס הזה באור ליום ועש"ק טו"ב טבת תרמ"ט לפ"ק פה ק"ק פֿראנקפֿורט דמיין יע"א ואודה את ה' בכל לב ואברכה את שמו לעולם:

ובזה נשלמו הלקוטים ממסכת אבל רבתי
עם הערות והגהות מאירות עינים
ואודה את ד' בכל נפשי ולעולם תברכנו לבתי
כי חסדיו אתי רבו וגדלו מעל שמים
הפלא ה' חסדיך אתי עד כי זקנתי ושבתי
והאר עיני בתורתך אשר עד מאד אהבתי: **אמן.**

השמטה: בספר ילקוט תלמוד תורה בהקדמתו מנה גם את המסכת מכות בין הספרים אשר שמש בהם אמנם לא נתברר לנו אם למסכת שמחות זוטרתי או למסכת אבל רבתי כונתו ועיין בקונטרסי פתחי נדה סימן כ"ד בארוכה ע"ד הספר הזה ומחברו וכו'. ואי"ה בסוף החלק החמישי מהספר הזה אמלא כל החסרונות בכל הקונטרסים האלה:

ובזה נשלם עד כולו מאמרי שמחת עולם
ואריע לה בשמחה ואברכה את שמו לעולם
ברוך ה' אלוקי ישראל מן העולם ועד העולם. אמן:

והנה ארכו ימי הדפסת הקונטרס הזה עד היום יום ג' י"ד שבט תר"ן לפ"ק והוא יום הלדתי ואקרא אותו מועד לברך את ד' גוחי מבטן ב"ה כי החייני והביאני עד הלום ויברכני בבריאות ובשלום ויזכני להשלים בו בדפוס את הקונטרס הלזה לשמח את נפשי בשמחה של מצוה, ואליו תפילתי בעת רצון כי יחדש ימי וירבה את שנותי ברוב עוז ושלום ויזכני להתחיל ולהשלים עוד ספרים רבים להגדיל ולהאדיר את תוה"ק ולהנחיל כבוד לחכז"ל ויאיר עיני בתורת חיים ואחיה לפניו ביראת ובחרדת קודש ואנצורה מצותיו תמיד בכל לב וירחיב את גבולי לעשות צדקה וחסד בארץ ולא אבוש בעוה"ז ולא אכלם לעוה"ב ואברך תמיד את היום הזה ואומר כדברי בית הלל „טוב לאדם שנברא יותר משלא נברא": אמן.

זאת תפלתי לאל חיים, אשר בטובו לעיני מאיר, בכל נפשי ולבבי וגו'

חיים מאיר הורוויץ הלוי.

ספר

תוספתא עתיקתא

מחלקה שניה ושלישית.

מסכת שמחות זוטרתי; אבל רבתי (לקוטים); מסכת אבל רבתי ומכילתא אחריתא מאבל רבתי (לקוטים); תשיבות הגאונים המכילות לקוטים ממסכת אבל של בני בבל עם הערות והגהות מראה מקום ושינויי נוסחאות והקדמה בקורת ארוכה עליהם ועל כל הענינים המסתעפים עמהם בחמשים וחמשה סימנים וזה שמם לעולם

שמחת עולם

Uralte Tosefta's (Borajta's)

Zweite und dritte Abtheilung.

Tractat Semachot sutarti; Ebel rabbati (Fragamente); **Tractat Ebel rabbati** in zwei Recensionen (Fragamente); Gutachten der Geonim und Fragamente aus dem **Tractate Ebel** der babilonischen Schule nebst Variaten, Paralellstellen, Anmerkungen, und einer ausführlichen kritischen Einleitung in 55 §§.

Mainz, 1890.

Joh. Wirth'sche Hofbuchdruckerei, (Oscar Lehmann).

(Preis Mk. 2.25 (auch in Briefmarken).)